

Osallisuuden versoja 2023

Haavoittuvassa asemassa olevien
työikäisten osallisuuskokemukset
ja niiden vahvistaminen

Emmi Fjällström

Tuula Carroll

24.4.2024

Päijät-Hämeen
hyvinvointialue

Lyhyesti.....	3
1 Osallisuuden versoja -hankkeen tausta ja käsitteet.....	4
1.1 Erytisen tuen tarve vai haavoittuva asema?	5
1.2 Hyvinvoinnin käsitteestä.....	6
1.3 Osallisuus - tunnetta, toimintaa ja yhteenkuulumista	6
2 Osallisuuden ja hyvinvoinnin tutkiminen yhdessä osallisuutta vahvistaen.....	7
2.1 Osallisuuden mittaaminen	7
2.2 Osallisuuskyselyiden laatiminen.....	9
2.3 Kyselyn toteutus.....	9
2.4 Kyselyaineisto ja menetelmä.....	9
2.5 Tulosten käsittely yhdessä – osallisuutta vahvistava tutkimuskumppanuus.....	10
3 Osallisuuskyselyllä selvitettiin osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemusta	12
3.1 Kyselyn vastaajat, osallisuuden kokemus ja sen vaihtelu taustamuuttujien mukaan.....	12
3.2 Osallisuuden kokemus palveluittain	14
3.3 Osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemus	16
3.4 Kasautuneet hyvinvoinnin vajeet ja osallisuuden kokemus.....	21
3.5 Erittäin heikko osallisuuden kokemus ja hyvinvoinnin vajeet	22
3.6 Mielenterveys- ja päihdepalvelujen käyttö sekä riittävyys	24
3.7 Osallisuuden kokemus ja toiminnassa käymisen kesto	31
4 Vahvistuuko osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemus toiminnan aikana?	32
4.1 Osallisuuden kokemuksen muutos.....	33
4.2 Vahvistunut osallisuuden kokemus ja hyvinvointi	36
4.3 Heikentynyt osallisuuden kokemus ja hyvinvointi	38
4.4 Erittäin heikon osallisuuden kokemuksen muutos	39
5 Mikä toiminnassa vahvistaa osallisuuden tunnetta?	40
5.1 Miten osallisuuden kokemus syntyy palvelussa tai toiminnassa?	41
5.2 Pienet onnistumistarinat	43
5.3 Osallisuuden ydinelementit ja mekanismit.....	44
6 Lopuksi: johtopäätökset, pohdinta ja jatkosuunnitelmat.....	50
Lähteet	53
Liite 1 Hankesuunnitelma Osallisuuden versoja	58
Liite 2 Osallisuuskysely	60
Liite 3 Pienet onnistumistarinat -haastattelurunko, tiedote ja suostumuslomake.....	63
Liite 4 Yhteistyökumppanuudet, tavoitetut henkilöt ja tulosten käsittely	66
Liite 5 Viestintä ja tilaisuudet	68

Lyhyesti

Tässä selvityksessä kuvataan haavoittuvassa asemassa olevien osallisuutta ja hyvinvointia sekä sitä, mitä aiheesta saatiin selville, kun sitä tutkittiin yhdessä asiakkaiden ja työntekijöiden kanssa, samalla pyrkien vahvistamaan osallisuutta.

Osallisuus on sosiaalihuoltolain keskeinen käsite, koko lain tarkoitus ja sosiaalipalvelujen tavoite. Sosiaalipalvelujen vaikutusta osallisuuden kokemukseen on kuitenkin selvitetty vain vähän. Lain mukaan hyvinvointialueiden tulisi seurata sekä edistää erityisen tuen tarpeessa olevien hyvinvointia ja heitä tulisi kuulla palveluja kehitettäessä. Tällä hetkellä tätä ei tehdä systemaattisesti.

Päijät-Hämeessä näihin tarpeisiin tartuttiin vuonna 2022, josta lähtien Sosiaalialan osaamiskeskus Versossa on tuotettu tietoa osallisuuden kokemuksesta alueella. Koko väestölle suunnatun hyvinvointikyselyn ja jalkautumalla toteutetun, kohdennetun hyvinvointikyselyn havaintojen pohjalta syntyneessä Osallisuuden versoja -hankkeessa selvitettiin vuonna 2023 haavoittuvassa asemassa olevien työikäisten osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemusta.

Hankkeessa käytettiin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksessa (THL) kehitetyn osallisuusindikaattorin sisältävää osallisuuskyselyä (n 271) erilaisten vastaajien tarpeisiin soveltaen. Kyselyä tehtiin jalkautumalla, tuetusti vastaamalla sekä toiminnalliseen työskentelyyn yhdistettynä. Haavoittuvassa asemassa olevien osallisuuden kokemus oli odotetusti heikompaa kuin väestössä keskimäärin ja erittäin heikkoa osallisuutta kokevien osuus oli korkeampi. Vaihtelu sekä vastaajien taustamuuttujien mukaan että eri palveluista tavoitettujen vastaajien välillä oli kuitenkin suurta. Osallisuuden kokemus oli vahvinta avoimissa kohtaamispaikoissa ja heikointa digikurssin vastaajilla.

Aiempien tutkimusten tapaan osallisuuden ja erilaisten hyvinvoinnin osatekijöiden välillä havaittiin yhteys. Vahvin yhteys osallisuuden kokemukseen todettiin olevan terveydellä, tulevaisuudenuskolla ja yksinäisyydellä. Sekä osallisuuden kokemuksen että hyvinvoinnin tekijöiden havaittiin myös olevan yhteydessä mielenterveyspalvelujen käyttöön ja riittävyteen. Erityisen vahvoja nämä yhteydet ovat niillä vastaajilla, joille on kasautunut joko useita hyvinvointia vahvistavia tai sitä heikentäviä tekijöitä.

Kyselyllä saatiin myös tietoa kuntouttavan työtoiminnan, sosiaalisen kuntoutuksen, kurssitoiminnan sekä yksilövalmennuksen asiakkaiden (n 52) osallisuuden kokemuksen muutoksesta palvelun aikana. Osallisuuden kokemus vahvistui noin kolmen kuukauden mittausvälillä. Osallisuuden ja terveydentilan kokemuksen muutokset olivat keskimäärin samansuuntaisia: kun osallisuuden kokemus vahvistuu (tai heikkenee), terveydentilan kokemus parantuu (tai heikkenee) samaan aikaan. Tarkasteltaessa osallisuuden kokemusta toimintaan osallistumisen keston mukaan, osallisuus vahvistuu noin yhteen vuoteen asti, minkä jälkeen se hieman laskee. Erittäin heikkoa osallisuutta kokevien määrä kaikista vastanneista oli 19 %, ja heikkoa osallisuutta kokevien määrä väheni.

Kyselyn tuloksia käsiteltiin laajasti keskustellen eri palvelujen työntekijöiden ja asiakkaiden kanssa. Asiakkaat kokivat, että kyselyä toteuttamalla ja sen tuloksia yhdessä käsittelemällä on mahdollista vahvistaa osallisuuden kokemusta. Työntekijät ja asiakasraadit kokivat tulosten käsittelyn kiinnostavaksi tavaksi saada palautetta työstä ja tukea toiminnan kehittämiseen. Hankkeessa kehitettyä Osallisuutta vahvistava tutkimuskumppanuus -toimintamallia kuvataan, testataan ja kehitetään edelleen vuonna 2024.

Hankkeessa tuotettiin myös tietoa osallisuuden ydinelementeistä ja mekanismeista Pieniä onnistumistarinoita -haastattelujen (n 5) avulla. Tuotetun tiedon avulla tuetaan palvelujen kehittämistä yhteistyössä asiakkaiden ja asiantuntijoiden kanssa. Osallisuuden mittausta osallisuusindikaattorin avulla jatketaan hyvinvointialueen sosiaalipalveluissa ja yhteistyössä järjestöjen kanssa. Tietoa hyödynnetään myös rakenteellisen sosiaalityön tiedon tuotannossa sekä etsivän ja yhteisösosiaalityön kehittämisessä.

1 Osallisuuden versoja -hankkeen tausta ja käsitteet

Osallisuuden versoja -hanke toteutettiin vuonna 2023 Päijät-Hämeen liiton aluekehitysrahan (AKKE) rahoituksella (liite 1). Hankkeen tavoitteena oli:

- 1) Edistää haavoittuvassa asemassa olevien osallisuutta ja hyvinvointia Päijät-Hämeessä tunnistamalla osallisuuden ydinelementtejä sekä kuvaamalla ja vahvistamalla niitä
- 2) Vahvistaa työssään haavoittuvassa asemassa olevia kohtaavien työntekijöiden ja viranomaisten tietoa kohderyhmän osallisuudesta sekä sen lisäämisen menetelmistä ja
- 3) Lisätä alueen päättäjien tietoa kohderyhmän osallisuudesta ja sen merkityksestä hyvinvoinnille.

Hankkeen tausta ja käynnistäminen

Osallisuus on sosiaalihuoltolain (1301/2014) keskeinen käsite ja koko lain tarkoitus. Sosiaalipalvelujen tavoitteena on edistää osallisuutta. Lisäksi sosiaalihuoltolaki velvoittaa palveluja annettaessa ja niitä kehitettäessä kiinnittämään erityistä huomiota erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden tarpeisiin ja toivomuksiin. Lain soveltamisoppaassa todetaan erityisen tuen tarpeessa olevilla henkilöillä itsellään olevan paras asiantuntemus omien palvelujensa kehittämiseen, mutta heillä on vaikeuksia saada kokemuksiaan ja mielipiteitään kuuluksi.

Päijät-Hämeessä väestön osallisuuden kokemusta tarkasteltiin vuonna 2021 internetissä toteutetussa, koko väestölle suunnatussa hyvinvointikyselyssä (n 1214). Kyselyn tuloksia täydennettiin toteuttamalla vuonna 2022 kohdennettu hyvinvointikysely. Sen vastaajiksi tavoiteltiin väestöryhmiä, jotka olivat aliedustettuina alkuperäisen kyselyn vastaajissa. Kohdennettu kysely tehtiin jalkautumalla palveluihin, joissa kohdataan haavoittuvassa asemassa olevia alueen asukkaita. Kohdentaminen onnistui hyvin ja kyselyllä tavoitettiin niitä väestöryhmiä, joita oli tarkoituskin.

Kohdennetun kyselyn (n 147) ansiosta haavoittuvassa asemassa olevien osallisuuden kokemuksen tiedettiin olevan heikompaa kuin väestössä keskimäärin, mutta myös vaihtelevan eri palvelujen välillä. Avoimissa kohtaamispaikoissa osallisuus on jopa keskimääräistä vahvempaa, mutta mielenterveyskuntoutujien palvelussa hyvin matalalla tasolla. Osallisuudesta saatiin paljon tietoa, mutta vastausta siihen, mistä osallisuuden kokemus muodostuu tai miten osallisuus kehittyy palvelujen aikana, ei saatu. Näihin tarpeisiin suunniteltiin Osallisuuden versoja -hanke, jolle haettiin ja saatiin rahoitus Päijät-Hämeen liiton aluekehitysrahoituksesta: AKKE – Alueiden kestävä kasvun ja elinvoiman tukeminen.

Osallisuuden versoja -hanke aloitti tammikuussa 2023 jalkauttamalla kohdennetun hyvinvointikyselyn tuloksia palvelujen käyttäjille ja asiantuntijoille sekä kartoittamalla eri tahojen halukkuutta osallistua hankkeeseen. Tulokset herättivät kiinnostusta ja vilkasta keskustelua. Samalla osallisuudesta ja hyvinvoinnista saatiin lisää tietoa palvelujen käyttäjien näkökulmasta.

Hankkeen käynnistämisvaiheessa laadittiin osallisuuskysely, jossa osallisuuden kokemusta mitataan Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (myöhemmin THL):n kehittämän osallisuusindikaattorin avulla (liite 2). Tietoa palvelujen vaikutuksesta osallisuuden kokemuksiin kerättiin myös THL:n tarinallisuutta hyödyntävällä Pienet onnistumistarinat -haastatteluilla.

Tavoitetut kohderyhmät

Hanke tavoitti kaikki suunnitellut kohderyhmät, eli niin haavoittuvassa asemassa olevia väestöryhmiä, työntekijöitä ja viranomaisia kuin alueen päättäjiäkin.

Haavoittuvassa asemassa olevia tavoitettiin jalkautumalla järjestöjen sekä hyvinvointialueen työikäisille suunnattuihin palveluihin, joissa toteutettiin osallisuuskyselyä, käsiteltiin tuloksia sekä työskenneltiin niiden parissa palvelujen käyttäjien ja työntekijöiden kanssa. Palvelut on kuvattu liitteessä 3.

Hyvinvointialueen päättäjien sekä asiakas- ja osallisuuslautakunnan jäsenten kanssa osallisuuden kokemuksta käsiteltiin ilmiöpöydässä, joka toteutettiin yhdessä yhteistyötahojen kanssa. Työskentelyn tuloksia kuvataan ilmiöpöytäkäsittelevästä julkaisusta, joka ilmestyy syyskuussa 2024. Aiheesta ja hankkeen työstä on viestitty aktiivisesti myös alueellisesti ja valtakunnallisesti sosiaalialan tapahtumissa sekä eri kanavissa julkaistuissa kirjoituksissa (liite 5).

Hyvinvointialueen asiakas- ja osallisuuslautakunnan toiveena oli, että hankkeessa tavoitettaisiin myös sellaisia alueen asukkaita, joita heidän palvelutarpeistaan huolimatta ei tällä hetkellä tavoiteta missään palvelussa. Tällaisia täysin palvelujärjestelmän ulkopuolella olevia ryhmiä ei valitettavasti vuoden 2023 toiminnassa pystytty tavoittamaan, mutta toive huomioitiin vuoden 2024 suunnittelussa.

1.1 Erityisen tuen tarve vai haavoittuva asema?

Erityisen tuen tarve kirjattiin Sosiaalihuoltolakiin vuoden 2014 uudistuksessa. Lain mukaan erityistä tukea tarvitsevilla tarkoitetaan henkilöä, jolla on erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan sosiaali- ja terveystalvuluja kognitiivisen tai psyykkisen vammun tai sairauden, päihteiden ongelmakäytön, usean yhtäaikaisen tuen tarpeen tai muun syyn vuoksi (Sosiaalihuoltolaki, 3 §).

Käsitteellä *erityisen tuen tarve* on tarkoitus suojata haavoittuvassa asemassa olevia asiakkaita sekä turvata, että he saavat tarvittavat palvelut ja riittävästi tukea (HE 164/2014, 99). Sosiaalihuollon käytännöissä käsite kytkeytyy sosiaalihuollon asiakkuuteen, asiakkaan kanssa laadittavaan palvelutarvearvioon ja siihen, nimetäänkö asiakkaan omatyöntekijäksi sosiaalityöntekijä vai joku muu ammattihenkilö. Keskeistä on, miten asiakkaan tuen tarve on tunnistettu ja miten sen perusteella tehdään jaottelua erityisen tuen tarpeessa olevien ja ”kevyempien asiakkuuksien” välillä (Keränen 2023).

Haavoittuvassa asemassa oleva on THL:n yhdenvertaisuussanaston suosittama käsite. Haavoittuvuus ei ole pysyvä olotila vaan siinä asemassa voivat eri tilanteissa olla eri väestöryhmät. Haavoittuvassa asemassa olevalla tarkoitetaan

”väestöryhmää, jolla oman vaikutusvaltansa ulkopuolella olevista tekijöistä johtuen ei ole samoja mahdollisuuksia kuin muilla väestöryhmillä, ja jolla tästä syystä on riski joutua eriarvoiseen asemaan. Haavoittuvassa asemassa olevaan väestöryhmään kuuluvilla ihmisillä voi olla yksi tai useampia terveyteen, toimeentuloon, sosiaalisiin suhteisiin tai elinolosuhteisiin liittyviä riskejä, jotka toteutuessaan voivat johtaa yhteiskunnallisesti heikkoon asemaan.”

(Sosiaali- ja terveystalvulujen yhdenvertaisuuden käsitteet, versio 2.0, 2019, 15)

Käsitettä on kritisoitu, koska hyvää tarkoittava haavoittuvuuskeskustelu voi myös haavoittaa kohteitaan (Mertanen ym. 2021). Virokannas ym. (2020) ehdottavatkin, että sosiaalityössä keskityttäisiin haavoittuvassa asemassa olevien yksilöiden tai väestöryhmien sijasta haavoittaviin elämäntilanteisiin sekä siihen, miten hyvinvointipalvelut voivat haavoittuvuutta vähentää.

Käytämme tässä selvityksessä käsitettä *haavoittuvassa asemassa oleva* vaikka se ei täysin kuvaakaan kaikkia osallistujia. Tavoitimme kuitenkin monia haavoittuvassa asemassa olevia, koska aineistot kerättiin palveluissa, jotka on suunnattu haavoittuvassa asemassa tai tilanteessa oleville työkäisille.

1.2 Hyvinvoinnin käsitteestä

Arkikielessä ymmärrämme, mitä hyvinvoinnilla tarkoitetaan, vaikka se merkitseekin eri ihmisille eri asioita. Määrittely voi riippua siitä, tarkoitetaanko hyvinvoinnilla yhteiskunnassa vallitsevaa tilaa vai yksilön omaa kokemusta (Allardt 1976, 9–10) tai esimerkiksi siitä, mihin hyvinvoinnin tasoa verrataan ja mitä missäkin yhteiskunnassa eri aikana pidetään tavoiteltavana ja arvokkaana (Saari 2011, 12–15).

Käsite on tarpeen määritellä aina uudestaan aikojen ja olosuhteiden muutoksessa (Allardt 1976, 17). Tutkijat ovat kuitenkin yksimielisiä siitä, että hyvinvointitutkimuksessa on pohjimmiltaan kyse hyvän elämän määrittelystä. Myös hyvinvoinnin monitieteellisyydestä sekä käsitteen positiivisesta luonteesta ollaan yleisesti samaa mieltä.

Helne ja Hirvilampi (2021, 50) ovat täydentäneet Erik Allardtin (1976, 38) kolmijakoista ihmisen tarpeita kuvaavaa hyvinvointiteoriaa: ”Having” (elintaso), ”Loving” (yhteisyyssuhteet) ja ”Being” (itsensä toteuttamisen muodot) lisäämällä teoriaan neljännen ulottuvuuden ”Doing”, jolla he tarkoittavat merkityksellisen tekemisen lisäksi ympäristövastuullista käyttäytymistä. He lisäsivät omaan teoriaansa myös hyvinvoinnin ekosysteemisen perustan sekä relationaalisuuden: miten ihminen on osa maailmankaikkeutta ja kaikki on olemassa vain suhteessa muuhun sekä miten asiat ovat vuorovaikutuksessa keskenään – suhteessa menneeseen ja tulevaan (emt. 45–49).

Myös Allardt lisäsi alkuperäisen teoriansa ”Having” -ulottuvuuteen luonnon tilan ja ympäristöolosuhteet, kuten saastuneisuuden sekä ”Being” -ulottuvuuteen tarpeen elää harmoniassa luonnon kanssa. (Allardt 1993, 90–91). Myöhemmin Allardt liitti hyvinvointiteoriaansa myös kansalaishyveet, kuten solidaarisuuden, suvaitsevaisuuden ja hyväntahtoisuuden eli ajatuksen siitä, että ihminen ei halua hyvää vain itselleen vaan myös muille. (Allardt, 1998, 44–52)

Tässä selvityksessä nojaamme Erik Allardtin (1976, 21) määritelmään, jossa hyvinvointi esitetään ”tilaksi, jossa ihmisillä on mahdollisuus saada keskeiset tarpeensa tyydytetyiksi”.

1.3 Osallisuus - tunnetta, toimintaa ja yhteenkuulumista

Osallisuudella tarkoitetaan eri yhteyksissä eri asioita, kuten vaikutusmahdollisuuksia omassa elämässä, tunnetta yhteisöön ja yhteiskuntaan kuulumisesta, kuulluksi tulemistä, asiakkaan mahdollisuutta olla mukana oman asiansa hoitamisessa tai mahdollisuutta osallistua päätöksentekoon ja vaikuttaa yhteisiin asioihin (esim. Isola ym., 2017, 3).

Osallisuudelle on monia määritelmiä. Käsite aiheuttaa sekaannusta erityisesti suomen kielessä. Englanniksi osallisuuden ja sen lähikäsitteiden erot tulevat esiin, koska asiakasosallisuudelle (*customer involvement*), sosiaaliselle osallisuudelle (*social inclusion*) ja osallistumiselle (*participation*) on kullekin omat käsitteensä (Leemann ym. 2016, 587; Salminen ym. 2021, 82).

Sosiaalihuoltolain perusteluissa (HE 164 / 2014, 98) osallisuus ymmärretään laajasti, sosiaalihuollon painotukset huomioiden:

”osallisuus tarkoittaa niin yhteenkuulumisen ja osallisuuden tunnetta kuin mahdollisuutta toimia ja vaikuttaa omassa asiassaan, yhteisössä ja yhteiskunnassa.”

Helka Raivio ja Jarno Karjalainen (2013) kuvaavat Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuuksiin viitaten osallisuuden rakentuvan kolmesta ulottuvuudesta: *having*, *acting* ja *belonging*. Niistä *having* kuvaa taloudellista osallisuutta, *acting* toiminnallista osallisuutta ja *belonging* yhteisöllistä osallisuutta. Jokaiselle ulottuvuudelle hahmottuu myös negatiivinen vastinpari, joista muodostuvat syrjäytymisen ulottuvuudet, kuten huono-osaisuus, vieraantuminen ja osattomuus. Raivio ym. (emt, 15) huomauttavatkin osallisuuspuheen olevan tavallaan myös kiertoilmaus, jonka avulla pyritään välttämään syrjäyttävä puhe syrjäytymisestä.

Syrjäytymisen tapaan myöskään osallisuudessa ei Raivion ym. (2013) mukaan ole kyse yksilön pysyvistä ominaisuuksista vaan prosessista. Yksilön osallisuuden kokemus vaihtelee eri elämänvaiheissa, koska esimerkiksi lapsuus tai vanhuus vaikuttaa toimintakykyyn ja sitä kautta myös yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen (emt. 12–13). Myös Isolan ym. (2020) määritelmässä osallisuus nähdään hyvää elämää rakentavana prosessina.

Tässä selvityksessä tukeudumme THL:n tutkijoiden määritelmään, jossa osallisuus ymmärretään yksilön kokemuksena hyvästä elämästä sekä tunteena siitä, että hän kokee olevansa merkityksellinen osa kokonaisuutta, tulee kuulluksi itsenään ja pystyy vaikuttamaan elämänsä kulkuun sekä yhteisiin asioihin (Osallisuuden edistäjän opas 2023, 17).

2 Osallisuuden ja hyvinvoinnin tutkiminen yhdessä osallisuutta vahvistaen

Osallisuuden versoja -hankkeessa

- 1) Pilotoitiin ja testattiin erilaisia osallisuuden kokemukseen liittyviä mittareita ja menetelmiä työikäisten, haavoittuvassa asemassa olevien alueen asukkaiden osallisuuden edistämiseksi sekä tunnistettiin ja kuvattiin osallisuuden ydinelementtejä.
- 2) Vahvistettiin haavoittuvassa asemassa olevia kohtaavien työntekijöiden ja viranomaisten tietoa kohderyhmän osallisuudesta sekä sen edistämisen menetelmistä koulutuksen avulla sekä juurrutettiin osallisuutta edistäviä keinoja osaksi jatkuvaa toimintaa.
- 3) Lisättiin päättäjien tietoa osallisuuden merkityksestä, erityisesti huomioiden hyvinvointialueen asiakas- ja osallisuuslautakunta sekä toiminnasta vastaavat viranomaiset

Osallisuuden kokemusta selvitettiin erilaisin menetelmin ja koottiin aineisto, joka koostuu osallisuuskyselyn tuloksista (n 271), haastatteluista (n 5) sekä yhteistyöskentelyn tuloksista (muistiinpanot ja työskentelyssä syntynyt kirjallinen materiaali).

Hankkeen alusta lähtien pohdimme, mikä oikeuttaa meidät jalkautumaan haavoittuvassa asemassa oleville suunnattuihin palveluihin kyselemään palvelujen käyttäjien kokemuksista ja miten saisimme hankkeen kohderyhmän mukaan selvitystyöhön. Kun kohtaamamme avoimen kohtaamispaikan kävijä kysyi kyselyä keskustellessamme: "Voisiko kyselyä tekemällä vahvistaa osallisuutta?", vahvistui ajatus siitä, että osallisuuden vahvistaminen tulee muistaa kaikkea hankkeen toimintaa suunnitellessamme. Emme voi tietoisesti toimia tavoilla, jotka heikentävät kohtaamiemme ihmisten osallisuuden tunnetta. Haavoittuvassa asemassa olevien osallisuuden tutkimista osallisuutta vahvistaen pohdiskeli myös hankkeen projektipäällikkö vuoden 2023 Sosiaalityön tutkimuksen päivillä (Carroll, 2023a)

Pohdimme jonkin verran kohtaamiemme asiakkaiden kanssa käsitteitä erityistä tukea tarvitseva ja haavoittuvassa asemassa oleva. Asiakkaat tunnistivat kyllä tilanteissaan haavoittuvuutta ja erityisen tuen tarvetta. Tuloksista keskustellessa emme kuitenkaan painottaneet haavoittuvaa asemaa vaan puhuimme vastaajien osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemuksesta.

2.1 Osallisuuden mittaaminen

Kuten edeltäjiinsä, alkuperäiseen koko alueen väestölle suunnattuun (2021) sekä kohdennettuun hyvinvointikyselyyn (2022), myös 2023 osallisuuskyselyyn sisällytettiin THL:n kehittämä, osallisuuden kokemusta mittaava osallisuusindikaattori. Osallisuusindikaattori on tieteellisesti validoitu ja indikaattorin on osoitettu mittaavan erittäin hyvin sitä, mitä on tarkoituskin (Leemann ym. 2021).

Osallisuuden viitekehyksessä osallisuuden kokemus jäsennetään neljäksi ulottuvuudeksi (Leemann ym. 2022):

- 1) elämän ja toimintaympäristön jatkuvuus, ennakoitavuus ja hallittavuus
- 2) koetut osallistumismahdollisuudet
- 3) merkityksellisyyden tunne
- 4) kuulumisen tunne

Osallisuusindikaattori on muodostettu näitä ulottuvuuksia mittaavista kymmenestä väittämästä (emt. 96). Luvun 5.3 taulukossa 7 kuvataan väittämien sijoittumista eri ulottuvuuksille.

Vastaajaa ohjeistetaan valitsemaan jokaisen väittämän kohdalla se vaihtoehto, joka parhaiten kuvaa hänen omaa kokemustaan. Vastausvaihtoehdot ovat täysin samaa mieltä (5), jokseenkin samaa mieltä (4), ei samaa eikä eri mieltä (3), jokseenkin eri mieltä (2) ja täysin eri mieltä (1).

Osallisuusindikaattorin väittämät ovat:

- 1) Tunnen, että päivittäiset tekemiseni ovat merkityksellisiä
- 2) Saan myönteistä palautetta tekemisistäni
- 3) Kuulun itselleni tärkeään ryhmään tai yhteisöön
- 4) Olen tarpeellinen muille ihmisille
- 5) Pystyn vaikuttamaan oman elämäni kulkuun
- 6) Tunnen, että elämälläni on tarkoitus
- 7) Pystyn tavoittelemaan minulle tärkeitä asioita
- 8) Saan itse apua silloin, kun sitä todella tarvitsen
- 9) Koen, että minuun luotetaan
- 10) Pystyn vaikuttamaan joihinkin elinympäristöni asioihin.

Indikaattorin pistemäärä (edellä, 1–5) lasketaan vastausvaihtoehtojen pisteistä, jolloin kymmenen väittämän summapistemääräksi saadaan 10–50 pistettä. Lopullinen summapistemäärä lasketaan seuraavasti:

$$\text{Summapistemäärä (0–100)} = \left(\sum_{i=1}^{10} x_i - 10 \right) \times 2,5$$

Kaavassa x on väittämän i pistemäärä. Tulokseksi saadaan luku 0–100 pisteen väliltä. Mitä korkeammat pisteet, sitä vahvempi kokemus osallisuudesta (Osallisuusindikaattori mittaa...). Alle 50 pisteen tuloksen on todettu kuvaavan erittäin heikkoa osallisuuden kokemusta, joka liittyy myös kasautuneeseen huono-osaisuuteen, marginaaliseen asemaan ja syrjäytymisen uhkaan. (Erjansola ym. 2022). Vahvan osallisuuden kokemuksen raja on vastaavasti 75 pistettä (Nousiainen, 2023).

Tässä raportissa tarkastelemme erityisesti alle 50 pistettä eli erittäin heikkoa osallisuutta kokevien tuloksia, sillä heidän osallisuutensa pienikin vahvistuminen on merkityksellistä. (Nousiainen, 2023)

2.2 Osallisuuskyselyiden laatiminen

Osallisuuden versoja -hanke oli kestoaltaan vain vuoden mittainen, joten osallisuuskyselyt tuli saada käyntiin nopeasti. Kysymysten laatimisessa tai valinnassa ei siksi ollut mukana asiakkaita tai työntekijöitä. Osallisuuskyselyn suunnittelussa tukeuduttiin Anna-Maria Isolan ym. (2017) sekä Lars Leemannin (2020) teoreettiseen viitekehykseen osallisuuden ja hyvinvoinnin suhteesta. Käytännössä kysely laadittiin soveltamalla 2022 toteutetun kohdennetun hyvinvointikyselyn kysymyksiä. Kysymykset tiivistettiin lyhyiksi ja selkeiksi, jotta kyselyyn olisi helppo vastata.

Osallisuusindikaattorin lisäksi kyselyyn sisällytettiin muutamia kysymyksiä taustaan ja elämäntilanteeseen liittyen. Mukana oli myös kysymyksiä niistä hyvinvoinnin tekijöistä, joilla aiemman tutkimuksen perusteella tiedettiin olevan yhteys osallisuuden kokemukseen, kuten terveydestä, taloudellisesta tilanteesta ja yksinäisyyden kokemuksesta (liite 2). Tulosten vertailukelpoisuuden vuoksi kysymykset pohjautuivat mm. Suomalaisten hyvinvointi -tutkimuksen indikaattoreihin. Kyselyn suunnittelussa saimme apua THL:n erikoistutkija Marko Nousiaiselta. Keskustelimme myös Lahden Diakonialaitoksen (DILA) kokemuksista osallisuusindikaattorin käytöstä (liite 4).

Pyysimme palautetta kyselystä järjestön kurssitoiminnan asiakkaalta sekä kuntouttavan työtoiminnan ja sosiaalisen kuntoutuksen työntekijöiltä ennen sen käyttöönottoa. Osallisuuskyselyä sovellettiin eri palvelujen kanssa suunnitellen toteutus eri asiakasryhmille helpommin lähestyttäväksi.

2.3 Kyselyn toteutus

Osallisuuskyselyllä mitattiin osallisuuden kokemusta. Kyselyä käytettiin sekä kertakyselynä että kolmen kuukauden välein toteutettuna. Kysely toteutettiin maaliskuu-heinäkuu 2023 välisenä aikana. Kyselyyn oli mahdollista vastata joko paperilla tai verkkolinkillä. Kysely tehtiin osittain hankkeen, osin palvelujen toteuttamana ja sitä varten laadittiin tukimateriaalia, kuten ennen kyselyä näytettävä lyhyt ohjevideo vastaajille. Lisäksi kyselyn toteutustapa suunniteltiin ja sovellettiin yhdessä palvelujen kanssa eri asiakasryhmille helpommin lähestyttäväksi.

Asunnottomien päiväkeskus kertoi kokeneensa hyödylliseksi tehdä omat asiakaskyselynsä haastatellen. Tästä syystä kyseisessä palvelussa osallisuuskysely toteutettiin tuetusti eli kysymykset käytiin vastaajan kanssa läpi suullisesti, selkokieliä osallisuusindikaattorikysymyksiä hyödyntäen. Käytännössä kyselyt toteutti sosionomiopiskelija Mira Portimo, joka käytti vastaamisen tukena myös suunnittelemaansa visuaalista asteikkoa.

Järjestön kurssimuotoinen toiminta toivoi, että nuorten ryhmää ei laitettaisi ainoastaan täyttämään kyselylomakkeita. Siksi nuorten ryhmään mentiin aluksi tutustumaan ja kysely toteutettiin toiminnallisesti kurssin loppuvaiheessa. Näin nuorten kanssa tultiin tutuiksi ja osallisuuden kokemusta päästiin käsittelemään monipuolisesti.

2.4 Kyselyaineisto ja menetelmä

Kaikkiaan osallisuuskyselyyn vastattiin 295 kertaa. Vastauksista 181 oli kertakyselyn, 57 alkukyselyn ja 57 loppukyselyn vastauksia. Suostumus vastausten käyttöön toiminnan vaikuttavuuden arvioinnissa annettiin kaikkiaan 272 vastauksessa.

Aineistoa käsiteltiin sekä Webropol -järjestelmässä että Excel -ohjelmassa. Aluksi rajattiin ulkopuolelle vastaukset, joissa ei annettu suostumusta vastausten käyttöön. Alku- ja loppukyselyvastausten osalta tuloksista jätettiin pois myös vastaukset, joissa annettiin suostumus vain alku- tai loppukyselyssä. Tällöin suostumus muutettiin varovaisuusperiaatteen mukaan kielteiseksi molempien vastausten osalta. Lisäksi

tulosten tarkastelusta jätettiin pois yksi kyselyyn vastannut korkeakouluharjoittelija, joka ei osallistunut palveluun asiakkaana.

Edellä kuvattujen suodatusten jälkeen aineisto sisältää 271 vastausta. Vastaajamäärä muodostettiin laskemalla yhteen kertakyselyyn (n 167) ja alkukyselyyn (n 52) vastanneet, jolloin vastaajamääräksi muodostuu 219 eri vastaajaa. Lisäksi aineisto sisältää 52 vastausta, joissa jo kertaalleen alkukyselyyn vastanneet vastasivat uudestaan loppukyselyyn.

Kyselyn raportoitavia tuloksia käsiteltiin Excelissä siten, että vastaajakoodit tarkastettiin ja käytiin läpi yhtenäisyyden vuoksi, jotta tulokset oli suodatettavissa alku- ja loppukyselyn mukaan oikein. Vastaajakoodin perusteella tarkastaen vain kerran vastanneet muutettiin kertavastaajiksi, vaikka vastaus olisi ollut alku- tai loppukysely.

Kyselyn palvelukohtaisista tuloksista muokattiin Webropolin PowerPoint-raportteja selkeyttämällä esitysdia, joiden avulla käsiteltiin osallisuusindikaattorin sekä hyvinvointiin, yksinäisyyden kokemukseen ja palvelujen käyttöön liittyviä tuloksia sekä anonymisoituja avovastauksia. Vastausten ja tulosten esittelyistä jätettiin pois alle viisi vastausta sisältäneet tiedot.

2.5 Tulosten käsittely yhdessä – osallisuutta vahvistava tutkimuskumppanuus

Yhteistyöhön osallistuneet järjestöt sekä hyvinvointialueen työpajat olivat kevään 2023 aikana tulleet tutuksi kyselyjen toteutuksen sekä käytyjen keskustelujen myötä ja luottamus hankkeen työntekijöihin oli syntynyt. Osallisuuskyselyn tulosten käsittelystä sovittiin järjestöjen viiden toimintapaikan kanssa yhteensä kuudessa ryhmässä (liite 4). Lisäksi tuloksia käsiteltiin hyvinvointialueen työpajoilla kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden sekä asiakasraatien kanssa. Tuloksista keskustelemassa oli mukana myös työntekijöitä. Yhteensä tulosten käsittelyyn palveluissa ja toiminnassa osallistui noin 70 työntekijää ja 70 asiakasta.

Tulosten parissa työskentely valmisteltiin ja siinä edettiin samalla tavoin joka paikassa. Tuloksia käsiteltiin toimintapaikoissa yhdessä keskustellen tai Learning café -menetelmää soveltaen. Käytännön soveltamista tapahtui paikan päällä, tilanteen ja käytettävissä olevan ajan mukaan.

Pyysimme palvelua käyttäviltä ja työntekijöiltä apua tulkintaan: mitä tulokset heidän mielestään kertovat toiminnasta. Pyysimme myös suullisesti luvan kirjata ylös keskustelua. Osallistujat saivat lisäksi itse kirjoittaa omia ajatuksiaan ylös useimmilla käyntikerroilla. Muistiinpanoja koostivat yhteen hankkeessa harjoittelijoina olleet sosionomiopiskelijat Mira Portimo ja Taru Minkkinen. Tästä oli merkittävä apu laajan aineiston hallinnassa ja jäsennyksessä. Työskentelyn muistiinpanoja on käytetty tulosten analysoinnin ja johtopäätösten tukena.

Osallisuuden vahvistaminen pyrittiin huomioimaan kaikessa hankkeen toiminnassa. Halusimme myös välttää tilannetta, jossa jollain tavalla tulisimme käyttäneeksi hyväksi haavoittuvassa asemassa olevia väestöryhmiä pyytämällä heitä vastamaan kyselyihin ja käyttämällä tuloksia omiin tarkoituksiimme. Siksi päätimme tietoisesti panostaa kyselytulosten tulkintaan yhdessä palvelujen käyttäjien kanssa. Näin toimien pyrimme sekä osoittamaan arvostusta että tuomaan ihmiset, joita toiminta tai palvelu koskee, osalliseksi tutkimusprosessissa. Lisäksi halusimme keskusteluun mukaan palvelujen työntekijät.

Asetimme tavoitteeksi osallisuuden vahvistumisen yhteisen keskustelun ja tulosten käsittelyn kautta. Tarkoituksena oli tukea palvelun tuottajia erilaisten osallisuuden menetelmien käyttöön ottamisessa ja vaikuttavuustiedon tuottamisessa omasta palvelusta. Koska tuloksia käsiteltiin yhdessä asiakkaiden ja työntekijöiden kanssa, pyrimme kuvaamaan niitä selkeässä ja visuaalisessa muodossa. Yhdessä tuloksia käsitellen saimme arvokasta lisätietoa osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemuksesta. Tuloksia käsitellessä syntyi myös keskustelua palvelujen vaikutuksesta osallisuuden kokemukseen. Kyselyn ja työskentelyn tuloksia tarkastellaan raportissa aiheesta tehtyyn tutkimukseen peilaten.

Tulosten käsittelystä yhdessä kehittyi miltei vahingossa toimintamalli, jonka nimesimme *Osallisuutta vahvistavaksi tutkimuskumppanuudeksi*. Tutkimuksella tarkoitamme tässä yhteydessä järjestelmällistä tapaa tutkia asiaa tai ilmiötä, emme varsinaista tieteellistä tutkimusta. Käytännössä toimintamallissa on kyse siitä, että kyselytulokset palautetaan sinne, mistä aineisto on kerätty ja kyselyn vastaajat sekä työntekijät otetaan yhteisten keskustelujen avulla mukaan tulosten analysointiin. Samalla pyritään vahvistamaan osallisuuden kokemusta. Myös tuloksia olemme julkaisseet yhdessä.

Havaitsimme toimintatapamme muistuttavan kanssatutkimusta, joka on Outi Hietalan ym. (2023, 14–19) mukaan osa osallistuvaa tutkimustraditiota. Kanssatutkimus on tapa pyrkiä sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen sekä demokratisoida tiedon tuotantoa tuottamalla tietoa yhdessä ja vastavuoroisesti, ottaen huomioon tutkimuksen ja eri toimijoiden näkökulmat. Hietala ym. kuvaavat kanssatutkimusta ohjaavan periaatteen muihin tutkijoiden vedoten tutkimusprosessiksi, joka *"toteutetaan yhdessä ja tasavertaisina niiden ihmisten ja organisaatioiden kanssa, joita tutkimus koskee, sen sijaan, että tutkimusta tehtäisiin heille, heistä tai heitä varten"* (emt. 89).

Tässä raportissa yhdistämme Osallisuutta vahvistava tutkimuskumppanuus -toimintamallin avulla saatua tietoa muuhun aineiston analyysiin. Emme pyri arvioimaan itse mallia tai sen vaikuttavuutta, vaan kyseessä on ensimmäinen yritys ylipäättään kuvata toimintamallia. Kuvaamisessa hyödynnämme sosiaalityön vaikuttavat toimintamallit -hankekokonaisuudessa (2022–2023) kehitettyä tapaa toimintamallien kuvaamisessa (Karjalainen ym. 2023). THL:n yhteistyössä hyvinvointialueiden kanssa laatimat ja pilotoimat kuvaukset sisältävät kunkin toimintamallin keskeisimmän sisällön sekä tiedon siitä, millaisessa toimintaympäristössä ja millaisin edellytyksin toimintamalli toteutui. Lisäksi malleissa kuvataan, millaisia seurauksia toiminnalla oli ja miksi (emt. 9).

Toimintaympäristö ja toimijat	Resurssit	Ydinelementit	Mekanismi	Toimintamallin tulokset
Asiakkaan elämäntilanteessa muutokseen tähtäävä tai sitä tukeva työ	Osallisuuskysely, joka sisältää osallisuusindikaattorin sekä kysymyksiä hyvinvoinnista	Osallisuuskyselyn soveltaminen osallistujille sopivalla tavalla	Osallistumisen ehdoton vapaaehtoisuus	Yhdenmukaista tietoa osallisuuden kokemuksesta
Osallisuuden vahvistaminen	Henkilöstö	Tulosten palauttaminen palveluun ja niiden tarkastelu yhdessä osallistujien ja henkilöstön kanssa	Kohtaaminen yhdenvertaisesti ja arvostavasti	Osallistuja on saanut tietoa tullut kuulluksi
Johdon tuki	Toimintaan osallistuvat (asiakkaat)	Keskustelu tuloksista ja kirjaaminen	Tiedon äärellä ihmettely ja yhdessä ymmärryksen luominen	Osallisuuden kokemus vahvistuu
	Erilaisille osallistujille sovellettavat ohjeet ja toteutusvälineet		Tieto toiminnan vaikutuksesta osallisuuden tunteeseen	Tietoon perustuvan päätöksenteon edellytykset ovat hyvät
	Kyselyn toteutukseen, tulosten avaamiseen ja tulkintaan käytettävä aika			Toiminta kehittyi edelleen osallisuutta tukevammaksi
				Vaikuttaminen rakenteellisen sosiaalityön keinoin

Taulukko 1: Osallisuutta vahvistava tutkimuskumppanuus -toimintamallin alustava kuvaus.

Osallisuutta vahvistava tutkimuskumppanuus -toimintamallia kokeillaan ja kehitetään edelleen vuonna 2024 Osallisuuden versoja 2 -hankkeessa. Mallin kuvaus tullaan raportoimaan erikseen.

3 Osallisuuskyselyllä selvitettiin osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemusta

Osallisuuskyselyn toteuttamisesta sovittiin viiden järjestötoimijan sekä hyvinvointialueen työikäisten palvelutuotannon eli kuntouttavan työtoiminnan ja sosiaalisen kuntoutuksen työpajojen kanssa (liite 4). Osa toimijoista oli samoja, joiden kanssa oli tehty yhteistyötä jo edellisen vuoden kohdennetun hyvinvointikyselyn toteutuksessa, mutta mukaan saatiin myös uusia yhteistyötahoja. Mukaan saatiin osallisuuden mittauksesta kiinnostuneita toimijoita, jotka tuottavat työikäisille, haavoittuvassa asemassa oleville suunnattua palvelua tai toimintaa. Osallisuuden kokemusta mitattiin osallisuuskyselyllä, jota toteutettiin sekä kertakyselynä että kaksi kertaa noin kolmen kuukauden välein suoritettavalla alku- ja loppukyselyllä. Tällöin saatiin tietoa myös osallisuuden kokemuksen muutoksesta.

Osallisuuskyselyn avovastauksissa ja palvelujen käyttäjien kanssa käydyissä keskusteluista kertyi paljon tietoa siitä, miten haavoittuvassa asemassa olevat kokevat osallisuuden ja hyvinvoinnin sekä niiden merkityksen. Tulosten avaamisen yhteydessä kuvaamme aiheita, joita osallisuuskyselyn aineistosta ja sen parissa työskentelystä nousi. Vastaukset auttavat ymmärtämään, mitä vastaajat itse ovat kokeneet merkitykselliseksi hyvinvoinnin ja osallisuuden kannalta. Nostamme esiin vastaajien havaintoja palveluista ja palvelujärjestelmästä, jotta niitä voidaan kehittää vielä paremmin osallisuutta ja hyvinvointia vahvistavaksi.

3.1 Kyselyn vastaajat, osallisuuden kokemus ja sen vaihtelu taustamuuttujien mukaan

Osallisuuskysely toteutettiin jalkautumalla erilaisiin palveluihin, joten kaikki vastaajat olivat vastaushetkellä jonkun palvelun, vertaistuen tai toiminnan piirissä.

Taustatekijöiden vaikutusta osallisuuden kokemukseen on tutkittu paljon. Aiempien tutkimusten mukaan esimerkiksi FinSote2019 -aineistossa (Leemann ym. 2022) osallisuuden kokemuksen on havaittu olevan vahvempaa naisilla (76,9 pistettä) kuin miehillä (73,6 pistettä). Osallisuuden versoja -hankkeen osallisuuskyselyssä tulos oli samansuuntainen, vaikkakin molempien sukupuolten pisteet jäivät koko väestön keskimääräisiä pisteitä matalammiksi. Tavoitimme osallisuuskyselyllä myös 15 vastaajaa, jotka ilmoittivat sukupuolekseen ”muu” tai eivät halunneet vastata kysymykseen. Näiden vastaajien indikaattoripisteet olivat huomattavasti naisia ja miehiä matalammat, 56 pistettä.

Ikäryhmittäin tarkasteltuna tulokset eivät ole täysin vertailukelpoiset FinSote2019 -aineiston kanssa, koska vastaajat on jaettu ikäryhmiin eri tavalla. Hankkeen osallisuuskyselyn tuloksissa ei ole havaittavissa Leemannin ym. (2022) havaitsemaa indikaattoripisteiden nousua siirryttäessä askel nuoremmista ikäryhmistä vanhempiin. Sen sijaan nuorimpien 18–24-vuotiaiden ryhmässä osallisuuden kokemus on vahvinta (67 pistettä) ja 25–29-vuotiaiden ryhmässä heikointa (62 pistettä).

Elämäntilanne -kysymyksellä kartoitettiin sekä vastaajan siviilisäätystä että asumismuotoa. Heikoin osallisuuden kokemus (57 pistettä) on vastaajilla, jotka ovat valinneet vastauksista ”*avio-/avoliitossa, ei lapsia*” -vaihtoehdon (n 23). Tässä ryhmässä myös erittäin heikkoa osallisuutta kokevien osuus on keskimääräistä korkeampi, 30 %. Vaihtoehdon ”*avio-/avoliitossa, on lapsia*” valinneilla (n 8) osallisuuden kokemus on vahvempaa (76 pistettä) eikä ryhmässä ole erittäin heikkoa osallisuutta kokevia lainkaan. Vastaajamäärät ovat kuitenkin pienet, joten vertailu ei liene mielekäästä. Lisäksi ”*ei lapsia*” -ryhmässä vaihtelu vastaajien osallisuusindikaattoripisteissä on erittäin suurta (0–100 pistettä).

Elämäntilannetta kartoittavan kysymyksen tuloksissa huomio kiinnittyy myös vastaajiin, joilla ei ole vakinaista asuntoa (n 7). Näiden vastaajien osallisuuden kokemus on huomattavasti keskimääräistä korkeampaa (74 pistettä), mutta toisaalta erittäin heikkoa osallisuutta kokevien osuus on korkea, 29 %. Vailla vakinaista asuntoa olevista vastaajista kaikki on tavoitettu päihteitä käyttäville, asunnottomille ja muiden palvelujen ulkopuolella oleville tarkoitettua matalan kynnyksen päiväkeskuksesta, jossa kyselyyn vastattiin tuetusti. Kyselyn toteutti sosionomiopiskelija, joka esitti kysymykset suullisesti.

Vastaajat antoivat vastaukset sekä suullisesti että osoittamalla paperille kuvatulla asteikolla. Pohdimme, voiko päiväkeskuksen hyviin tuloksiin voinut vaikuttaa myös positiivinen kokemus kohtaamisesta vastaamistilanteesta. Tässäkin ryhmässä vastaajamäärä on kuitenkin pieni ja vaihtelu vastaajien indikaattoripisteissä suurta (40–95 pistettä).

Korkeampi koulutustaso indikoi väestötason tutkimuksissa tavallisesti vahvempaa osallisuuden kokemusta (Leemann ym. 2022). Tästä poiketen hankkeen osallisuuskyselyssä osallisuuden kokemus on heikointa korkeakoulututkinnon suorittaneilla (57 pistettä), heistä jopa 40 % kokee erittäin heikkoa osallisuutta. Korkeakoulututkinnon suorittaneita on vastaajissa vain vähän (n 15). Heikko osallisuuden kokemus johtunee siitä, että heidän tavoitettiin erilaisista kuntouttavista palveluista, jotka on tarkoitettu haavoittuvassa asemassa oleville, työttömille työikäisille. Osallisuuden kokemusta saattaa heidän kohdallaan heikentää esimerkiksi terveysongelmat ja työttömyys.

Aiemmissa tutkimuksissa osallisuuden kokemuksen on todettu olevan vahvinta työssäkäyvillä ja heikointa työttömillä, joista 24,5 % kokee erittäin heikkoa osallisuutta (Hedman ym. 2020, Leemann ym., 2022). Osallisuuden versoja -hankkeen osallisuuskyselyn tulokset ovat samansuuntaiset. Työttömien vastaajien osallisuusindikaattori on keskimäärin 64 pistettä ja työssäkäyvien 74 pistettä, joskin työssäkäyviä on vastaajien joukossa vain vähän (n 6). Työttömistä vastaajista erittäin heikkoa osallisuutta kokee 18 %, yli kaksi vuotta työttömänä olleista hieman useampi, 20 %. Tämä on jonkin verran vähemmän kuin työttömässä väestössä keskimäärin todettu 24,5 % (Leemann ym. 2022).

Kaikkiaan osallisuuskyselyyn vastanneista erittäin heikkoa osallisuutta kokee noin 19 % vastaajista. Osuus on selvästi korkeampi kuin koko väestötasolla, jossa keskimääräinen osuus on 10,1 % (Leemann ym., 2022). Tämä selittyy sillä, että kysely toteutettiin palveluissa, jotka tavoittavat haavoittuvassa asemassa olevia aikuisia. Toisaalta se kertoo myös siitä, että palvelut tavoittavat melko hyvin niitä ihmisiä, joille se on tarkoitettu. Vastaajissa on myös kuusi tasan 50 pisteen tuloksen saanutta. Mikäli mukaan laskettaisiin myös nämä 50 pistettä saaneet, olisi prosenttiosuus kaikista vastaajista 22 %.

Avovastauksista voi päätellä, että kyselyllä tavoitettiin myös neurokirjon aikuisia tai neuropsykiatrisiin tutkimuksiin hakeutuneita. Kansallisuutta tai äidinkieltä kyselyssä ei kysytty. Maahanmuuttajien määrä oli hyvin pieni paikoissa, joissa kyselyä tehtiin. Jalkautuessa palveluihin heitä kohdattiin muutamia.

Taulukossa 2 kuvataan osallisuusindikaattorin keskiarvot sekä erittäin heikkoa osallisuutta (alle 50 pistettä saaneiden) osuudet taustamuuttujien mukaan jaoteltuna.

Suostumuksen antaneet vastaajat	Kaikki vastaajat			Erittäin heikko osallisuuden kokemus	
	n	%	Osallisuus-indikaattori - pisteet	n	%
Yhteensä	219	100 %	64,7	42	19 %
Asuinkunta					
Lahti	160	73 %	65	32	20 %
Hollola	28	13 %	61	5	18 %
Orimattila	28	13 %	67	<5	14 %
Hartola	<5	-	-	0	-
Jokin muu kuin Päijät-Hämeen kunta	<5	-	-	<5	-
Sukupuoli					
nainen	94	43 %	67	13	14 %
mies	110	50 %	64	23	21 %
muu / ei halua vastata	15	7 %	56	6	40 %

Ikäryhmä					
18–24-vuotiaat	41	19 %	67	6	15 %
25–29-vuotiaat	38	17 %	62	9	24 %
30–44-vuotiaat	70	32 %	66	12	17 %
45–64-vuotiaat	68	31 %	64	14	21 %
yli 65-vuotiaat	<5	-		<5	-
Elämäntilanne					
yksin asuvat	149	68 %	64	30	20 %
vanhemman / vanhempien kanssa asuvat	23	11 %	67	<5	9 %
avio-/ avoliitossa, ei lapsia	23	11 %	57	7	30 %
avio-/ avoliitossa, on lapsia	8	4 %	76	0	0 %
ei vakinaista asuntoa	7	3 %	74	<5	29 %
kimppa-asunto ja muut	9	4 %	69	<5	10 %
Koulutus					
kansa-, perus-, keskkoulu, sis. keskeyttäneet	69	32 %	65	10	14 %
ammattikoulu, opisto, ammattikurssi, näyttö	128	58 %	68	25	20 %
korkeakoulututkinto	15	7 %	57	6	40 %
muu	7	3 %	80	<5	14 %
Pääasiallinen toiminta					
työtön	157	72 %	64	29	18 %
joista yli 12 kk työttömänä olleet	129	82 %	63	26	20 %
eläkkeellä	35	16 %	62	0	0 %
ansiotyössä	6	3 %	74	<5	17 %
opiskelija	<5	2 %	88	<5	25 %
jokin muu	17	8 %	65	<5	6 %

Taulukko 2: Kerta- ja alkukyselyjen vastaajien osallisuuden kokemus (n 219) sekä erittäin heikkoa osallisuutta kokevien (n 42) osuudet jaoteltuina vastaajien taustamuuttujien mukaan

3.2 Osallisuuden kokemus palveluittain

Vuonna 2022 Päijät-Hämeessä toteutetun kohdennetun hyvinvointikyselyn mukaan osallisuuden kokemus on vahvinta ns. matalan kynnyksen kohtaamispaikkojen kävijöillä (Carroll, 2023b). Osallisuuskyselyn tulokset tukevat tätä havaintoa.

Tuloksissa huomiota kiinnittävät sekä päihdekuntoutujien kohtaamispaikan (84,3 pistettä) että asunnottomille ja päihteiden käyttäjille suunnatun avoimen päiväkeskuksen (70 pistettä) muita korkeammat indikaattoripisteet. Molemmat ovat matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja, kuten myös kolmanneksi korkeimmat osallisuuspisteet saanut mielenterveyskuntoutujien avoin kohtaamispaikka (68,8 pistettä).

Heikointa osallisuuden kokemus on järjestön toteuttaman, aikuisten digikurssin vastaajilla (50,8 pistettä). Seuraavassa taulukossa kuvataan osallisuuden kokemuksen indikaattorilukuja palveluittain.

Suostumuksen antaneet vastaajat yhteensä	osallisuus- indikaattori- pisteet, ka.	Erittäin heikkoa osallisuutta kokevat eli alle 50 pistettä saaneet, prosenttiosuus
Kaikki vastaajat (n 219)	64,7	19 % (n 42)
Järjestön A nuorten kurssi (n 9)	59,4	33 %
Järjestön A aikuisten kurssi (n 18)	57,5	22 %
Järjestön A aikuisten digikurssi (n 12)	50,8	42 %
Järjestön A yksilövalmennus (n 12)	56,3	33 %
Järjestön B avoin kohtaamispaikka päihdekuntoutujille (n 15)	84,3	0 %
Järjestön C avoin kohtaamispaikka MT-kuntoutujille (n 15)	68,8	19 %
Järjestön D kuntouttava työtoiminta (n 17)	58,2	29 %
Järjestön D ryhmätoiminta (n 6)	67,5	17 %
Järjestön E asunnottomien päiväkeskus (n 13)	70	23 %
Hyvinvointialueen kuntouttava työtoiminta (n 79)	66,4	13 %
Hyvinvointialueen sosiaalinen kuntoutus (n 14)	61,3	21 %
Vastaaja ei kerro toimintapaikkaa (n 8)	66,9	13 %

Taulukko 3: Kerta- ja alkukyselyjen vastaajien osallisuuden kokemus (n 219) sekä erittäin heikkoa osallisuutta kokevien (n 42) osuudet jaoteltuina palveluittain.

Päihteettömän kohtaamispaikan vahvaan osallisuuden kokemukseen voi yhteisön lisäksi vaikuttaa se, että ennen osallisuuskyselyn toteuttamista osallisuuden kokemuksesta oli jo keskusteltu kohtaamispaikan kävijöiden kanssa, kun oli käyty läpi aiemman, kohdennetun hyvinvointikyselyn tuloksia. Osallisuudesta puhuminen yhdessä voi jo itsessään vahvistaa osallisuuden kokemusta. Vaikutusta on voinut olla silläkin, miten kyselytulokset on palautettu vastaajille. Kohtaamispaikan kävijät olivat ennen tämän kyselyn toteutusta jo päässeet keskustelemaan aiemman kyselyn tuloksista ja siitä, mistä tulokset heidät mielestään kertovat. Keskusteltaessa avoimen kohtaamispaikan kyselytuloksista kävijät toivat esiin, että korkea osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemus voi vertautua myös suhteessa aiemmin koettuun elämäntilanteeseen.

Päihteitä käyttävien osallisuuden kokemuksiin saattaa vaikuttaa päihteiden käytön ja addiktion tai elämäntyylin kautta liittyminen yhteisöön. Alakulttuuriin kuulumisen voi sen haitoista huolimatta olla yksilön näkökulmasta yhteisöjen ulkopuolelle jäämistä parempi vaihtoehto. (Henriksson, 2015).

Asunnottomien päiväkeskus oli kyselyn toteutusaikaan ollut toiminnassa vajaan vuoden ajan. Päiväkeskuksesta tavoitetut vastaajat ovat mahdollisesti verranneet tilannettaan aikaan, jolloin vastaavaa toimintaa ei ole ollut. Tällöin esimerkiksi päivystysmajoituksesta oli aamulla poistuttava kadulle. Päiväkeskuksen myötä tilanne parani huomattavasti, kun kävelymatkan etäisyydelle päivystysmajoituksesta saatiin paikka, jossa voi turvallisesti viettää aikaa, levätä ja esimerkiksi peseytyä. Lisäksi keskuksessa saa pientä purtavaa, kahvia ja puhtaita vaatteita.

Aikuisten digikurssin vastaajamäärä on pieni (n 12) eikä tuloksista voi tehdä laajempia johtopäätöksiä. Heikko osallisuuden kokemus (50,8 pistettä) herättää kuitenkin kysymään, onko heikko osallisuuden kokemus suhteessa heikkoihin digitaitoihin.

Onko mahdollista, että palvelujen ja yhteiskunnan digitalisoituessa jää kehityksen ulkopuolelle väestöryhmä, jolla on heikot digitaidot ja joka siksi kokee muita heikompaa osallisuutta? Tutkimuksissa tällaiselle yhteydelle on havaittu viitteitä. Emilia Latva-Hoppala ja Riikka Kanervo (2023) ovat todenneet

digiohjauksen vahvistaneen siihen osallistuneiden osallisuuden kokemusta sekä tunnetta siitä, että he voivat vaikuttaa omiin asioihinsa.

Tuloksia tarkastellessa tulee muistaa THL:n erikoistutkija Marko Nousiainen mukaan, että palvelun vastaajien heikko osallisuuden kokemus ei kerro palvelun epäonnistumisesta tai sen laadusta. Pikemminkin asia on päinvastoin. Matala osallisuusindikaattoriluku voi viitata siihen, että palvelu tavoittaa juuri niitä ihmisiä, joille se on tarkoitettu ja jotka voivat hyötyä osallisuutta vahvistavasta toiminnasta (Nousiainen, 2023).

3.3 Osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemus

Osallisuuskysely sisälsi taustatietojen lisäksi kysymyksiä, joilla selvitettiin vastaajan kokemusta terveydestä, taloudellisesta tilanteesta, työkyvystä ja yksinäisyydestä sekä mielenterveys- ja päihdepalvelujen käyttöä.

Kaikista vastanneista (alku- ja kertakysely, n 219) 52 % kokee taloudellisen tilanteensa hankalaksi, 35 % kokee yksinäisyyttä usein tai jatkuvasti ja 24 % kokee terveydentilansa huonoksi. Vastaajista 87 % on osatyökykyisiä tai työkyvyttömiä ja 16 % arvioi hyvinvointinsa olevan viiden vuoden kuluttua nykyistä huonompi. Kaikkiaan 67 % vastaajista on tarvinnut mielenterveyspalveluja viimeisen vuoden aikana ja 18 % on tarvinnut päihdepalveluja. Erilaiset hyvinvoinnin vajeet myös kasautuvat samoille vastaajille esimerkiksi niin, että taloudellisen tilanteensa erittäin hankalaksi kokevista vastaajista yksikään ei koe terveyttään hyväksi eikä ole täysin työkykyinen.

Erittäin heikkoa osallisuutta kokevien (n 42) keskuudessa hyvinvoinnin vajeita kokevien osuudet ovat huomattavasti muita korkeammat. Taloudellisen tilanteensa hankalaksi kokee heistä 79 %, yksinäisyyttä kokee usein tai jatkuvasti 64 % ja terveydentilansa kokee huonoksi 62 %. Erityisen heikkoa osallisuutta kokevista vastaajista 90 % on osatyökykyisiä tai työkyvyttömiä ja 43 % arvioi hyvinvointinsa olevan nykyistä huonompi viiden vuoden kuluttua. Mielenterveyspalveluja on tarvinnut 88 % ja päihdepalveluja 19 % erityisen heikkoa osallisuutta kokevista vastaajista.

Leemann ym. (2022) ovat selvittäneet iän, sukupuolen, koulutuksen ja siviilisäädyn lisäksi osallisuuden kokemusta suhteessa erilaisiin terveyteen ja hyvinvointiin liittyviin taustamuuttujiin, kuten työmarkkina-asemaan, työ- ja toimintakykyyn sekä terveyteen. Lähes kaikilla tarkastelluilla muuttujilla havaittiin olevan vaikutusta osallisuuden kokemukseen, mutta useammilla muuttujilla on myös yhteisvaikutus. Erilaiset tekijät yhdessä joko vahvistavat tai heikentävät osallisuuden kokemusta (emt., 96–97). Myös työelämän ulkopuolella oleville toteutetussa tutkimuksessa on havaittu esimerkiksi terveyden, köyhyyden ja yksinäisyyden kokemuksen olevan yhteydessä heikompaan osallisuuden kokemukseen (Leemann & Virrankari 2022).

Osallisuuskyselyn (n 219) tulokset tukevat näitä havaintoja. Huono terveys, hankala taloudellinen tilanne, työkyvyttömyys, yksinäisyys ja heikko tulevaisuudenusko ovat kaikki yhteydessä heikon osallisuuden kokemuksen kanssa. Yhteys osallisuuteen on myös mielenterveyspalvelujen tarpeella ja riittävyydellä. Päihdepalvelujen tarpeella ja riittävyydellä havaittiin vastaava yhteys, mutta palvelua tarvinneiden määrä (n 40) on niin pieni, että tulokset ovat korkeintaan suuntaa-antavia.

Riittävän toimeentulon on todettu olevan tärkein edellytys osallisuudelle (Leemann ym. 2018, 29). Hankkeen osallisuuskyselyssä vastaajien taloudellista tilannetta kartoitettiin kysymällä, millaisena vastaaja kokee taloudellisen tilanteensa ja miten helppoa hänen on kattaa tuloillaan kaikki menonsa. Vastausvaihtoehdoiksi annettiin erittäin hankalaa, hankalaa, helppoa, erittäin helppoa ja en osaa sanoa. Tuloksia analysoitaessa vastaukset tiivistettiin kolmeen luokkaan.

Terveydentilaa pyydettiin arvioimaan kysymällä ”Mitä mieltä olet nykyisestä terveydentilastasi?” Vastausvaihtoehdoiksi annettiin hyvä, melko hyvä, keskitasoinen, melko huono ja huono. Analyysissa vastaukset tiivistettiin kolmeen luokkaan. Vastaajan työkykyä puolestaan kartoitettiin kysymyksellä: ”Riippumatta siitä, oletko ansiotyössä vai et, arvioi millainen työkykysi on nykyisin”. Vastausvaihtoehtoina olivat täysin työkykyinen, osittain työkykyinen ja täysin työkyvytön.

”Tunnetko itsesi yksinäiseksi?” -kysymyksessä vastausvaihtoehtoina olivat en koskaan, hyvin harvoin, joskus, melko usein ja jatkuvasti. Myös nämä vaihtoehdot tiivistettiin analyysivaiheessa kolmeen luokkaan.

Vastaajilta kysyttiin myös, ovatko he käyttäneet mielenterveyspalveluja viimeisen 12 kuukauden aikana. Vastausvaihtoehdot annettiin viisi: ”En ole tarvinnut”, ”Olisin tarvinnut, mutta en ole käyttänyt”, ”Olen hakenut, mutta en ole saanut”, ”Olen käyttänyt, mutta ei ollut riittävää” sekä ”Olen käyttänyt ja on ollut riittävää”. Vastaava kysymys samoin vastausvaihtoehtoinen esitettiin päihdepalvelujen käytöstä. Analyysissa palveluja tarvinneiden osuus muodostettiin laskemalla yhteen kaikki muut vastaajat paitsi ne, jotka eivät olleet tarvinneet palveluja. Palveluja riittämättömästi ja riittävästi saaneiden osuudet laskettiin tällä tavoin saaduista palveluista tarvinneista.

Uskoa tulevaisuuteen kartoitettiin kysymällä ”Millaisena näet oman hyvinvointisi viiden vuoden kuluttua?” Vastausvaihtoehdoiksi annettiin, että hyvinvointi on viiden vuoden kuluttua nykyistä parempi, ennallaan tai huonompi. Heikoksi tulevaisuudenuskoksi määriteltiin vastaukset, joissa arvioitiin hyvinvoinnin olevan nykyistä huonompi ja vahvaksi tulevaisuudenuskoksi vastaavasti ne, joissa hyvinvoinnin arvioitiin parantuvan.

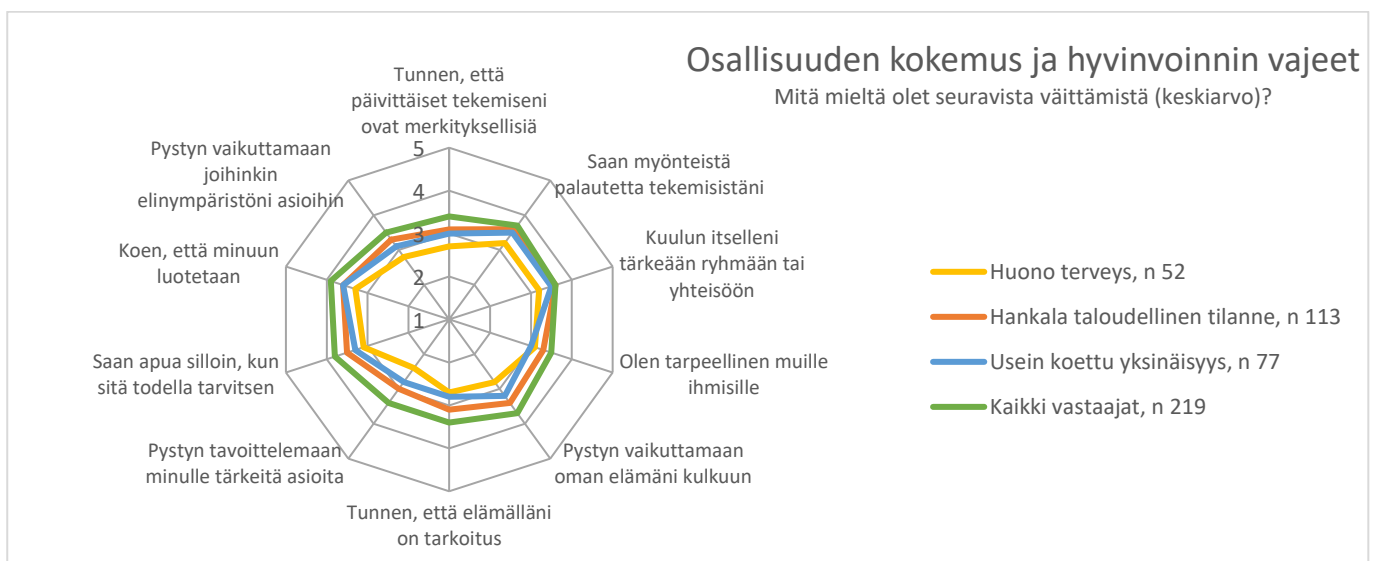
Taulukossa 4 kuvataan osallisuusindikaattoripisteiden keskiarvoa sekä sen vaihtelua vastaajan terveyden, taloudellisen tilanteen, työkyvyn, yksinäisyyden kokemusten ja tulevaisuudenuskon sekä mielenterveys- ja päihdepalvelujen käytön mukaan jaoteltuna. Lisäksi taulukossa esitetään samoin jaoteltuna erityisen heikkoa osallisuutta kokevien osuudet.

	Kaikki vastaajat			Erittäin heikko osallisuuden kokemus	
	n	%	indik. pisteet	n	%
Yhteensä	219	100	64,7	42	19,2 %
Terveys					
Melko hyvä tai hyvä	77	35 %	72,7	7	9,1 %
Keskitasoinen	90	41 %	66,6	9	10 %
Melko huono tai huono	52	24 %	48,3	26	50 %
Taloudellinen tilanne					
Erittäin helppo tai helppo	58	26 %	71,3	6	10,3 %
Ei osaa sanoa	48	22 %	70,8	<5	6,3 %
Hankala tai erittäin hankala	113	52 %	58,7	33	29,2 %
Työkyky					
Täysin työkykyinen	28	13 %	72,2	<5	14,3 %
Osittain työkykyinen	145	66 %	66,5	20	13,8 %
Täysin työkyvytön	46	21 %	54,3	18	39,1 %
Yksinäisyys					
Ei koskaan tai hyvin harvoin	55	25 %	74,0	<5	5,5 %
Joskus	87	40 %	67,5	12	13,8 %
Melko usein tai jatkuvasti	77	35 %	54,8	27	35,1 %

Mielenterveyspalvelujen tarve ja käyttö					
En ole tarvinnut	72	33 %	69,4	5	6,9 %
Mielenterveyspalveluja tarvinneet yhteensä					
Palvelua riittämättömästi saaneet / osuus tarvinneista	57	39 %	54,3	23	40,4 %
Palvelua riittävästi saaneet / osuus tarvinneista	69	47 %	71,7	6	8,7 %
Olisi tarvinnut, mutta ei ole käyttänyt	21	14 %	53,3	8	38,1 %
Päihdepalvelujen tarve ja käyttö					
En ole tarvinnut	179	82 %	64,2	34	19,0 %
Päihdepalveluja tarvinneet yhteensä					
Palvelua riittämättömästi saaneet / osuus tarvinneista	9	23 %	66,1	<5	33,3 %
Palvelua riittävästi saaneet / osuus tarvinneista	26	65 %	69,5	<5	15,4 %
Olisi tarvinnut, mutta ei ole käyttänyt	5	13 %	53,5	<5	20 %
Tulevaisuudenusko					
Hyvinvointini on nykyistä parempi	99	45 %	72,7	9	9,1 %
Hyvinvointini on ennallaan	84	38 %	62,2	15	17,9 %
Hyvinvointini on nykyistä huonompi	36	16 %	48,4	18	50 %

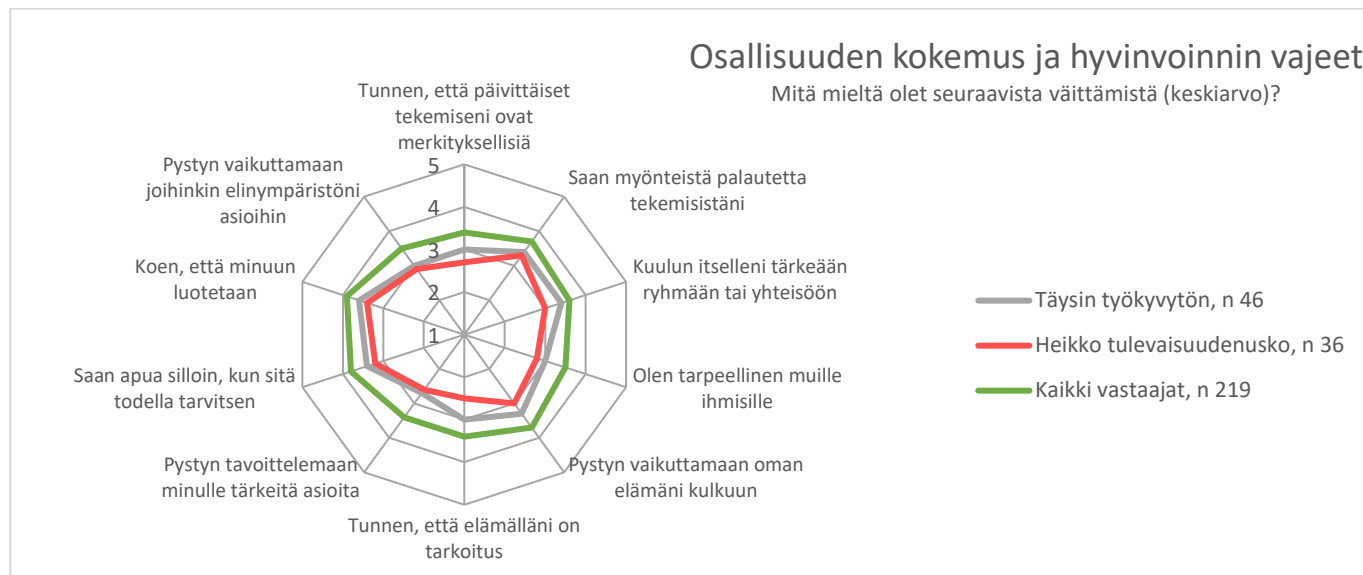
Taulukko 4: Osallisuusindikaattorin keskiarvo ja erittäin heikkoa osallisuutta kokevien osuus jaoteltuna terveyttä, hyvinvointia ja palvelujen käyttöä kuvaavien muuttujien mukaan

Osallisuuden ja hyvinvoinnin välisen yhteyden kuvaamiseen oli kohdennetun hyvinvointikyselyn analysoinnissa kokeiltu erilaisia tapoja havainnollistaa ja visualisoida ryhmien välisiä eroja. Kuvioissa 1, 2 ja 4 tulokset esitetään säteittäisinä kehäkaavioina, joissa säteet muodostuvat osallisuusindikaattorin väittämistä ja asteikko eri ryhmien vastausten keskiarvoista kyseisiin väittämiin (Carroll, 2023b). Kun verrataan terveytensä huonoksi kokevien (n 52), taloudellisen tilanteensa hankalaksi kokevien (n 113) tai itsensä usein yksinäiseksi kokevien (n 77) vastaajien osallisuusindikaattoriväittämien vastauksia kaikkien vastaajien keskiarvoihin, jäävät hyvinvoinnin vajeita kokevien vastaukset kaikkien väittämien kohdalla muiden vastaajien keskiarvoa pienemmäksi. Tällöin ”osallisuuskehä” näyttää suppeammalta.

Kuvio 1: Terveydentilansa huonoksi ja taloudellisen tilanteensa hankalaksi kokevien sekä usein yksinäisyyttä kokevien vastaukset osallisuusindikaattorin väittämiin, keskiarvo

Vastaavalla tavalla jäävät kaikkien väittämien kohdalla muiden vastaajien keskiarvoa pienemmäksi myös niiden vastaajaryhmien vastausten keskiarvot, jotka kokevat itsensä täysin työkyvyttömiksi ja joiden tulevaisuudenusko on heikko.

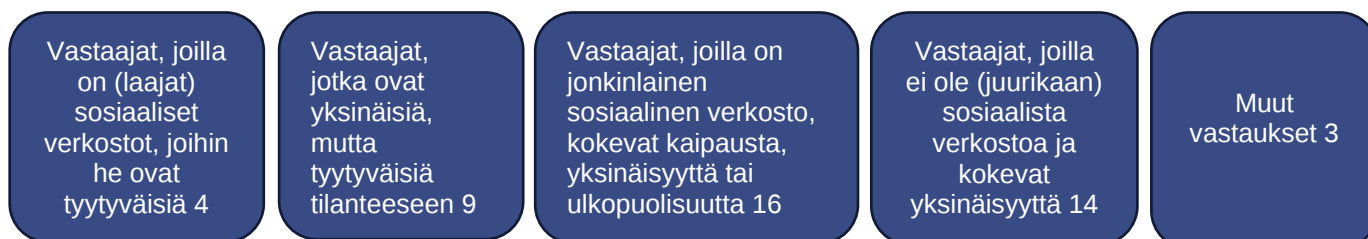
Kuvio 2: Täysin työkyvyttömiksi itsensä kokevien sekä heikkoa tulevaisuudenuskoa kokevien vastaukset osallisuusindikaattorin väittämiin, keskiarvo

Huonoksi koetulla terveydellä havaittiin vahvin yhteys heikoksi koetun osallisuuden kokemuksen kanssa, mutta vastaava yhteys on myös hankalalla taloudellisella tilanteella, usein koetulla yksinäisyydellä, heikolla tulevaisuudenuskolla ja työkyvyttömyydellä. Hyvinvoinnin vajeita kokevien ”osallisuuskehät” näyttäytyvät kaikkien vastaajien kehää suppeampina.

Yksinäisyyden ja terveydentilan kokemuksen suhde osallisuuden kokemukseen

Helsingin yliopiston sosiaalityön opiskelijat Jannika Jyrkinen, Jesper Laitinen ja Morris Viitanen tarkastelivat sosiaalityön käytäntötutkimuksessaan Osallisuuden versoja -hankkeen osallisuuskyselyn aineistosta (n 219) osallisuuden kokemuksta suhteessa koettuun terveyteen ja yksinäisyyteen. He havaitsivat regressioanalyysissään koetulla terveydellä olevan yhteyden osallisuuden kokemukseen siten, että *”parempi koettu terveys ja vähäisempi yksinäisyyden kokemus ennustivat tilastollisesti erittäin merkitsevästi suurempaa osallisuuden kokemusta. Koettu terveys oli yksinäisyyttä vahvemmin yhteydessä osallisuuden kokemukseen.”* (Jyrkinen ym. 2024, 19).

Käytäntötutkimuksessa tarkasteltiin myös aineistolähtöisesti avovastauksia yksinäisyyden, osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemuksista. Vastaajien yksinäisyyden kokemuksista kertovista avovastauksista löytyi viisi erilaista kategoriata:

Kuvio 3: Yksinäisyyden kokemuksen kategoriat (mukaillen Jyrkinen ym. 2024, 19).

Kun avovastaukset yhdistettiin osallisuusindikaattorin tuloksiin, havaittiin kokemuksen hyvistä sosiaalisista verkostoista korreloivan osallisuuden kokemuksen kanssa. Toisaalta yksin olemisen ja yksinäisyyden todettiin olevan eri asioita. Osa vastaajista viihtyy hyvin yksin eikä kaipaa laajoja sosiaalisia verkostoja. (Jyrkinen ym. 2024, 24).

Jyrkinen ym. (emt. 25) havaitsivat myös, että osa vastaajista yhdisti yksinäisyyden terveydentilan haasteisiin. Monilla näistä vastaajista myös osallisuuden kokemus oli keskimääräistä heikompi. Esimerkiksi vastaajilla, joilla oli pitkittynyt, vaikeahko tilanne terveydentilansa osalta, myös osallisuuden kokemus oli heikompi – etenkin, jos he kokivat, etteivät olleet saaneet tarvitsemaansa apua. Se näyttäytyy seuraavassa sitaatissa eräänlaisena väliinpuotoamisena:

"Jotenkin tuntuu, että Suomessa on vaikea saada tukea, jos fyysinen kunto ja "vammaisuus" ei ole tarpeeksi "riittävä" valtion (Kelan ja THL:n) mielestä, etenkin jos sattuu olemaan harvinaisesti sairastunut. (Eli joku todella harvinainen sairaus)".

Käytäntötutkimuksen keskeinen havainto on, että heikoksi koettu terveys vaikuttaa lisäävän yksinäisyyttä, mikä puolestaan heikentää osallisuuden kokemusta (Jyrkinen ym. 2024, 28).

Palveluiden käyttäjien ajatuksia osallisuudesta ja hyvinvoinnista

Osallisuuskyselyn lopussa olevalla avoimella kysymyksellä "Onko mielessäsi jotain muuta, mitä haluat sanoa hyvinvointiisi tai osallisuuteesi liittyen?" haluttiin selvittää, mitä sellaista vastaajat haluavat kertoa osallisuudestaan ja hyvinvoinnistaan, jota emme ymmärtäneet kysyä. Kaikkiaan alku- loppu- ja kertakyselyihin saatiin 271 vastausta, joissa annettiin suostumus vastausten käyttöön. Niistä 47 sisälsi vastauksen tähän avokysymykseen.

Kahdeksassa vastauksessa ei haluta lisätä muuta tai vastataan "en tiedä". Muut avovastaukset käsittelevät vastaajien hyvinvointia sekä palvelujärjestelmään liittyviä havaintoja ja kehittämisehdotuksia. Vastauksissa nostetaan esiin positiivisia asioita omasta hyvinvoinnista (n 9) sekä hyvinvointiin liittyvää toiveikkuutta ja mahdollisuutta itse vaikuttaa asioihin (n 8). Kielteisiä asioita omasta hyvinvoinnista on vastauksissa huomattavasti vähemmän (n 5). Hyvinvoinnin ja osallisuuden kokemuksesta nousee myös havaintoja, jotka eivät ole luokiteltavissa positiivisiksi, toiveikkaiksi tai negatiivisiksi (n 5).

Palvelujärjestelmään liittyviä havaintoja ja kehittämisehdotuksia vastauksissa on yhdeksän. Osa koskee tiettyä palvelua alueella, kuten Nepsy -palvelujen lisäämistä Päijät-Hämeessä tai päiväkeskus Tuulensuojan toiminnan jatkumisen tärkeyttä. Vastauksissa tuodaan esiin myös yleistä asioinnin vaikeutta, kun sähköinen asiointi tuottaa haasteita, kun ei täytä tiettyjen palvelujen kriteereitä tai ei tiedä, mitä palveluja olisi tarjolla ja miten niitä voi saada. Lisäksi vastauksissa esitetään huolta yhteiskunnan tilasta, kansan kahtiajakautumisesta ja ihmisten tasapäästämisestä. Vastauksissa tuodaan myös esiin, että palveluissa tulisi paremmin huomioida asiakkaan yksilöllinen tilanne.

Onko mielessäsi jotain muuta, mitä haluat sanoa hyvinvointiisi tai osallisuuteesi liittyen? Avokysymyksen vastaukset (n 47)						
Positiivisia asioita omasta hyvinvoinnista (n 9)	Omaan hyvinvointiin liittyvää toiveikkuutta, pyrkimys vaikuttaa (n 8)	Kielteisiä asioita omasta hyvinvoinnista (n 5)	Muita havaintoja omasta hyvinvoinnista (n 5)	Havaintoja ja kehittämisehdotuksia palveluista (n 9)	Luokittelemattomat (n 3)	"Ei" ja "En tiedä" -tyyppiset vastaukset (n 8)
"Olen muuten vaan onnellinen, toivon et muutki on"	"Teen duunia ja valintoja joka päivä tämän eteen, käyn juttelemassa asioista."	"Kaikki on aika tasaisen paskaa."	"On erittäin tärkeää, että voi tavata toisia ihmisiä ja elää sosiaalista elämää!!"	"Sosiaalietuuksien hakeminen, työn hakeminen, asioiden hoitaminen vaikeutunut"	"mielen päällä paljonkin, aika ei riitä tässä kaste"	

Taulukko 8: Vastaukset osallisuuskyselyn avokysymyksen "Onko mielessäsi jotain muuta, mitä haluat sanoa hyvinvointiisi tai osallisuuteesi liittyen?"

Luokittelematta jää kaikkiaan kolme vastausta, joista yhdessä vastauksessa kiitetään ja yhdessä todetaan asiaa olevan paljon, mutta aika ei riitä niiden kirjaamiseen. Kolmas luokittelematon vastaus sisältää terveisiä kyselyn laatijoille.

3.4 Kasautuneet hyvinvoinnin vajeet ja osallisuuden kokemus

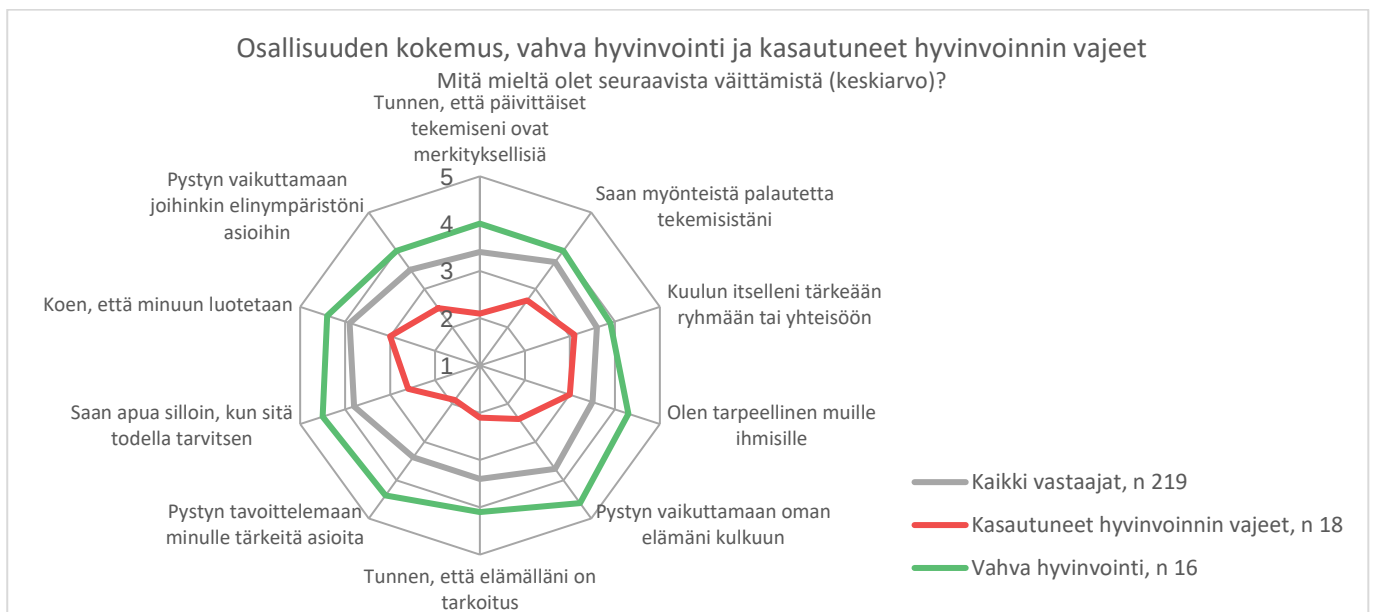
Kaikkiaan 18 vastaajalla, on vastausten perusteella kasautunut useita edellisissä luvuissa kuvattuja hyvinvoinnin vajeita. Vastaajien terveydentila on huono tai erittäin huono, he ovat osittain työkykyisiä tai työkyvyttömiä ja menojen kattaminen tuloilla on heille hankalaa tai erittäin hankalaa. Lisäksi he tuntevat yksinäisyyttä usein tai jatkuvasti ja arvioivat hyvinvointinsa pysyvän ennallaan tai olevan nykyistä huonompi viiden vuoden kuluttua.

Näiden kasautuneiden hyvinvoinnin vajeiden ryhmään kuuluvien vastaajien osallisuuden kokemus on erittäin heikko, osallisuusindikaattoripisteet ovat keskimäärin 38,3 pistettä ja kaikkiaan 67 % (n 12) tulos on alle 50 pistettä. Mielenterveyspalvelujen tarve on ryhmään kuuluvien kohdalla yleistä. Kaikkiaan 94 % (yhtä vastaajaa lukuun ottamatta kaikki) ovat tarvinneet mielenterveyspalveluja viimeisen vuoden aikana. Muihin vastaajiin verrattuna mielenterveyspalvelut on huomattavasti useammin koettu riittämättömiksi.

Toisaalta aineistosta löytyy myös 16 vastaajan ryhmä, joille on kasautunut hyvinvointia. Nämä ”vahvan hyvinvoinnin” vastaajat kokevat terveydentilansa keskitasoiseksi tai hyväksi, heidän on helppoa kattaa tuloillaan kaikki menonsa, ja he ovat osittain tai täysin työkykyisiä. Lisäksi he tuntevat yksinäisyyttä harvoin tai eivät koskaan ja arvioivat hyvinvointinsa pysyvän ennallaan tai olevan nykyistä parempi viiden vuoden kuluttua.

Korkean hyvinvoinnin ryhmään kuuluvien vastaajien osallisuuden kokemus on erittäin vahvaa, osallisuusindikaattoripisteet ovat keskimäärin 80,6 pistettä eikä näistä vastaajista yhdenkään tulos jää alle 50 pisteen. Mielenterveyspalvelujen tarve on tähän ryhmään kuuluvilla harvinaisempaa kuin muilla vastaajilla. Vain puolet heistä on tarvinnut mielenterveyspalveluja viimeisen vuoden aikana.

Kun verrataan kasautuneiden hyvinvoinnin vajeiden ryhmää (n 18) vahvan hyvinvoinnin ryhmään (n 16) ja kaikkien vastaajien keskiarvoihin, muodostuu ero ”osallisuuskehien” laajuudessa erittäin suureksi.

Kuvio 4: Vahva hyvinvointi ja kasautuneet hyvinvoinnin vajeet -ryhmien vastaukset osallisuusindikaattorin väittämiin, keskiarvo

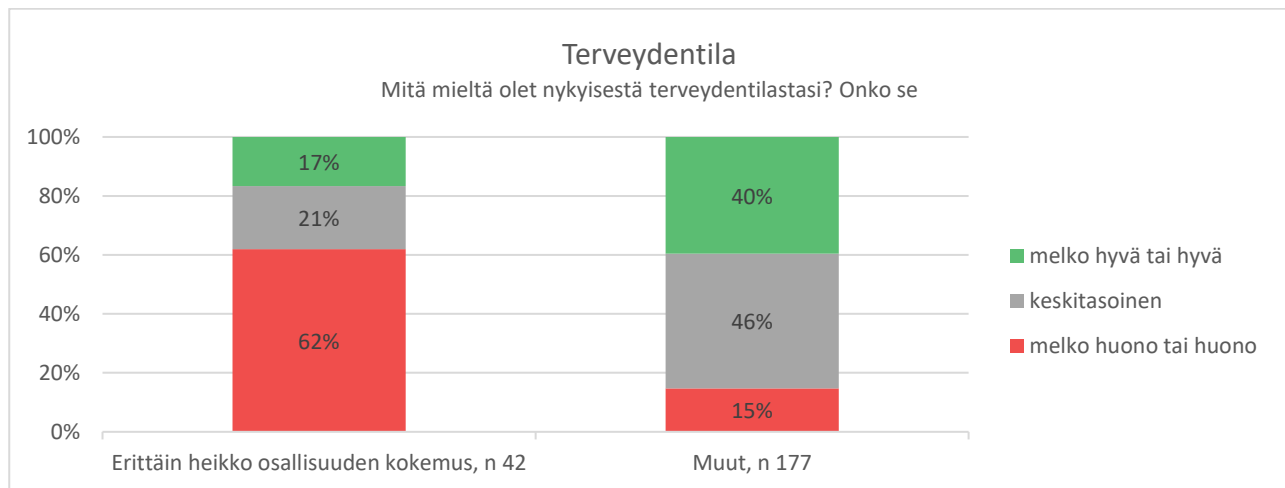
Punaisen kehän soikea muoto tulee erityisen hyvin esiin, kun tarkastellaan vastaajia, joille on kasautunut useita hyvinvoinnin vajeita. Muoto toistuu – joskin lievempänä – kaikissa säteittäisissä kaavioissa, joissa kuvaamme hyvinvoinnin vajeiden vaikutusta osallisuuden kokemukseen. Vaikuttaa siltä, että hyvinvoinnin vajeita kokevilla vastaajilla osallisuuden kokemus on erityisen heikko merkityksellisyyden tunnetta mittaavissa väittämässä ja vahvinta kuulumisen tunnetta mittaavien väittämien kohdalla. Puolet väittämistä tosin sijoittuu useammalle ulottuvuudelle (Leemann ym. 2022, 96), joten kehäkuvioiden muodon analysointi vaatisi tarkempaa perehtymistä, mikä ei näin pienellä aineistolla ole mielekästä. Väittämien sijoittumista kuvataan osallisuuden ulottuvuuksille kuvataan THL:n tutkijoiden laatimassa jäsenyyksessä luvun 5.3 taulukossa 7.

3.5 Erittäin heikko osallisuuden kokemus ja hyvinvoinnin vajeet

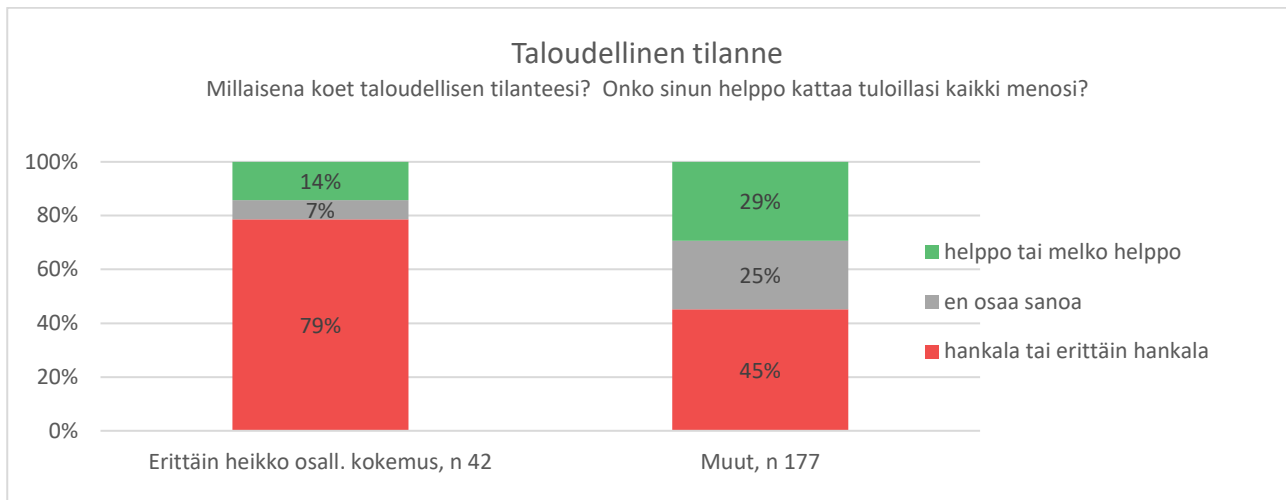
Vastaajan saama alle 50 pisteen tulos kuvaa erittäin heikkoa osallisuuden kokemusta, jonka on todettu liittyvän kasautuneeseen huono-osaisuuteen ja syrjäytymisen uhkaan (Leemann ym. 2022). Kaikkiaan hankkeen osallisuuskyselyyn vastanneista erittäin heikkoa osallisuutta kokee 19 % vastaajista (n 42).

Erittäin heikkoa osallisuutta kokevien osuudet taustamuuttujittain ja palveluittain on kuvattu edellisen luvun taulukoissa 2, 3 ja 4. Osallisuuskysely sisälsi myös kysymyksiä, joilla selvitettiin vastaajan kokemusta terveydestä, taloudellisesta tilanteesta, työkyvystä ja yksinäisyydestä. Osallisuuden kokemuksen ja hyvinvoinnin tekijöiden yhteyttä kuvataan edellisen luvun kuvioissa 1 ja 2.

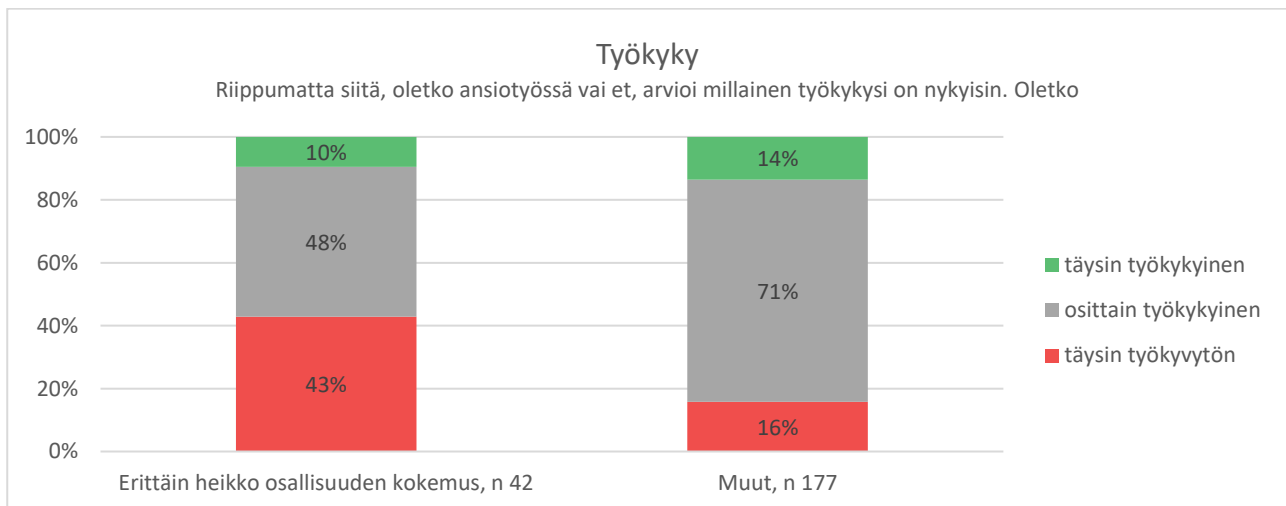
Kun tarkastellaan näitä tekijöitä yhdessä, havaitaan hyvinvoinnin vajeiden olevan huomattavasti yleisempiä niiden vastaajien keskuudessa, joiden osallisuuden kokemus on erittäin heikko. Seuraavissa kaavioissa esitetään erilaisten hyvinvointivajeiden osuudet erittäin heikkoa osallisuutta kokevien (n 42) ja muiden vastaajien (n 177) keskuudessa.

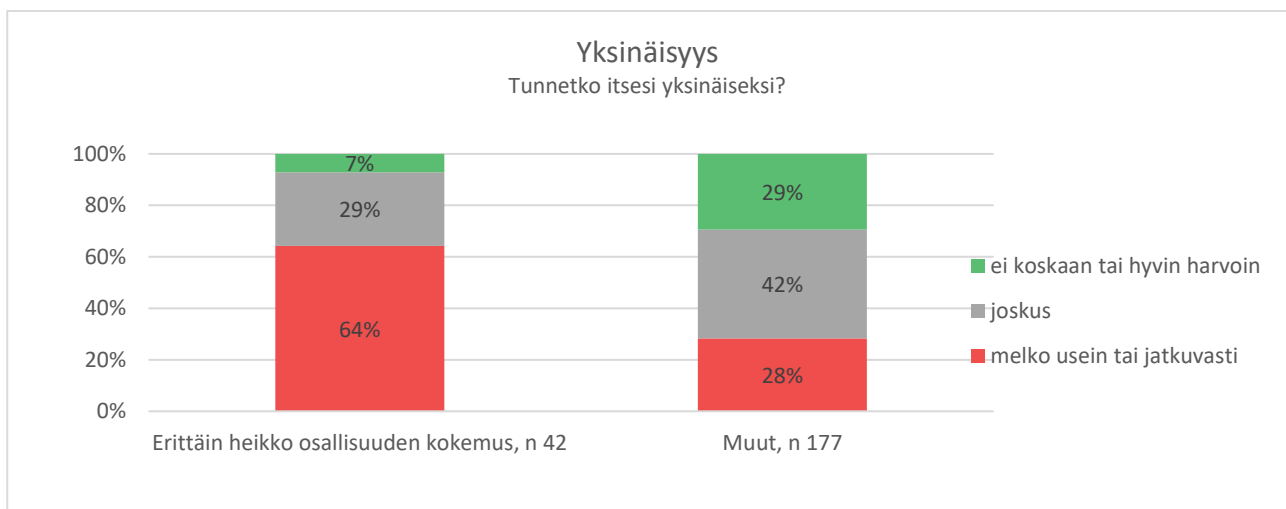
Kuvio 5: Kokemus terveydentilasta erityisen heikkoa osallisuutta kokevilla (n 42) ja muilla vastaajilla (n 177).

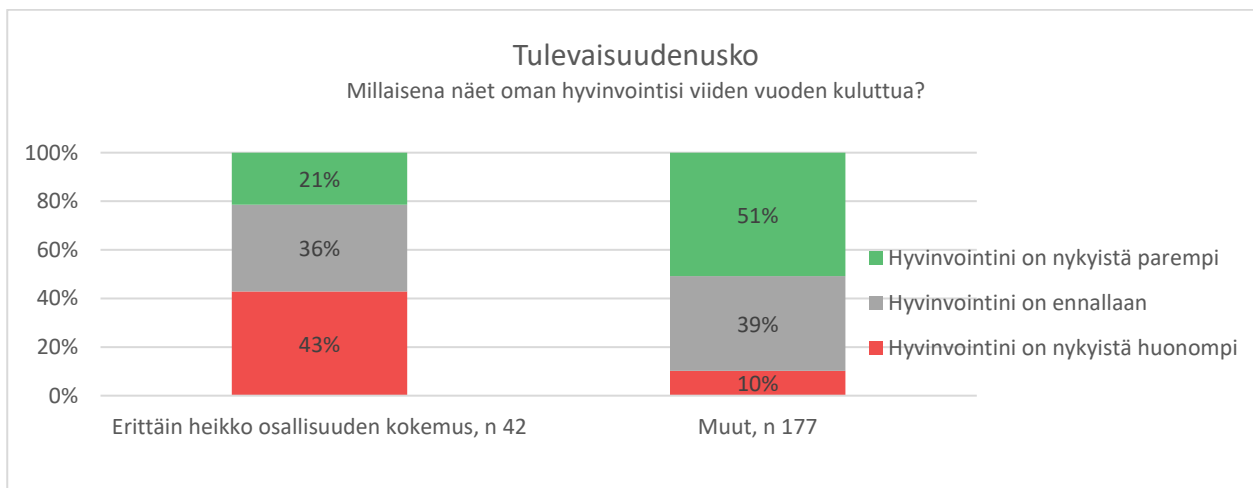
Kuvio 6: Kokemus taloudellisesta tilanteesta erityisen heikkoa osallisuutta kokevilla (n 42) ja muilla vastaajilla (n 177).

Kuvio 7: Kokemus työkyvystä erityisen heikkoa osallisuutta kokevilla (n 42) ja muilla vastaajilla (n 177).

Kuvio 8: Yksinäisyyden kokemus erityisen heikkoa osallisuutta kokevilla (n 42) ja muilla vastaajilla (n 177).

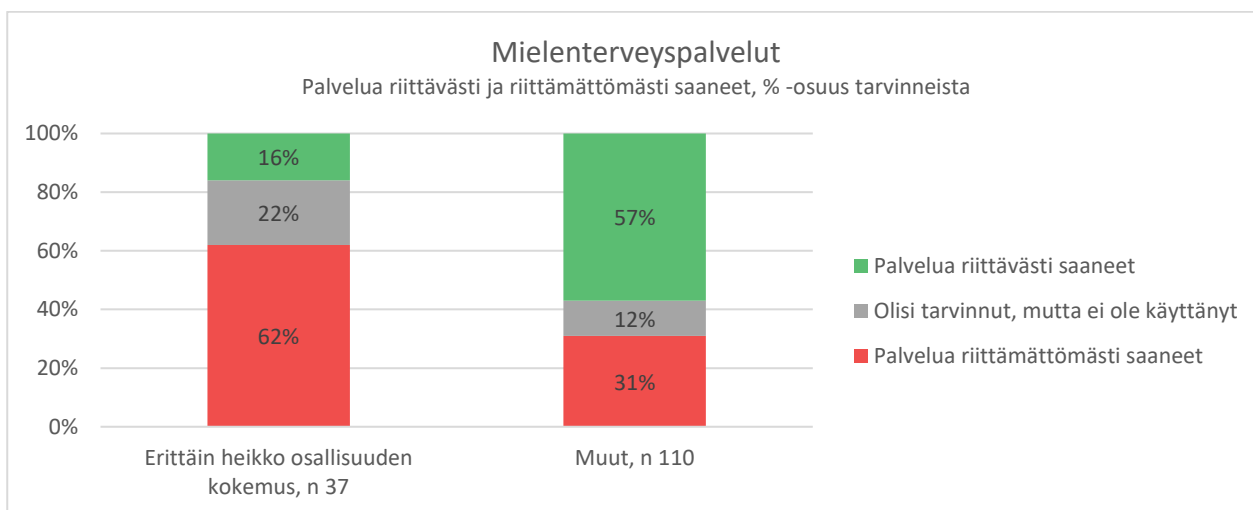
Kuvio 9: Tulevaisuudenusko erityisen heikkoa osallisuutta kokevilla (n 42) ja muilla vastaajilla (n 177).

Muihin vastaajiin verrattuna kaikkien hyvinvoinnin vajeiden esiintyminen on huomattavasti yleisempää erityisen heikkoa osallisuutta kokevien ryhmässä. Suurimmat erot yleisyydessä muodostuvat huonoksi koetun terveydentilan, usein koetun yksinäisyyden ja hankalan taloudellisen tilanteen kohdalla.

3.6 Mielenterveys- ja päihdepalvelujen käyttö sekä riittävyys

Osallisuuskyselyllä selvitettiin myös mielenterveys- ja päihdepalvelujen käyttöä sekä niiden riittävyyttä. Kaikkien vastaajien osallisuuden kokemuksen ja palvelujen käytön välistä yhteyttä kuvataan edellisen luvun taulukossa 4.

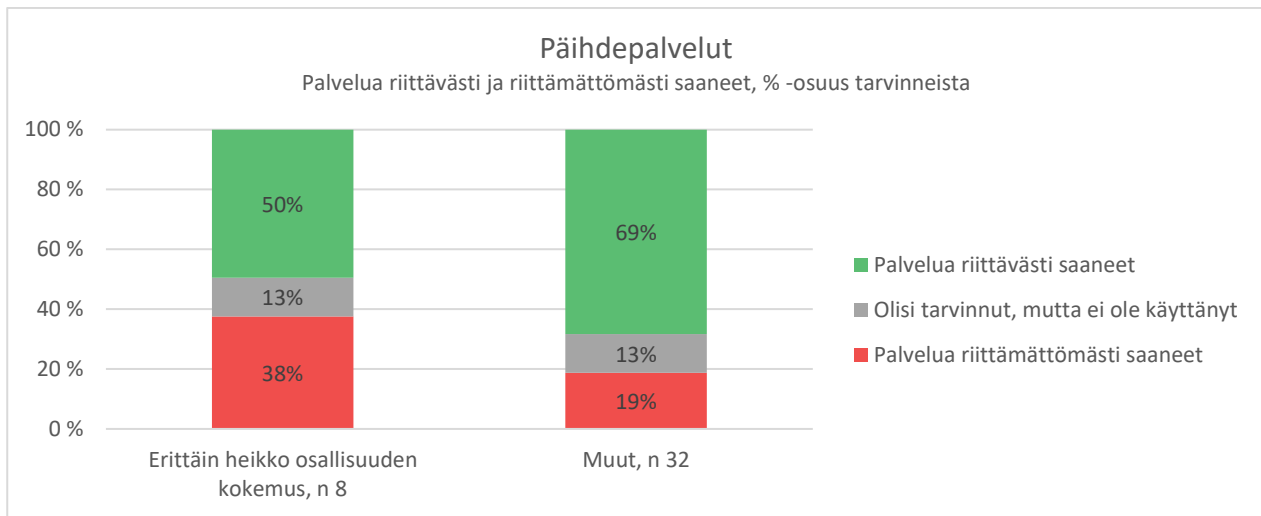
Erittäin heikkoa osallisuutta kokevat mielenterveyspalveluja tarvinneet vastaajat (n 37) arvioivat saaneensa mielenterveyspalveluja riittämättömästi huomattavasti useammin kuin muut vastaajat. Erittäin heikkoa osallisuutta kokevista 62 % on saanut palvelua riittämättömästi, kun muilla vastaajilla osuus on 31 %.

Kuvio 10: Mielenterveyspalveluja riittävästi ja riittämättömästi saaneiden osuus, % tarvinneista

Ero ryhmien välillä on selkeä, mutta aineiston perusteella ei ole mahdollista päätellä syy- ja seuraussuhteita. Meneekö vaikutus niinpäin, että erittäin heikkoa osallisuutta kokevat eivät saa riittävästi palvelua? Vai toisinpäin, vahvistaako palvelujen riittävä saaminen osallisuuden kokemusta?

Päihdepalvelujen osalta tulos on samansuuntainen, mutta palvelua tarvinneiden määrät niin pieniä, ettei tarkastelu ole mielekäästä eikä palvelun riittävyydestä ole mahdollista tehdä johtopäätöksiä.

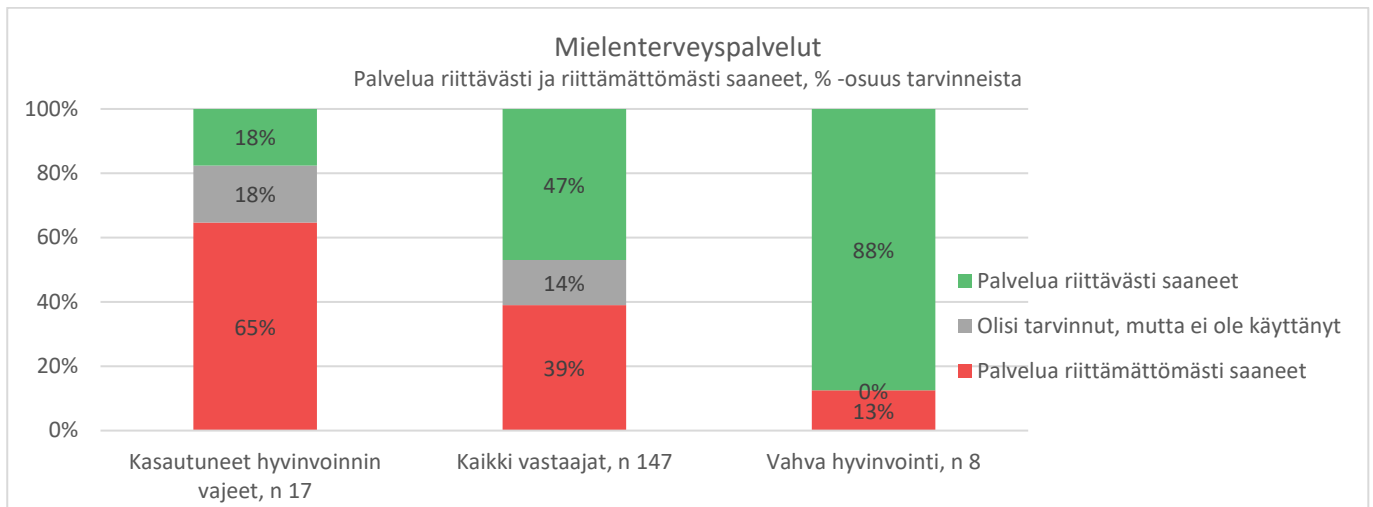

Kuvio 11: Päihdepalveluja riittävästi ja riittämättömästi saaneiden osuus, % tarvinneista

Vahva hyvinvointi, kasautuneet hyvinvointivajeet ja mielenterveyspalvelujen riittävyys

Mielenterveyspalvelujen tarve sekä kokemus palvelujen riittämättömyydestä ovat erityisen yleisiä niiden vastaajien keskuudessa, joille on kasautunut kaikki kyselyssä selvitettyt hyvinvoinnin vajeet: huono terveys, usein koettu yksinäisyys, hankala taloudellinen tilanne ja heikko tulevaisuudenusko. Tämä havainto johti tarkastelemaan kokemusta mielenterveyspalvelujen riittävyydestä jaoteltuna luvussa 3.5 kuvattujen ryhmien mukaisesti eli vertaamalla niitä vastaajia, joilla on vahva hyvinvointi (n 16) niihin vastaajiin, joille on kasautunut hyvinvoinnin vajeita (n 18).

Ryhmien välillä on ensinnäkin eroa mielenterveyspalvelujen tarpeessa viimeisen vuoden aikana. Vahvan hyvinvoinnin ryhmässä mielenterveyspalveluja on tarvinnut vain 50 % (n 8), kun kasautuneiden vajeiden ryhmässä mielenterveyspalveluja on tarvinnut 94 % vastaajista (n 17). Kaikista vastaajista mielenterveyspalveluja on tarvinnut 67 % (n 147). Myös kokemus mielenterveyspalvelujen riittävyydestä on erilainen. Vahvan hyvinvoinnin ryhmässä yhtä vastaajaa lukuun ottamatta kaikki kokevat saaneensa palvelua riittävästi (88 %). Kasautuneiden vajeiden ryhmässä puolestaan vain 18 % kokee saaneensa palvelua riittävästi. Kaikista vastaajista noin puolet mielenterveyspalveluja tarvinneista on kokenut saaneensa palvelua riittävästi.

Kuvio 12: Mielenterveyspalvelua riittävästi ja riittämättömästi saaneiden osuus, % tarvinneista. Kasautuneet hyvinvoinnin vajeet ja vahva hyvinvointi -ryhmät verrattuna kaikkiin vastaajiin

Ryhmät ovat pieniä, joten tulokset eivät välttämättä ole yleistettävissä, mutta havainnot mielenterveyspalvelujen käytöstä ja riittävydestä ovat mielenkiintoisia. Kasautuneiden hyvinvoinnin vajeiden ryhmään kuuluvat mielenterveyspalveluja tarvinneet vastaajat (n 17) arvioivat saaneensa mielenterveyspalveluja riittämättömästi huomattavasti useammin kuin muut vastaajat. Ero on vielä suurempi verrattaessa vahvan hyvinvoinnin ryhmään. Ero on selkeä, mutta tässäkin tapauksessa ei aineiston perusteella ole mahdollista päätellä syy- ja seuraussuhteita. Meneekö vaikutus niinpäin, että henkilöt, joille on muutoinkin kasautunut sairautta, köyhyyttä ja muita hyvinvoinnin vajeita eivät saa riittävästi mielenterveyspalveluja? Vai toisinpäin, vahvistaako palvelujen riittävä saaminen hyvinvointia?

Päihdepalvelujen osalta palvelua tarvinneiden määrät muodostuvat vastaavalla tavalla jaoteltuina niin pieniksi, ettei vastaava tarkastelu ole mielekästä.

Kokemuksia mielenterveys- ja päihdepalvelujen riittävydestä ja saatavuudesta

Osallisuuskyselyssä kartoitettiin mielenterveys- ja päihdepalvelujen käyttöä sekä riittävyttä kysymyksellä ”Oletko käyttänyt seuraavia palveluja viimeisen 12 kuukauden aikana?”. Mielenterveys- ja päihdepalvelut esitettiin omina kohtinaan ja molemmissa palveluissa vastausvaihtoehdoksi annettiin muiden lisäksi ”Olen hakenut, mutta en ole saanut” sekä ”Olen käyttänyt, mutta ei ole ollut riittävää”. Vastaajilla oli mahdollisuus tarkentaa vastaustaan avokysymyksessä: ”Jos vastasit, että palvelu ei ollut sinusta riittävää, voit kertoa miksi”.

Kaikkiaan alku- loppu- ja kertakyselyissä (n 271) esitetään 49 vastausta tähän avokysymykseen. Suurin osa vastauksista koskee mielenterveyspalveluja (n 46), joita vastaajat ovat toki myös käyttäneet enemmän. Päihdepalveluihin viitataan yhdessätoista vastauksessa, mutta niistä vain kolme koskee pelkkiä päihdepalveluja, muissa kahdeksassa viitataan molempiin palveluihin. Monet vastauksista sisältävät useampia havaintoja.

Terve Suomi 2022 -tutkimuksen mukaan työikäisten psyykkinen kuormittuneisuus on lisääntynyt ja lääkärille pääsy koetaan yhä vaikeammaksi (Aikuisväestön hyvinvointi ja terveys – Terve Suomi 2022). Sekä kyselyn avovastauksissa että tuloksista keskustellessa mielenterveyspalvelujen koettu riittämättömyys näkyy liian harvoina tai lyhyinä tapaamiskertoina esimerkiksi psykiatrisen sairaanhoitajan kanssa, vaikeutena päästä psykiatrin vastaanotolle tai saada riittävää terapiaa tai vertaistukea sekä hoitosuhteen katkeamisena erikoissairaanhoidossa.

Eniten mielenterveyspalvelujen riittämättömyyttä tarkentavissa vastauksissa kuvataankin palvelujen liian harvoja tapaamisia sekä sitä, että palvelua saa vain puhelimitse tai internetin välityksellä:

"Olen yrittänyt saada apua mielenterveys ongelmiin, ja puhelin\netti terapian kokeilun jälkeen minulle ei tarjottu muuta vaikka pyysin." (30–44-vuotias kertakyselyn vastaaja, mielenterveyspalvelut eivät riittäviä)

"Ei ole paikkoja tai tukia neuroepätyypillisille aikuisille. Minun tapauksessa autismikirjo. En tunne kuuluvani minnekkään koska sain diaknoosin ja sitten jäin vain yksin." (18–24-vuotias kertakyselyn vastaaja, mielenterveyspalvelut eivät riittäviä)

Yhtä usein vastauksissa kerrotaan pettymyksistä mielenterveyspalveluihin, kun henkilöstön vaihtuvuus on suurta, lääkitystä ei tarkisteta riittävän usein tai tulee kokemus siitä, että ei ole tullut kuulluksi:

"Tiettyjä lääkkeitä ei enään saa, joista on ollut aiemmin hyötyä. Tapaamiset (sekä psykiatri että päihde) monen viikon välein ei ole riittäviä." (30–44-vuotias loppukyselyn vastaaja, mielenterveyspalvelut eivät riittäviä, päihdepalvelut eivät riittäviä)

"sain palvelua, mutta sitä oli joka toinen kuukausi ja silloinkin tuntui ettei minua kuunneltu" (18–24-vuotias kertakyselyn vastaaja, mielenterveyspalvelut eivät riittäviä)

Kymmenessä vastauksessa kuvataan palveluun pääsyn vaikeutta tai pitkiä jonoja. Kahdeksassa vastauksessa esitetään toiveita tai tarpeita päästä terapiaan ja niistä osassa kuvataan lisäksi terapiaan pääsyn esteitä.

"Olen jäänyt monesti yksin selvittämään asioitani, sillä apua on saanut vasta todella myöhään." (18–24-vuotias kertakyselyn vastaaja, mielenterveyspalvelut eivät riittäviä)

"Olen yrittänyt saada apua mielenterveys ongelmiin, ja puhelin\netti terapian kokeilun jälkeen minulle ei tarjottu muuta vaikka pyysin." (30–44-vuotias kertakyselyn vastaaja, mielenterveyspalvelut eivät riittäviä)

"Niin traumaattinen asia, ettei varmaan ikinä ole riittävää. Kuolema kerkeää korjaa ennen" (45–65-vuotias kertakyselyn vastaaja, mielenterveyspalvelut eivät riittäviä, päihdepalveluja olisi tarvinnut, mutta ei ole käyttänyt)

Muutamissa vastauksissa koetaan ongelman olevan itsessä, kuvataan jonkin tietyn palvelun puuttumista tai kerrotaan, että on vaikea tietää, millaista apua voisi saada.

Jos vastasit, että palvelu ei ollut sinusta riittävää, voit kertoa miksi. Avokysymyksen vastaukset / mielenterveyspalvelut (n 46)						
Liian harvat / lyhyet tapaamiset, palvelun päättäminen liian aikaisin, netti / puhelinpalvelun riittämättömyys (n 16)	Pettymys palveluihin (henkilöstön vaihtuvuus, tunne siitä että ei tule kuulluksi, lääkitys) (n 16)	Vaikea pääsy palveluihin (pitkät jonot tai ei ole saanut palvelua lainkaan) (n 10)	Toive terapiaan pääsystä (mutta siihen pääsyt vaikeus) (n 8)	Kokemus, että ongelma on itsessä (n 4)	Yleinen tyytymättömyys tai jonkin palvelun puute (n 4)	Vaikeus tietää, mistä saisi apua (n 2)
"Käyn psykiatrisen hoitajan luona, mutta käyntejä on 1-2kk välein eli ihan liian harvoin."	"Henkilöt vaihtuvat niin usein, että alkututustuminen on muuttunut uudestaan traumatisoituvaksi"	"Kokoaikainen hoitajapula ja liian pitkät odotusjonot eivät takaa tarvittavan avun saannin.."	"Tarvitsisin terapiaa, mutta minulla ei ole tuloja tai tukia siihen."	"Mua vaan on suht mahdotonta auttaa"	"Neuroepätyypillisille aikuisille ei ole mielenterveys-palveluilla tukiryhmiä, paikkoja tai ylipäätään kunnollista tukea."	"... vaikeaa vaatia apua, kun ei tiedä millaista apua on missäkin tarjolla, miten polku avun piiriin toimii, tai millaista apua tarvitsee."

Taulukko 9: Vastaukset osallisuuskyselyn avokysymykseen "Jos vastasit, että palvelu ei ollut sinusta riittävää, voit kertoa miksi", mielenterveyspalvelut

Positiivisia havaintoja mielenterveys- ja päihdepalveluista esitetään vain viidessä vastauksessa, mikä johtunee kysymyksen muotoilusta. Kiitosta saavat esimerkiksi järjestöjen ja kunnan palvelut, vertaistuki sekä riittävää lääkitys.

"Mielenterveyspalvelujen tarve on onneksi täytynyt Dominon ja muiden palvelujen kautta, julkinen terveys oli palveluna suuri pettymys enkä saanut apua. Päihdepalvelut ovat vertaistuen kautta, julkiseen terveyteen en ole uskaltanut kertoa tilanteistani." (18–24-vuotias kertakyselyn vastaaja, mielenterveyspalvelut riittäviä, päihdepalvelut riittäviä)

"Tässä tilanteessa saan parasta hoitoa, mitä tähän mennessä olen saanut yli 10 vuoden asiakkuuden jälkeen eri mielenterveyden hoidon tahoilla. Voin myös paremmin, kuin moneen vuoteen. Koen kuitenkin usein, etten tule ymmärretyksi hoitotilanteissa, sillä yleisvaikutelmaltani olen reipas ja osaan älyllistää tilannettani, enkä vastaa mielikuvaa avuntarvitsijasta." (25–29-vuotias alkukyselyn vastaaja, mielenterveyspalvelut eivät riittäviä)

Myös keskusteltaessa kyselyn tuloksista asiakkaiden ja työntekijöiden kanssa kokemus mielenterveyspalvelujen riittämättömyydestä on yleistä. Asiakkaat kokevat varsinkin avopuolen palvelujen olevan ruuhkaisia. Henkilökunnan vaihtuvuus tuo omat haasteensa, sillä se pakottaa asiakkaan aloittamaan aina uudelleen alusta. Vastaanottoajaille päästessä asioinnissa on myös kiireen tuntu.

Ongelmaksi koetaan myös palvelujen keskittyminen joko verkkoon tai suurimpiin kuntiin ja kaupunkeihin. Tämä jättää pienet kunnat ja kaupungit eriarvoiseen asemaan. Myöskään nettipalvelut eivät sovellu kaikille, esimerkiksi nettiterapiassa voi tulla kokemus, ettei tule kohdatuksi. Terapia ja siihen yhdistetty lääkitys on koettu toimivaksi ratkaisuksi, yksinään kummastakaan ei saisi riittävää hyötyä.

Joskus aikaisempi diagnoosi voi vaikeuttaa uudelleen tutkimuksiin pääsyä. Hoitoputkeen pääseminen omin avuin voi olla vaikeampaa. Sekä asiakkaat että työntekijät kokivat, että hoitoon pääsy on helpompaa jonkun toisen palvelun kautta tai avulla.

Lisäksi asiakkaat toivat keskusteluissa esiin palvelujen kriteeristön vuoksi väliin putoamista: Toisaalta palvelua saadakse *"Täytyy itse puskea itsensä palveluihin"*, toisaalta huolena oli *"Mitä jos on liian hyvässä kunnossa?"* päästäkseen palveluihin sisään. He toivat esiin, että itse voi olla *"vaikea tulkita omaa oloa ja tilannetta"*. Järjestön, kuntouttavan työtoiminnan tai muun tuen piirissä oleminen näyttäytyikin myös avun saantia helpottavana: *"Avun saanti on helpompaa kun ulkopuolinen taho auttaa. Tärkeiden asioiden omatoiminen tavoittelemisen on vaikeampaa."* Palvelujen löytäminen tai niihin pääseminen koettiin hankalaksi. Asiakkaan pitäisi itse olla selvillä mihin palveluihin pitäisi olla oikeutettu, ja asiakkailta on kokemus siitä, että muiden palvelujen kautta pääsee helpommin avun piiriin (ns. hoitoputki). Asioihin vaikuttaminen voi olla haastavaa ja saada ihmisen *"luovuttamaan"*.

Edelleen keskusteluissa kyselyn tuloksista asiakkaat tunnistivat, että *"nyt mt-tilanne katastrofaalinen"*. Samaan aikaan tulevaisuuden synkkenevä taloustilanne aiheutti edelleen huolta: *"Vaikuttaako leikkaukset palveluihin pääsemiseen?"*.

Se kuinka ammattilaiset kohtaavat asiakkaan pidettiin myös tärkeänä. Yksilöllinen tarpeiden huomio ja tilanteen kartoitus nähdään monissa palveluissa tärkeänä. Tasavertaisuus, ennakoluulottomuus, leimaamattomuus ja kuunteleminen auttavat pitkälle.

Palvelut ovat julkisella puolella välillä todella ruuhkautuneita, mikä hankaloittaa avun saamista tarvituista palveluista oikea-aikaisesti. Palvelutarve voi muuttua paljonkin odottaessa palveluun pääsyä. Ennaltaehkäisyä pidettiin tärkeänä, joka myös vähentäisi palvelujen ruuhkautumista, kun asioille tehtäisiin jotain jo matalammalla kynnyksellä. Tämä helpottaisi myös niitä asiakkaita, joilla menee *"liian"* hyvin, jotka eivät vielä pääse muiden palvelujen piiriin, kun tilanne ei ole tarpeeksi huono.

Palvelusta, johon asiakas on kiinnittynyt, koetaan saatavan apua ja tukea. Mutta sen palvelun ulkopuoliset muut palvelut voivat olla vaikeasti löydettävissä, tai niihin voi olla vaikea päästä omin voimin. Terapiatakuu koettiin hyvänä asiana, että terapiaan pääsisi nopeasti. Myös palvelujen kynnyksiä pitäisi kyetä pienentämään, esimerkiksi terapian kohdalla ns. ”jenkkimalli”, että on trendikästä käydä terapiassa.

Oma henkinen ja fyysinen jaksaminen vaikuttaa monin asioihin. Yksilötasolla joihinkin asioihin voi vaikuttaa enemmän, joihinkin vähemmän. Henkisiin voimavaroihin vaikuttavat esimerkiksi uupumus ja väsymys. Fyysiseen jaksamiseen voivat vaikuttaa terveydentila tai esimerkiksi vammaisuus.

Keskustellessa tuloksista asiakkaiden ja ammattilaisten kanssa todettiin, että palveluun osallistuminen voi tukea päihteettömyyttä, mutta samaan aikaan asiakkaiden tarve mielenterveyspalveluille voi kasvaa, kun elämäntilanne alkaa hahmottua uudelleen. Asiakkaat kertoivat kokemuksesta, etteivät päihde- ja mielenterveyspalvelut toimi yhteen. Esimerkiksi vaatimus täydestä päihteettömyydestä saadakseen mielenterveyspalvelua ei tue käytännössä asiakkaan tilannetta.

Vastaajien ajatuksia tulevaisuudesta

Osallisuuskyselyn avovastauksessa kysymykseen ”*Onko mielessäsi jotain muuta, mitä haluat sanoa hyvinvointiisi tai osallisuuteesi liittyen?*” annetaan palautetta kyselystä:

”Älkää kyselkö ’millaisena näet itsesi viiden vuoden kuluttua’ kun en minä ole mikään ennustaja, mistä minä tiedän olenko kuollut silloin. Hyvä jos yhden päivän kerrallaan saan elettyä.” (25–29-vuotias kertakyselyn vastaaja, hyvinvointi ennallaan)

Vastaaja viittaa edeltävään tulevaisuudenuskoka selvittävään kysymykseen ”*Millaisena näet oman hyvinvointisi viiden vuoden kuluttua?*”, johon vastausvaihtoehdoiksi annettiin ”*Hyvinvointini on nykyistä parempi*”, ”*Hyvinvointini on ennallaan*” ja ”*Hyvinvointini on nykyistä huonompi*”. Olimme poistaneet kysymyksestä vastausvaihtoehdon ”*en osaa sanoa*”, mutta jälkikäteen ratkaisu ei vaikuta onnistuneelta. Toinen vastaaja antaakin asiasta palautetta:

”HUONO KYSYMYS. Ei tulevaisuutta voi ennustaa jos sitä ei vielä itse tiedä. Turha kysymys. Sama jos työhaastattelussa kysyy ”missä näät itsesi 5 vuoden kuluttua?” Ei kukaan pidä tällaisista.” (25–29-vuotias kertakyselyn vastaaja, hyvinvointi ennallaan)

Juho Saari ym. (2020) ovat ylisukupolvista huono-osaisuutta käsittelevässä haastattelututkimuksessaan selvittäneet tulevaisuudenuskoka samalla kysymyksellä ja myös todenneet sen olleen haastatelluille vaikea. Saaren ym. mukaan kaikille on hankalaa miettiä, mitä tekee viiden vuoden kuluttua, mutta erityisen vaikeaa se on huono-osaisuudesta kärsivälle henkilölle, jolle tulevaisuus voi tarkoittaa vain selviytymistä seuraavaan päivään.

Lars Leemann (2020) puolestaan on havainnut vahvan yhteyden osallisuuden kokemuksen ja tulevaisuuden suunnittelun välillä. Mitä vahvempaa osallisuutta koetaan, sitä pidemmälle tulevaisuutta suunnitellaan. Useamman vuoden päähän suunnitelmia laativien osallisuusindikaattorin pisteluku oli Leemannin selvityksessä 74 pistettä, kun puolestaan päivä kerrallaan elävien pisteet 65,5.

Saaren ym. (2020, 230) mukaan huono-osaisten kohdalla tulevaisuuden suunnittelua saattaa vaikeuttaa toiveiden ja todennäköisen toteuman välinen epäsuhta tai esimerkiksi se, ettei tulevaisuus ole täysin omissa käsissä vaan se voi olla riippuvainen eri viranomaisten tekemistä päätöksistä. Samat ilmiöt löytyvät myös osallisuuskyselyn avovastauksista. Oman hyvinvoinnin suuntaa koskevan kysymyksen jälkeen vastaajille annettiin mahdollisuus täydentää vastaustaan ”*Jos haluat, voit perustella vastauksesi*” -avokysymyksellä. Kysymykseen saatiin kaikkiaan 66 vastausta.

Oman aktiivisuuden merkitystä ja toiveikkuutta tuodaan esiin kaikkiaan 26 vastauksessa:

"En aio jäädä tähän tilanteeseen, haluan kehittyä. Tämän hetkinen tilanne ei miellytä." (45–65-vuotias kertakyselyn vastaaja, hyvinvointi parempi)

"Teen itse kovasti töitä oman hyvinvointini eteen, ja haluan uskoa, että tällä työllä on merkitystä riippumatta ulkoisista tekijöistä." (25–29-vuotias alkukyselyn vastaaja, hyvinvointi parempi)

"Kuitenkin kokoajan olen mennyt eteenpäin ja varmaan pääsen muuttamaan parempaan asuntoon, joka parantaa hyvinvointia. Yritän osallistua enemmän asioihin." (25–29-vuotias loppukyselyn vastaaja, hyvinvointi parempi)

Toisaalta vastauksissa ilmenee myös Saaren ym. (2020) kuvaamaa toiveiden ja todennäköisen toteuman epäsuhtaa:

"Haluaisin olla töissä tai koulussa, mutta se tuntuu usein mahdottomalta." (18–24-vuotias kertakyselyn vastaaja, hyvinvointi ennallaan)

"menisin töihin, mutta yksilön voimavarat ja työmarkkinoiden vaatimukset eivät kohtaa" (45–65-vuotias alkukyselyn vastaaja, hyvinvointi huonompi)

Tilanteet, joissa tulevaisuus riippuu viranomaisten päätöksistä, ovat vastauksissa yleisiä. Niihin viitataan kaikkiaan 13 kertaa:

"Haastava kysymys - riippuu täysin saanko hakemaani kuntoutusta ja missä muodossa / määrin" (45–65-vuotias alkukyselyn vastaaja, hyvinvointi parempi, mutta kirjoittanut vastauksen perään: toive!)

"Jos en pääse terapiaan, en ole varma mihin suuntaan tilanne kehittyy" (45–65-vuotias loppukyselyn vastaaja, hyvinvointi ennallaan)

"toimeentulo mietityttää, jos keva ei jatka kuntoutustukea, millä maksan vuokran ja toimeentuloni." (45–65-vuotias alkukyselyn vastaaja, hyvinvointi huonompi)

Saaren ym. (2020) haastatteluihin osallistuneet toivat esiin synkkiä tulevaisuuskuvia sekä mahdollisuutta siihen, etteivät enää viiden vuoden kuluttua ole hengissä (emt. 232–233). Saaren ym. mukaan surulliset vastaukset ovat tyypillisiä, kun huomioidaan vastaajien kuormittava elämäntilanne. Vastausten taustalla on myös fatalistista ajatusta siitä, että on synnytty "epäonnekkaiden tähtien alla" ja siksi niin mennyt kuin tulevakin tulee aina olemaan vastoinkäymisten sävyttämää kurjuutta.

Osallisuuskyselyssä kuoleman mahdollisuuteen viitataan kaikkiaan viidessä tulevaisuudenuskoa kartoittaneen kysymyksen avovastauksessa:

Jos näillä hallituksen menoilla mennään niin olen joko kodittomana jossain ojassa tai kuollut. (18–24-vuotias kertakyselyn vastaaja, hyvinvointi huonompi)

Kuka tietää. Jos huonompi, niin tuskin oon hengissä mut ei kai parempikaan täysin poissuljettu oo. (30–44-vuotias loppukyselyn vastaaja, hyvinvointi ennallaan)

Lisäksi muista synkistä tulevaisuuskuvista kerrotaan 12 vastauksessa. Osaan synkistä näkymistä liittyy fatalistista ajattelua:

"En ole kymmeneen vuoteen kokenut mitään hyvää enkä usko että tämä seikka tulee muuttumaan ikinä" (30–44-vuotias alkukyselyn vastaaja, hyvinvointi ennallaan)

Saaren ym. (2020, 233) haastattelututkimuksessa toivottomuus on tyypillistä iäkkäämmillä huono-osaisilla miehillä, joilla tulevaisuushorisontti on kadonnut vastoinkäymisten myötä. Sen sijaan osallisuuskyselyn aineistossa synkistä tulevaisuusnäkymistä ja kuoleman mahdollisuudesta kertovat hyvin nuoretkin vastaajat.

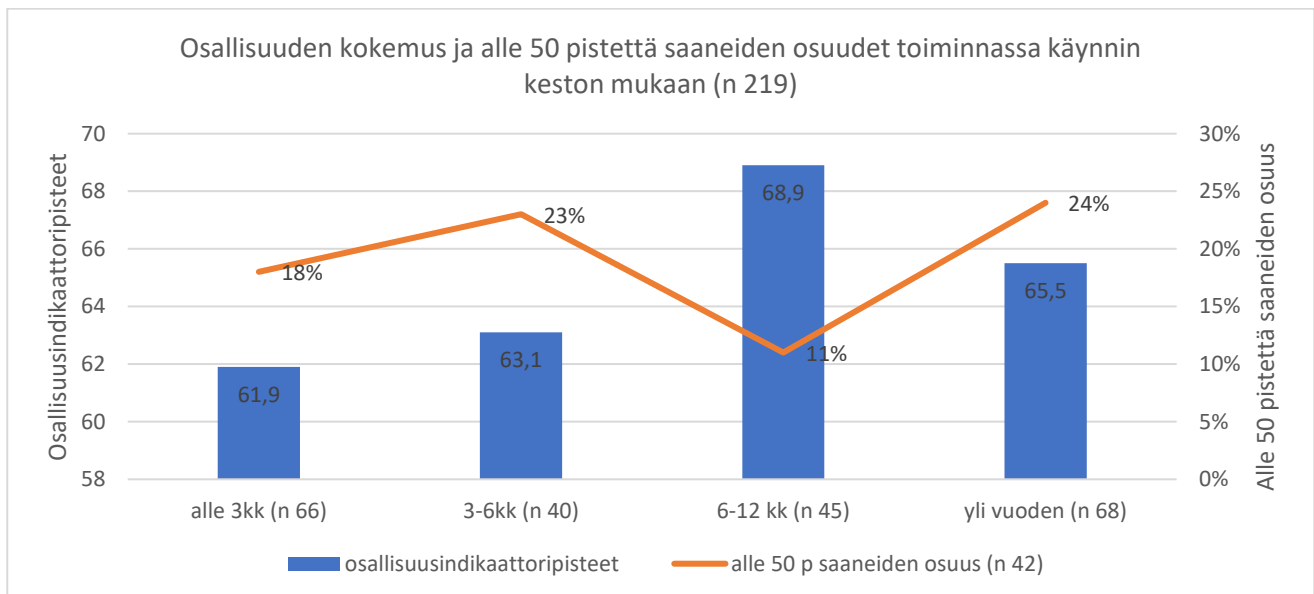
Kyselyn avovastausten lisäksi haavoittuvassa asemassa olevien ajatuksia osallisuudesta ja hyvinvoinnista kuultiin, kun kyselytuloksista keskusteltiin palvelujen käyttäjien kanssa. Yhtenä teemana nousi esiin se, miten suomalaisessa yhteiskunnassa työtä ja koulutusta arvostetaan paljon. Töiden koetaan rytmittävän arkea, ja antavan ympärille työyhteisön. Työttömyys aiheuttaa stressiä, ja esimerkiksi on helpompaa ja hyväksyttävämpää olla eläkkeellä kuin työtön. Asiakkaat painottivat, että ihmisarvo ei kuitenkaan saisi riippua siitä onko työssä vai ei. Elämän pitäisi olla mielekästä ja arvokasta ilman työelämässä olemista.

Työelämästä keskustellessa asiakkaat totesivat, että moniin töihin vaaditaan tietty koulutus, mutta kurssit tai ammattikortit nostavat työllistymisen kynnystä. Etätö koettiin mahdollistajana työnteon muuttuessa moninaisemmaksi, ja erityisesti nuoria houkuttelevana. Toisaalta todettiin, että etätöissä ihmisten on vaara ”kadota bittiavaruuteen”, joka vaikuttaa yhteisöllisyyden tunteeseen.

3.7 Osallisuuden kokemus ja toiminnassa käymisen kesto

Osallisuuden kokemuksen kehittymisestä toiminnan aikana pyrittiin saamaan tietoa kysymällä, kuinka kauan vastaaja on käynyt nykyisessä toiminnassa. Vastaaja valitsi sopivimman yhdeksästä vaihtoehdosta, joissa kesto vaihteli alle kuukauden ja yli yhden vuoden välillä. Analyysivaiheessa luokat yhdistettiin neljäksi: alle kolme kuukautta, 3–6 kuukautta, 6–12 kuukautta ja yli vuosi.

Vastaajien (n 219) osallisuusindikaattoripisteet nousevat eli osallisuuden kokemus vahvistuu toiminnan alkuvaiheessa noin yhteen vuoteen asti, jonka jälkeen tapahtuu hieman laskua. Erityisen heikkoa osallisuutta kokevien osuus ensin hieman lisääntyy toiminnan kestäessä 3–6 kk, vähenee 6–12 kk kohdalla ja lähtee sen jälkeen uudestaan nousuun. Osallisuuden kokemus on vahvinta ja erityisen heikkoa osallisuutta kokevien osuus matalin, kun toiminnassa on käyty 6–12 kuukautta.

Kuvio 13: Osallisuuden kokemus ja erityisen heikkoa osallisuutta kokevien osuudet toiminnassa käymisen keston mukaan (n 219).

Havaitut ilmiöt tunnistettiin kyselyn tuloksista käydyissä keskusteluissa. Osallisuuden kokemus saattaa palvelujen työntekijöiden mukaan heikentyä esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan kestätyä yli vuoden, koska asiakas tietää palvelun päättyvän viimeistään kahden vuoden tultua täyteen, mikä saattaa lisätä asiakkaan kokemaa epävarmuutta. Toisaalta asiakas voi myös kokea ”jumittuneensa” palveluun, kun

muut asiakkaat ovat jo siirtyneet kuntoutuspoluillaan eteenpäin, mikä mahdollisesti heikentää osallisuuden kokemusta.

Erittäin heikkoa osallisuutta kokevien osuus noudattaa muutoin samaa kaavaa, mutta osuus kasvaa, kun toiminnassa on oltu 3–6 kuukautta. Tämä voisi kertoa siitä, miten toiminnan alkuvaiheessa palvelun käyttäjä vertailee itseään muihin ja saattaa tulla tietoisemmaksi siitä, etteivät omat asiat ehkä olekaan kovin hyvin, mikä heikentää osallisuuden kokemusta. Mahdollisesti tässä aineistossa ilmiössä on kuitenkin kyse siitä, että kyselyä tehtiin kestoltaan erilaisissa palveluissa. Järjestön A kurssimuotoiset palvelut ovat kestoltaan 3–6 kuukautta ja niissä erittäin heikkoa osallisuutta kokevien osuus on korkea.

4 Vahvistuuko osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemus toiminnan aikana?

Osallisuuden kokemuksen muutosta mitattiin toteuttamalla osallisuuskysely kaksi kertaa kolmen kuukauden välein. Näinkin lyhyellä aikavälillä osallisuuden kokemuksen muutos saatiin esiin.

Kaikkiaan 52 vastaajaa vastasi kyselyyn kahdesti. Näiden vastaajien osallisuuden kokemuksen muutosta mitattiin pseudonymisoidun vastaajakoodin avulla. Tällöin saadaan esiin saman vastaajaryhmän osallisuuden kokemuksen muutos alkua- ja loppukyselyn välillä. Tuloksia käsitellään ryhmätasolla.

Osallisuuden viitekehyksessä osallisuus ymmärretään hyvää elämää rakentavana prosessina. Osallisuusajattelu tähtää muutokseen, sillä osallisuuden kokemuksen katsotaan kannustavan huolehtimaan hyvinvoinnista, myös kiinnostumaan asioihin vaikuttamisesta. On myös vahvoja viitteitä siitä, että osallisuuden kokemus on muutostekijä, *”joka auttaa suuntaamaan olemassa olevia resursseja itselle tärkeitä tavoitteita kohti”*. (Isola ym. 2017, Isola ym. 2020, Isola, 2024).

Leemann (2020) kuvaa osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemusta vuorovaikutuksellisenä: osallisuus voi olla sekä syy että seuraus esimerkiksi koetun mielenterveyden vahvistumiseen tai heikkenemiseen. Näin syntyvä muutos voi saada aikaan positiivista tai negatiivista kierrettä. Osallisuuskyselyssä hyvinvoinnin kokemukseen liittyviä kysymyksiä suunniteltiin Leemannin kuvion pohjalta ja muutosta pyritään kuvaamaan kehämäisesti.

Kuvio 14: Osallisuuden kokemuksen vuorovaikutussuhde muihin ilmiöihin (Leemann, 2020).

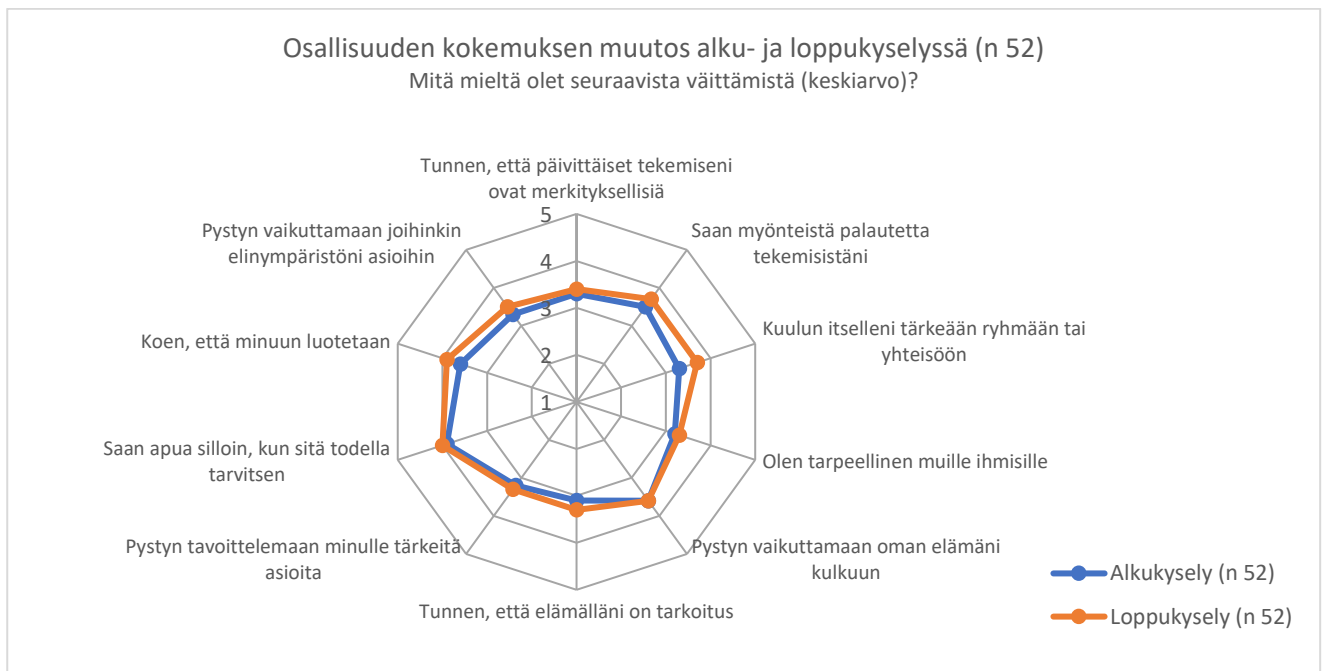
Kuvaamme seuraavaksi osallisuuskyselyn tuloksia visuaalisesti niin, että pyrimme saamaan esiin positiivista tai negatiivista muutosta, joka on havaittu aineistosta. Hyvinvoinnin kokemusta havainnollistavissa kuvioissa vertaamme niiden vastaajien tuloksia, joiden osallisuuden kokemus on vahvistunut niihin vastaajiin, joiden osallisuuden kokemus oli heikentynyt.

4.1 Osallisuuden kokemuksen muutos

Marko Nousiainen (2024) mukaan tunnusmerkkeinä onnistuneesta osallisuuden vahvistamisesta voidaan pitää sitä, jos ryhmällä, jolla on aloituskyselyssä alle 70 pisteen keskiarvo, yli puolella osallistujista osallisuus on vahvistunut eli osallisuusindikaattoripisteet ovat nousseet sekä noin +4 pisteen keskiarvon muutoksen ryhmässä. Näiden tunnusmerkkien perusteella voidaan sanoa, että osallisuuskyselyllä saatiin hyvin esiin kolmen kuukauden toiminnan aikana tapahtunut osallisuuden vahvistuminen.

Kaikkien alkuperä- ja loppukyselyyn vastanneiden (n 52) osallisuusindikaattorin keskiarvo oli alkukyselyssä 60,2 pistettä ja loppukyselyssä 64,2 pistettä. Noin 62 %:lla (n 32) osallisuuden kokemus oli vahvistunut keskimäärin +12 pistettä ja noin 31 %:lla (n 16) osallisuuden kokemus oli heikentynyt keskimäärin -12 pistettä. Muilla vastaajilla osallisuuden kokemus oli pysynyt samana. Eri palveluissa mitattua osallisuuden kokemuksen vahvistumista on kuvattu liitteessä 4.

Väittämittäin tarkasteltuna lähes kaikkien väittämien keskiarvo nousi. Ainoastaan ”Pystyn vaikuttamaan oman elämäni kulkuun” -väittämän keskiarvo pysyi ennallaan. Eniten nousua tapahtui väittämän ”Kuulun itselleni tärkeään ryhmään tai yhteisöön” kohdalla ja toiseksi eniten väittämässä ”Koen, että minuun luotetaan”. Kuviossa 17 kuvataan osallisuusindikaattorin väittämittäin alkuperä- ja loppukyselyyn vastanneiden vastausten keskiarvoja. Vastausten asteikkona on täysin eri mieltä (1) – täysin samaa mieltä (5).

Kuvio 17: Keskimääräinen osallisuuden kokemus alkuperä- ja loppukyselyssä väittämittäin, keskiarvo (n 52)

Luvun 5.3 taulukossa 7 kuvataan THL:n tutkijoiden jäsenitys väittämien sijoittumista osallisuuden ulottuvuuksille. Jaottelun mukaan vaikuttaa siltä, että vastaajan kuulumisen tunnetta mittaavat väittämät ovat vahvistuneet eniten. Vähiten muutosta on tapahtunut elämän ja toimintaympäristön jatkuvuutta, hallittavuutta sekä ennakoitavuutta mittaavien väittämien kohdalla

Osallisuuden kokemuksen muutosta tarkasteltiin myös vastaajien sukupuolen mukaan jaoteltuna. Kyselyyn kaksi kertaa vastanneista oli naisia 40 % (n 21) ja miehiä 54 % (n 28). Loput vastaajista ilmoittivat sukupuolekseen muu tai eivät halunneet vastata kysymykseen.

Osallisuuden kokemus vahvistui enemmän naisilla kuin miehillä (ero 17 %-yksikköä). Vastaavasti miehillä osallisuuden kokemus heikentyi useammin kuin naisilla (ero 20 %-yksikköä). Miehillä sekä osallisuuden kokemuksen nousu että lasku oli pisteiden keskiarvolla mitattuna jyrkempää kuin naisilla. Väestötason tutkimuksissa naiset kokevat hiukan miehiä korkeampaa osallisuutta kaikissa työmarkkina-asemissa eli naisten osallisuus oin vahvempaa riippumatta siitä, onko vertailtava ryhmä työtön, työkyvytön, opiskelija, eläkkeellä tai työssä (FinSote 2019).

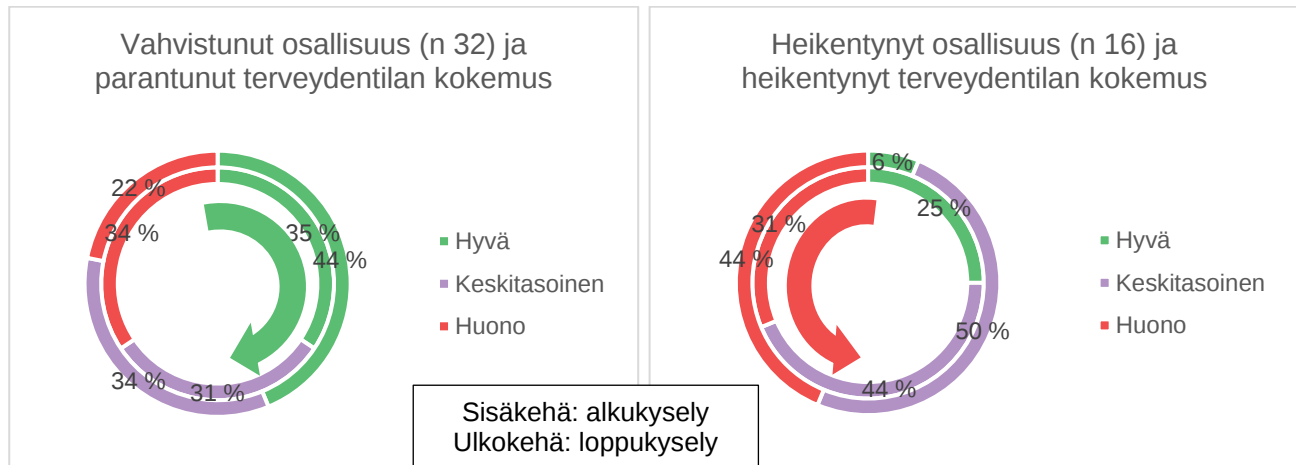
Suostumuksen antaneet vastaajat yhteensä	Osallisuusindikaattoripisteet		Osallisuuden kokemuksen muutos kaikki vastaajat n 52			
	n vastaajaa	alku- ja loppukysely yhteensä	Vahvistunut %	(+p)	Heikentynyt %	(-p)
nainen	21	66	71 % n 15	+10	19 % n <5	-8
mies	28	62	54 % n 15	+14	39 % n 11	-13
muu / ei halua vastata	<5	48		-		-

Taulukko 5: Osallisuusindikaattoripisteet ja osallisuuden kokemuksen muutos alku- ja loppukyselyssä sukupuolittain

Terveystilan kokemus

Osallisuuskyselyn aineistossa on havaittavissa selkeä yhteys terveystilan ja osallisuuden kokemuksen muutoksen välillä. Kysyttäessä ”Mitä mieltä olet nykyisestä terveystilastasi?” kokemus omasta terveystilasta muuttuu samaan suuntaan kuin osallisuuden kokemuksen muutos. Samaa aikaan kun terveystilan kokemus parantuu, myös osallisuuden kokemus vahvistuu. Toisaalta, kun terveystilan kokemus huononee, myös osallisuuden kokemus heikentyy.

Seuraavissa kuvioissa muutosta kuvataan ympyräkaaviolla, jossa alkukyselyn tulokset ovat sisäkehällä ja loppukyselyn tulokset ulkokehällä. Nuoli kuvaa samanaikaista ja -suuntaista hyvinvoinnin ja osallisuuden kokemusta, joko positiivisena (vihreä) tai negatiivisena (punainen) "kierteenä".

Kuviot 15 ja 16: Vahvistunut osallisuus ja parantunut terveydentilan kokemus (n 32) sekä heikentynyt osallisuus ja heikentynyt terveydentilan kokemus (n 16), alku- ja loppumittaukset

Muutos mielenterveys- ja päihdepalvelujen käytössä ja riittävydessä

Kyselyn avulla mielenterveyspalvelujen tarpeesta selvisi, että palvelua tarvinneiden määrä lisääntyi kolmen kuukauden aikana. Päihdepalvelujen tarpeessa oli pientä laskua. Kaikkiaan vastaajia, jotka kokivat mielenterveyspalvelut riittämättömäksi, oli loppukyselyssä hiukan enemmän (n 23) kuin alkukyselyssä (n 21). Luvussa kolme kuvataan tarkemmin vastaajien kokemuksia mielenterveys- ja päihdepalvelujen riittävydestä, palvelujärjestelmästä sekä palvelujen saatavuudesta.

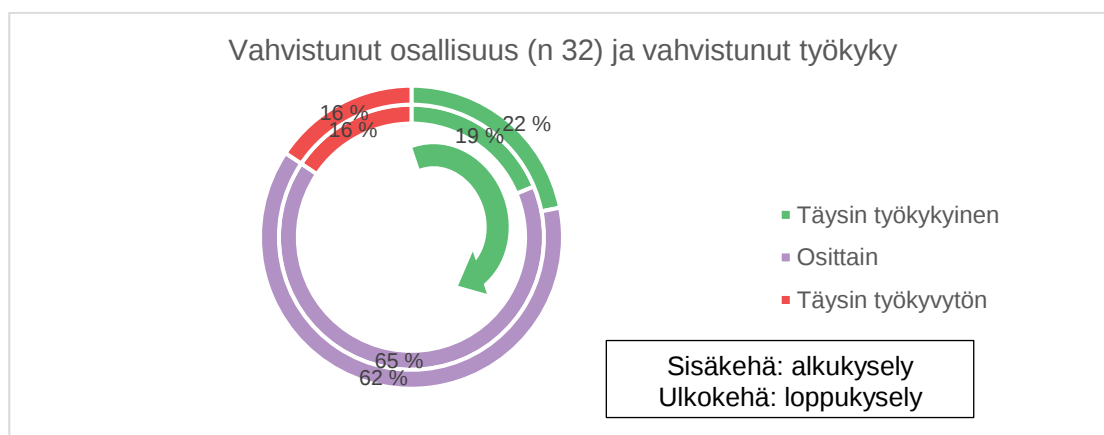
Sekä alku- että loppukyselyssä mielenterveyspalvelut riittämättömäksi kokeneita oli n 17. Heistä osallisuuden kokemus oli vahvistunut 59 %:lla (n 10), keskimäärin +14 pistettä. Lopuilla osallisuuden kokemus oli joko laskenut (n <5) ja pistemäärä laskenut keskimäärin -11 pistettä tai pysynyt samana (n <5). Vastaajilla, joilla osallisuuden kokemus oli vahvistunut, mielenterveyspalvelut riittäväksi kokeneiden määrä kasvoi hiukan, 2 %-yksikköä, ja palvelun riittämättömäksi kokeneiden määrä kasvoi 10 %-yksikköä.

Ammattilaisten kanssa tuloksista keskustellessa he tunnistivat ilmiön, jossa esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan aikana asiakkaan tietoisuus omasta tilanteesta lisääntyy ja tämän vuoksi lisääntyy myös mielenterveyden tuen tai palvelujen tarve. Toisaalta merkitystä palvelutarpeen lisääntymiseen saattaa olla myös sillä, että asiakkaat ohjautuvat kuntouttavaan työtoimintaan ja sosiaaliseen kuntoutukseen sosiaalihuollon ammattilaisen laatiman palvelutarvearvion kautta. Palvelutarvearviossa havaittujen tarpeiden mukaiset mielenterveyspalvelut saattavat alkaa asiakkaan jo ollessa niissä palveluissa, joissa kyselyä tehtiin.

4.2 Vahvistunut osallisuuden kokemus ja hyvinvointi

Vahvistunutta osallisuutta koki 62 % kaikista kahdesti kyselyyn vastanneista (n 32). Kuten edellä todettiin, kokemus omasta terveydentilasta vaikuttaisi muuttuvan yhtä aikaa samaan suuntaan kuin osallisuuden kokemuksen muutos: kun osallisuuden kokemus vahvistuu, terveydentilan kokemus parantuu ja toisinpäin.

Eri hyvinvoinnin osatekijöistä kyselytuloksissa havaittiin pienin muutos työkyvyn kokemuksessa osallisuuden kokemuksen muutoksen yhteydessä. Hiukan positiivista muutosta koetussa työkyvyssä oli niillä, joiden osallisuuden kokemus oli vahvistunut. Tämä on ymmärrettävää, sillä työkyky koostuu useammasta osa-alueesta. Työterveyslaitos kuvaa työkyvyn koostuvan yksilön omien voimavarojen (terveys ja toimintakyky, osaaminen, arvot, asenteet ja motivaatio) lisäksi myös itse työstä, työoloista ja johtamisesta. (Työterveyslaitos). Täysin työkykyiseksi itsensä kokevien määrä oli loppukyselyssä kolme prosenttiyksikköä (+3 %-yksikköä) suurempi kuin alkukyselyssä (kuvio 18).

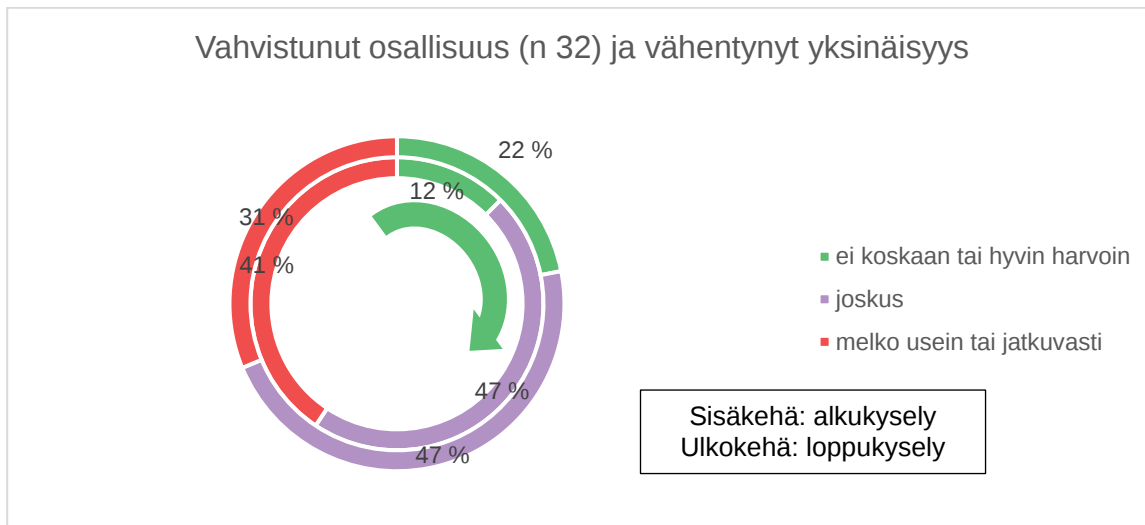
Kuvio 18: Vahvistunut osallisuus (n 32) ja vahvistunut työkyky, alku- ja loppumittaukset

Tutkimusten mukaan väestön työkyky ja työllisyystilanne ovat kuitenkin merkittäviä osallisuuteen vaikuttavia tekijöitä. Työkyvyn kokemuksen on havaittu tutkimuksissa olevan yhteydessä osallisuuden kokemukseen. FinSote 2019- tutkimuksen mukaan työkyvyttömäksi itsensä kokevien osallisuuden kokemus on keskimäärin hiukan korkeampi, kuin työttömillä.

Vahvistunut osallisuus ja yksinäisyyden kokemuksen muutos

Kysymyksen ”Tunnetko itsesi yksinäiseksi?” vastausvaihtoehdot olivat ”ei koskaan”, ”hyvin harvoin”, ”joskus”, ”melko usein” tai ”jatkuvasti”. Kyselylomakkeella vaihtoehdot joskus ja harvoin olivat hierarkkisesti väärässä järjestyksessä, mutta se ei vaikuta aiheuttaneen vastaajille ongelmaa, vaan vastauksia on tulkittu kuten ne on kirjoitettu. Yksinäisyyden kokemuksen muutos on kahden kyselyn välillä hitaasti ”seuraavaan kategoriaan” liukuva tai muutosta ei kyselyiden välillä ole.

Tuloksia analysoitaessa yksinäisyyttä kartoittavan kysymyksen viisi vastausluokkaa on tiivistettiin kolmeen luokkaan: yksinäisyyttä harvoin, joskus ja usein kokeviin. Niillä vastaajilla, joiden osallisuuden kokemus oli vahvistunut, myös koettu yksinäisyys oli vähentynyt: usein yksinäisyyttä kokeneiden määrä oli keskimäärin vähentynyt (-10 %-yksikköä) ja harvoin yksinäisyyttä kokeneiden määrä oli lisääntynyt (+10 %-yksikköä) (kuvio 19).

Kuvio 19: Vahvistunut osallisuus (n 32) ja vähentynyt yksinäisyys, alku- ja loppumittaukset

Tarkastellessa osallisuuden ja yksinäisyyden kokemuksen muutosta, 52 vastaajalla oli tapahtunut kolmen kuukauden aikana seuraavaa:

- 17 %:lla vastaajista yksinäisyys oli lisääntynyt (osallisuuden kokemus melko hyvä, 67 p. ja heistä osallisuuden kokemus oli osalla heikentynyt, osalla vahvistunut ja osalla pysynyt samana)
- 62 %:lla vastaajista yksinäisyys pysynyt samana, (osallisuuden kokemus kohtalainen, 63 p. ja heistä 67 %:lla osallisuuden kokemus oli vahvistunut)
- 21 %:lla vastaajista yksinäisyys oli vähentynyt, (osallisuuden kokemus melko heikko 54 p., mutta heistä 82 %:lla osallisuuden kokemus oli vahvistunut)

Osallisuuskyselyn aineistosta laaditussa sosiaalityön käytäntötutkimuksessa (Jyrkinen ym. 2024) havaittiin vastaajilla, jotka kuvasivat sosiaalisia verkostojaan laajoiksi, olevan keskiarvoa vahvempi, (suurella osalla jopa lähellä sataa oleva) osallisuuden kokemus.

Vastaajat, joilla osallisuuden kokemus oli vahvistunut, kokivat hienoisia muutoksia yksinäisyyden kokemuksessa. Avovastauksissa he kuvasivat suhdettaan yksinäisyyteen seuraavasti:

”Vaikka olisin yksin, en tunne yksinäisyyttä, vaan rauhaa.” (alkukysely, ei koskaan / loppukysely hyvin harvoin)

”Yksin on helpompi olla, ryhmässä olo ahdistaa” (alkukysely, jatkuvasti)

”Yksin on helpompaa olla kuin seurassa, olisi hienoa jos seurassa olo olisi mukavaa.” (loppukysely, joskus)

Vastaajat kertoivat oman toiminnan tai elämäntilanteen vaikutuksesta ystävien menettämiseen tai puutteeseen, tai esimerkiksi päihteiden käytön lopettamisen aiheuttamasta yksinäisyydestä.

”Elän tällä hetkellä täysin ilman päihteitä, niin yksinäisyys on päivittäistä.” (alkukysely, jatkuvasti / loppukysely, melko usein)

”Olen tuhlannut elämäni sellasiin asioihin, minkä takia olen menettänyt kaikki ystäväni. Muutama ystävä on kyllä säilynyt, mutta ollaan aika harvoin kuitenkin tekemisissä. Myös uusi sivu elämässä, on tuonut muutaman uuden ystävän.” (alkukysely, joskus)

”No siis..asun äitini kanssa, vaikka mulla on omakin asunto. Se juontaa jotenkin siihen, etten halua yksin olla. Olen päihteistä kuntoutuja, niin uusien ystävien saanti kestää aina jonkun aikaa kun toipuu. Mutta olen kyllä saanut rakennettua uudestaan läheisiini välejä. Toki on omasta itsestäni kiinni, että paljonko lähden oma-aloitteisesti eri tapahtumiin, missä muita ihmisiä voisi tavata.” (loppukysely, joskus)

Vastaajat toivoivat myös voivansa viettää enemmän aikaa itselle tärkeiden sekä lähempänä olevien ihmisten kanssa. Myös eri paikkakunnilla asuminen vaikuttaa kokemukseen yksinäisyydestä.

"Minulla on tärkeitä ihmisiä elämässäni, mutta silti toivon, että voisin olla heidän kanssaan enemmän tekemisissä." (alkukysely, hyvin harvoin / loppukysely, hyvin harvoin)

"On lapsuuden perhe, jonka luona käyn välillä ja muille ystäville olen yhteydessä lähinnä virtuaalisesti. He asuu eri paikkakunnalla, toivoisin (asuinkaupunkiin) enemmän ihmisiä elämään." (alkukysely)

"Juttelen päivittäin tekstailen kavereille. Mutta näen harvoin, sillä asuu eri paikkakunnalla. (Asuinpaikkakunnalla asuvan) kaverin kanssa näen harvoin." (loppukysely)

"olen vaihtanut paikkakuntaa, jossa ei ennestään tuttuja lainkaan avopuolisoa lukuunottamatta" (alkukysely, kokee yksinäisyyttä jatkuvasti)

"olen muuttanut uudelle paikkakunnalle, ja olen kuntoutustuella, joten ei ole tuttuja työnkään kautta. (loppukysely, kokee yksinäisyyttä jatkuvasti)"

Yksinäisyyden kokemus myös vaihtelee eri tilanteissa

"tunne vaihtelee voimakkaasti viikottain" (alkukysely, joskus)

"Tilanne vaihtelee aika paljon" (joskus)

Keskustellessa kyselyn tuloksista asiakkaiden kanssa, yksinäisyys puhututti paljon. Toiminta, johon asiakas osallistuu, saattaa olla ainoa paikka missä hän saa sosiaalisia kontakteja. Myös toimintaan osallistujat voivat kokea yksinäisyyttä. Niin kyselyn tuloksissa kuin keskusteluissa toisaalta todettiin, että pitää myös itse nähdä vaivaa ja olla aktiivinen siinä määrin, kun itse asiaan voi vaikuttaa.

Asiakkaat totesivat myös, että yksinäisyyden kokemus voi muuttua elämäntilanteen mukaan ja yksinäisyys on jokaisen ikäluokan ongelma. Toiset kokevat, että yksinäisyyden tunteen huomaa helpommin, mitä enemmän on muiden ihmisten seurassa. Omien kokemusten peilaaminen muiden ihmisten kanssa yksinäisyyden kokemuksista antaa uusia näkökulmia omaan tilanteeseen. Myös ihmissuhteiden luonne, laatu tai ihmisten väliset kemiat vaikuttavat yksinäisyyden tunteeseen.

4.3 Heikentynyt osallisuuden kokemus ja hyvinvointi

Tässä aineistossa heikentynyttä osallisuutta kokevilla ei tapahtunut keskimäärin muutosta työkyvyn kokemuksessa eikä koetussa yksinäisyydessä. Heikentynyttä osallisuutta kokevista (n 16) puolet koki sekä alku- että loppukyselyssä itsensä osatyökykyisiksi (50 %) ja noin kolmannes täysin työkykyiseksi (31 %).

Heikentynyttä osallisuutta kokevista (n16) puolet kertoi, että eivät juuri koe yksinäisyyttä: "ei koskaan" tai "hyvin harvoin" (50 %) kun taas heistä yksinäisyyttä melko usein tai jatkuvasti koki 38 %. Vastaaja, jonka yksinäisyys on lisääntynyt, kuvaa kokevansa sen jollain tavoin olevan oma valinta:

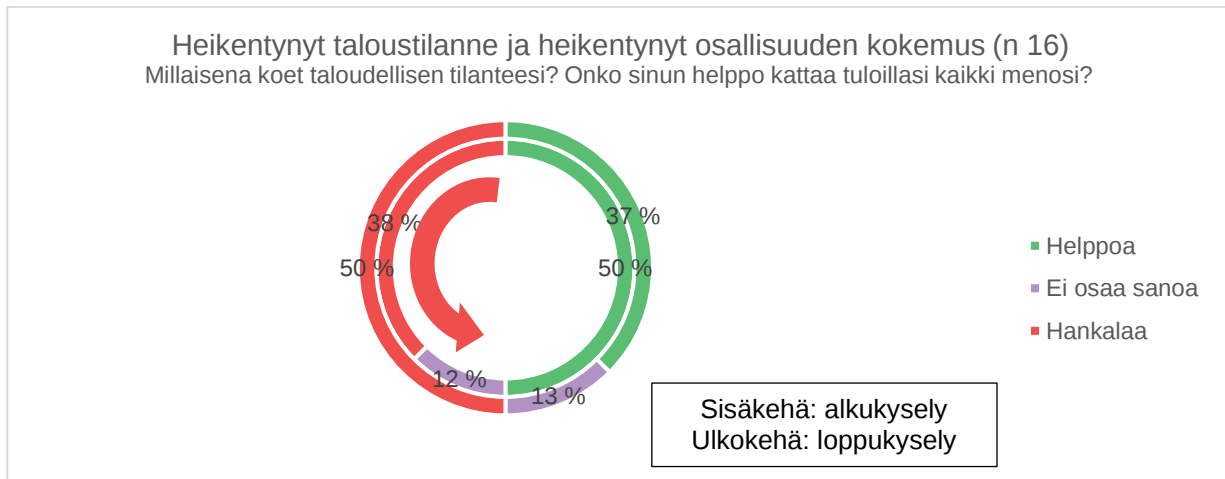
"osittain oma valinta enkä koe sitä pahaksi taakaksi". (alkukysely melko usein, loppukysely jatkuvasti)

Vastaaja, jonka osallisuuden kokemus oli heikentynyt, mutta ei koe yksinäisyyttä kuvaa kokemustaan tottumisena:

"Olen tottunut hoitamaan asioitani sekä että." (alkukysely, ei koskaan)

"Olen tottunut olemaan yksin ja muitten ihmisten kanssa." (loppukysely, ei koskaan)

Taloudellisen tilanteen kokemuksen suhde koettuun osallisuuteen tuli esiin vastaajilla, joiden osallisuuden kokemus oli heikentynyt (n 16). Niiden vastaajien määrä, jotka kokivat helpoksi kattaa tuloillaan kaikki menonsa, oli vähentynyt. Vastaavasti niiden vastaajien määrä, jotka kokivat tuloillaan toimeen tulemisen vaikeaksi, oli lisääntynyt kyselyiden välillä. Heikentynyttä osallisuutta kokeneiden avovastauksista ei löytynyt viittauksia taloudellisen tilanteen vaikutuksesta osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemukseen.

Kuvio 20: Heikentynyt osallisuuden kokemus (n 16) ja heikentynyt taloudellinen tilanne

4.4 Erittäin heikon osallisuuden kokemuksen muutos

THL:n mukaan osallisuuden kokemuksen pienikin positiivinen muutos on tärkeä, mikäli vastaaja kokee erittäin heikkoa osallisuutta eli hänen osallisuusindikaattoripisteensä ovat alle 50. (Osallisuusindikaattori mittaa osallisuuden kokemusta, THL). Isola (2024) kuvaa osallisuuden kokemuksen myönteisen muutoksen vaikutuksia pienenä liikkeenä ja yksilöllisinä vaikutuksina, esimerkiksi vuorovaikutuksen lisääntymisenä. Hauras osallisuuden tunne tarvitsee toistoja vahvistuakseen voidakseen vakiintua myöhemmin pysyväksi osallisuuden kokemukseksi.

Kyselyyn kaksi kertaa vastanneilla erittäin heikkoa osallisuutta kokevien määrä jää niin pieneksi, että tulos ei ole yleistettävissä. Yksilötason muutos on kuitenkin merkittävä. Alku- ja loppukyselyn välillä erittäin heikkoa osallisuutta kokeneiden määrä oli vähentynyt 8 %-yksikköä. Erittäin heikkoa osallisuutta kokevien määrä oli alkukyselyssä kaksitoista (n 12). Heistä kymmenellä osallisuuden kokemus oli vahvistunut kyselyiden välillä. Vastaajien osallisuuden kokemuksen muutos vaihteli +2,5 - +62,5 pisteen välillä. Keskimäärin muutos oli jopa +19 pistettä. Vastaajalla, jolla osallisuuden kokemus oli noussut yli 60 pistettä, oli samanaikaisesti taustamuuttujissa tapahtunut koetun terveydentilan ja taloudellisen tilanteen positiivinen muutos sekä eläkkeelle siirtyminen.

Loppukyselyssä erittäin heikkoa osallisuutta kokevien määrä oli yksitoista (n 11). Näistä kuudella osallisuuden kokemus oli heikentynyt ja keskimäärin muutos oli -18 pistettä. Viidellä osallisuuden kokemus oli puolestaan vahvistunut, keskimäärin 11 pistettä. Loppukyselyssä erittäin heikkoa osallisuutta kokeneiden osallisuus oli keskimäärin vahvistunut hieman, +3,9 pistettä.

Suostumuksen antaneet vastaajat yhteensä	Erittäin heikko osallisuuden kokemus (alle 50 p.) ja sen muutos			
	Alkukyselyssä	Indikaattori-pisteet	Loppukyselyssä	indikaattori pisteet
Sukupuoli	n 12	31	n 11	35
nainen	<5 33 %	36	<5 27 %	42
mies	n 6 50 %	25	n 7 64 %	33
muu / ei halua vastata	<5 17 %	43	<5 9 %	33

Taulukko 6: Erittäin heikko osallisuuden kokemus ja sen muutos muutos alku- ja loppukyselyssä, sukupuolittain

Vastaajia, jotka kokivat sekä alku- että loppukyselyssä erittäin heikkoa osallisuutta, oli seitsemän (n 7). Osallisuuden kokemus on vahvistunut heistä viidellä. Avovastaukset kertovat muutoksesta seuraavaa:

A: "En jaksa elämää missä ei ole mitään hyvää" (alkukysely)

A: "Mikään ei tunnu hyvältä" (loppukysely)

Vaikka vastaaja kuvaa kokevansa, että mikään ei tunnu hyvältä, vastauksen sävy on luettavissa aavistuksen verran valoisammaksi kuin kokemus siitä, ettei elämässä ole mitään hyvää.

Toinen vastaaja viittaa kokemaansa yhteiskunnallisen eriarvoisuuteen. Loppukyselyssä hän ilmaisee toiveensa työelämästä mutta kuvaa edelleen vaikeutta sinne pääsyyn:

B: "jotain on tehtävä Suomessa kansan kahtiajaon estämiseksi, köyhät köyhtyy entisestään, ja rikkaat porskuttaa" (alkukysely)

B: "haluaisin töihin, mutta yhteiskunta on tasapäistää ihmiset nykyään pitää olla sitä ja tätä" (loppukysely)

Kolmas vastaaja kuvaa muutosta kokemuksessa seuraavasti, vaikka vastaajan osallisuuden kokemus ei olekaan pisteillä mitattuna noussut:

C: "Kaikki on aika tasaisen paskaa" (alkukysely)

C: "Oon tykännyt kuntouttavasta. Kuka olis uskonut." (loppukysely)

5 Mikä toiminnassa vahvistaa osallisuuden tunnetta?

Osallisuuskyselyn aineisto on täynnä tärkeää tietoa eri tekijöiden vaikutuksesta osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemukseen. Se ei kuitenkaan kerro koko kuvaa ilmiöstä, sillä kysymykset on esitetty yleisellä tasolla, ja ne kertovat vastanneen henkilön elämän tapahtumista vain sen mitä hän itse tuo esiin. Osallisuusindikaattorin kysymyksiä ei ole kyselyssä suunnattu toimintaan tai palveluun, vaan vastaaja kertoo kokemuksestaan vastaushetkellä. Vaikka kysely toteutetaan palvelussa, palvelun vaikutusta osallisuuden kokemukseen voidaan arvioida vain osittain.

Pyrimme saamaan esiin tietoa palvelun tai toiminnan vaikutuksesta osallisuuden kokemukseen keskustelemalla tuloksista asiakkaiden ja työntekijöiden kanssa. Kerroimme keskustelun alussa, että käsittelemme osallisuutta tunteena, joka on yhteydessä hyvinvoinnin kokemukseen. Puhuimme asiakkaiden kanssa siitä, miten he itse käsittävät osallisuuden tunteena ja kokemuksena. Tämän jälkeen aloimme tarkastella kyselyn tuloksia "yhdessä ihmetellen". Havaitsimme, että tulosten käsittelyä helpotti myöhemmin myös, kun käsitteeseen oli päässyt oman kokemuksen kautta sisään.

Käytimme osallisuuskyselyn lisäksi THL:n Pienet onnistumistarinat -haastattelutyökalua, jolla saadaan esiin toimintaan osallistumisen vaikutuksia haastateltavan osallisuuden kokemuksiin. Mäntylä (2020) käyttää realistisen arvioinnin menetelmää lomatoiminnan osallisuusvaikutusten arviointiin, hyödyntäen

toistettua osallisuusindikaattorimittausta sekä laadullisia vaikuttavuustarinoita. Mäntylä havaitsi, että lomatoimintaan osallistuneilla, sekä hyväksi että heikoksi terveytensä kokevilla osallisuuden kokemus oli vahvistunut 4 kuukauden seurantajaksolla.

THL:n Sosiaalisen edistämisen koordinaatio Sokra on jaotellut tutkimukseen perustuen osallisuutta lisäävät toimet kolmeen osa-alueeseen:

- 1) Osallisuus omassa elämässä - Mahdollisuus elää omannäköistä elämää; mahdollisuus määritellä, mihin toimintaan tai palveluun osallistuu
- 2) Osallisuus yhteisöissä ja vaikuttamisen prosesseissa - Mahdollisuus kuulua itselle tärkeisiin ryhmiin ja yhteisöihin sekä vaikuttaa itselleen tärkeisiin asioihin; mahdollisuus saada tukea vaikuttamiseen
- 3) Osallisuus yhteisestä hyvästä - Mahdollisuus yhdessä tekemiseen; mahdollisuus päästä nauttimaan yhteisestä hyvästä ja osallistua yhteisen hyvän tuottamiseen ja jakamiseen. Yhteinen hyvä on toimintaa ja arvoja, josta seuraa arvostusta, kiitosta ja yhteyksiä muihin ihmisiin.

Palvelu voi myös itse aktiivisesti hyödyntää näitä osa-alueita toiminnan tarkasteluun. Lisäksi Sokra on tuottanut osallisuutta vahvistavan toiminnan tueksi osallisuuden 10 periaatetta ja 24 apukysymystä, jotka auttavat tarkastelemaan ja suuntaamaan toimintaa edelleen käytännön tasolla osallisuutta vahvistavaksi.

Tässä raportissa vedämme yhteen hankkeen aineistojen analyysin tuloksia, havaintoja ja löydöksiä. Tähän mennessä olemme tarkastelleet osallisuuskyselyn tuloksia sekä niistä käytyjä keskusteluja. Hahmottelemme seuraavaksi Pieniä onnistumistarinoita -haastattelujen tulosten pohjalta osallisuuden ydintekijöitä ja mekanismeja. Samalla pidämme mielessä, mitä osallisuuskyselyn tuloksista on selvinnyt tähän asti.

5.1 Miten osallisuuden kokemus syntyy palvelussa tai toiminnassa?

Käsitlemme tässä raportissa toiminnan osallisuutta vahvistavia tekijöitä yleisellä tasolla, asiakkaiden itse esiin nostamien näkökulmien kautta. Eri palvelujen ja toiminnan reunaehdot, kesto, kynnykset sekä toiminnan vapaaehtoisuus vaihtelevat, näin myös mahdollisuudet ja keinot vaikuttaa osallisuuden kokemukseen. Kuitenkin myös ”pakolliseksi” koetun palvelun (esimerkkinä nousi esiin kuntouttava työtoiminta) ja toiminnan sisällä koettiin ja on mahdollista tukea osallisuuden vahvistumista.

Keskusteltaessa asiakkaiden kanssa toiminnan ja palvelun vaikutuksesta osallisuuden tunteeseen he toivat itse esiin mm. yhteisöllisyyden merkityksen, tekemisen mielekkyyden sekä toiminnasta saatavat sosiaaliset kontaktit. Palvelun koettiin pysyvän mielekkäänä, jos se pystyy vastaamaan muuttuneisiin tarpeisiin ja asiakkaan saavan hyötyä palvelusta. Asiakkaat pitivät myös positiivisena, jos palvelussa pystyi osallistumaan omien voimavarojen mukaan.

Asiakkaat kokivat keskusteluissa mm. arjen taitojen harjoittelun ja niiden tukemisen toiminnassa tärkeänä. Heidän mukaansa työntekijöiden ja asiakkaiden välillä tasa-arvoinen kohtaaminen helpottaa asioista puhumista ja avun saamista.

Jonkin verran keskusteluissa näkyi myös uusien kokemusten ja etenemisen merkitys asiakkaille. Toiminnassa oleminen on voinut auttaa asiakkaita kokeilemaan sellaisia asioita, joita eivät muuten kokeilisi. Onnistumisen kokemukset koetaan tärkeinä. Pitkään toiminnassa olleilla voi syntyä motivaation puutetta, ja turhautumista omaan ”paikalleen” jääneeseen tilanteeseen ryhmätoiminnan loppuessa ja ympärillä olevien ihmisten vaihtuessa.

Sokran mukaan, kun halutaan edistää kaikkien osallisuutta, tulisi noudattaa näitä osallisuuden edistämisen periaatteita:

- 1) Ihminen voi osallistua toimintaan tai palveluun omaehtoisesti.
- 2) Osallistujan kanssa etsitään yksilöllisiä ratkaisuja.
- 3) Osallistuja kohdataan kunnioittaen ja kategorisoimatta.
- 4) Yksin jääneet ja omiin oloihinsa päätyneet löydetään ja saadaan mukaan toimintaan.
- 5) Toimintaa tai palvelua kehitetään yhdessä.
- 6) Toiminta vahvistaa osallistujan vaikuttamismahdollisuuksia myös toiminnan ulkopuolella.
- 7) Ihminen pääsee osaksi itselleen tärkeää yhteisöä.
- 8) Ihminen pääsee nauttimaan yhteisestä hyvästä ja voi osallistua sen tuottamiseen ja jakamiseen tasavertaisena muiden kanssa.
- 9) Ihminen saa arvostusta, kiitosta ja yhteyksiä muihin ihmisiin. Yhteiskuntaryhmät kohtaavat.
- 10) Osallisuutta edistävät keinot juurtuvat osaksi jatkuvaa toimintaa.

Edellä mainituista yhdeksän ensimmäistä periaatetta konkretisoituvat ja ne ovat löydettävissä seuraavissa Pieniä onnistumistarinoita -haastatteluihin osallistuneiden kokemuksissa, kun he kuvaavat omaa osallisuuden kokemuksen vahvistumista. Eräs haastateltava kuvaa lämpimästi erilaisten ihmisten kohtaamista toiminnassa:

"Mulla ei ole omia lapsia. Nii mä oon aina jotenkin viihtynyt nuorten ihmisten parissa ja todennäköisesti se sujuu ihan hyvin, että mä saan hyvää palautetta nuorilta ihmisiltä, aina oon saanut. Niin mä aattelen, et mä opin taas siinäkin jotain ja sitten mä tutustun vähän erilaisiin elämäntarinoihin. Enhän mä ois ikinä tutustunu jos mä en olisi tullut, näihin ihmisiin missään olosuhteissa. Se mun elämä on ollut vähän erilaista. Mutta sen mä koen rikkautena tässä kyllä." (H2)

Kuntouttava työtoiminta

Joissain sosiaalipalveluissa, kuten kuntouttavassa työtoiminnassa, osallistumisen "pakko" voi vaikuttaa osallisuuden tunteeseen, jos toimintaan osallistumiseen liittyy sanktioiden pelko. Keskustellessa toiminnan pakollisuuden kokemuksesta, asiakas saattoi kertoa saavansa jotain hyötyä toiminnasta, mutta ilmaisi tunnetta pakosta kuitenkin samaan aikaan. Toisaalta asiakkaat nostivat esiin myös keskustellessa sen, että oma asenne ja asennoituminen toimintaan vaikuttaa myös siihen, miten palvelun kokee.

Osallisuuskyselyn avovastauksista kävi ilmi, että kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen oli osoittautunut hyväksi vaihtoehdoksi, sillä vastaaja oli kokenut omaksi yllätykseksen pitävänsä toiminnasta.

Eräs kuntouttavaan työtoimintaan osallistunut kuvaa osallisuuden kokemustaan osallisuuskyselyssä seuraavasti:

"Ei (ole muuta sanottavaa osallisuuteen ja hyvinvointiin liittyen) on todella tyytyväinen toimintaan ja saan apua"

Palvelu, jossa kohdataan päivittäin, on tilaisuus ottaa puheeksi monia asioita. Osallisuuskyselyn vastauksista tuleekin esiin toive, että ammattilainen ottaisi puheeksi, kun huomaa, ettei tutulla asiakkaalla ole kaikki hyvin. Nähdynsi tuleminen on tärkeää, kuulluksi tuleminen vaikeaa erityisesti silloin, kun voimat ovat vähissä.

”Jos minusta huomaa että minulla on huono päivä, vaikutan masentuneelta tai muuta niiden tapaista niin toivon että minulta paja ohjaaja kysyisi minulta että haluanko puhua jostain mikä painaa mieltäni koska minusta näkee että mahdollisesti on. Olen huono kertomaan näistä asioista, on helpompi minulle jos minulta kysytään.”

Avoimet kohtaamispaikat

Tuloksista keskusteltaessa matalan kynnyksen kohtaamispaikoissa ja työpajoilla ammattilaiset ja asiakkaat toivat esiin seuraavia havaintoja:

Asunnottomien päiväkeskuksessa mitattu vahva osallisuuden tunne voi liittyä esimerkiksi siihen, että kävijät ja työntekijät tuntevat toisensa pitkältä ajalta. Päiväkeskus on paikka, jossa voi levätä ja kerätä voimia. Kyselyssä vastaajia, jotka olivat kokeneet saaneensa riittämättömästi sekä päihde- että mielenterveyspalveluita oli muutama. He olivat mm. asunnottomien päiväkeskuksen kävijöitä. Päiväkeskuksen ammattilaiset kertoivat kokemuksesta, että heillä käyvien on vaikea saada sopivia palveluita.

Osallisuuskyselyn vastauksista nousi esiin, että päiväkeskusta tarvitaan ja että oman asunnon saaminen mahdollistaisi rauhoittumisen. Jurvansuu ym. (2021) kuvaavat mielenterveyskuntoutujien kohtaamispaikkoja tärkeiksi yhteisöllisiksi ”turvapaikoiksi”, joissa osallisuutta voidaan vahvistaa yksilön kokemukset ja elämäntilanne huomioiden. Mahdollisuus levätä turvallisessa ympäristössä näyttäytyi toimettomuuden sijaan osallisuudeksi. Yhteisöllisyyteen liittyy lisäksi kokemus hyväksytyksi ja ymmärretyksi tulemisesta. Kyselyn tuloksista keskustellessa päiväkeskuksessa nuori kävijä kertoi, että käy siellä huilaamassa.

5.2 Pienet onnistumistarinat

Pienet onnistumistarinat ovat puolistrukturoituja yksilöhaastatteluja, joita keräsimme 5 kappaletta eri järjestöjen toimintaan osallistuneilta aikuisilta. Haastatteluihin löydettiin järjestöjen kautta eri ikäisiä ja -taustaisia henkilöitä, jotka ovat kokeneet toiminnan positiivisesti ja osasivat sanallistaa kokemustaan.

Haastattelut nauhoitettiin, litteroitiin automaattisesti (Word), tarkastettiin litterointi sekä teemoiteltiin.

Tässä raportissa tuloksia käsitellään aineistolähtöisesti nousseiden teemojen mukaisesti.

Haastatteluaineiston analyysi eteni aineistolähtöisesti havainnoiden sitä, mitä asiakkaat kertovat oman osallisuutensa vahvistumisesta. Aineistosta nousevien havaintojen pohjalta on muodostettu osallisuuden ydinelementtejä ja mekanismeja, joita kuvataan viidennessä luvussa. Haastatteluaineisto on rikas, ja tässä raportissa saamme siihen vain pintaraapaisun. Sen pariin on palattava jatkohankkeen aikana.

Pieniä onnistumistarinoita -haastattelu on rakentunut kolmen teeman ympärille: Toiminnan merkitys osallistujalle, toimijauskomukset ja sosiaalisten suhteiden laatu. Haastattelun kysymykset liittyvät ensisijaisesti kyseiseen palveluun, josta haastateltava oli mukaan saatu, mutta esiin saa tuoda muitakin itselleen olennaisia pieniä tarinoita. Haastattelu on kehitetty tuomaan syventävää tietoa osallisuudesta osallisuusindikaattorimittausten tueksi. (Pienet onnistumistarinat, THL). Teemat muodostavat haastattelurungon (liite 3), jota seuraillen haastattelu etenee.

5.3 Osallisuuden ydinelementit ja mekanismit

Marko Nousiainen (2024) mukaan osallisuuden tunne on toiminnan edellytys. Jotta olisi mahdollisuus tehdä valintoja, jotka lisäävät omaa hyvinvointia tarvitaan koherenssin tunnetta: että oma toiminta on merkityksellistä ja ympäristö on hallittava ja ymmärrettävä, psyykkisten perustarpeiden täyttymistä: jotta voi kokea mm. autonomiaa ja yhteenkuuluvuutta sekä minä-pystyvyyttä: pärjäämisen kokemuksista rakentuvaa uskoa omaa kyvykkyyttä. Osallisuuden kokemus syntyy näin suhteessa ympäristöön ja todellisiin toimintamahdollisuuksiin. Käytännössä mahdollisuuksiin toimia vaikuttaa esimerkiksi pitkittynyt kokemus köyhyydestä. (Nousiainen 2024)

Edellä mainittuja koherenssin tunteeseen vaikuttavia tekijöitä löytyy myös Leemannin, Nousiainen, Keto-Tokoin ja Isolan (2022) osallisuusindikaattorin jäsenyyksestä. Sovellamme näitä osallisuuden ulottuvuuksia myös hahmottamaan osallisuuden ydinelementtejä ja mekanismeja.

Ulottuvuudet	Osallisuusindikaattorin 10 väittämää
a) Elämän ja toimintaympäristön jatkuvuus, hallittavuus ja ennakoitavuus	Pystyn vaikuttamaan oman elämäni kulkuun. Pystyn tavoittelemaan minulle tärkeitä asioita. Saan itse apua silloin, kun sitä todella tarvitsen. (myös c)
b) Koetut osallistumismahdollisuudet	Pystyn vaikuttamaan joihinkin elinympäristöni asioihin. Saan myönteistä palautetta tekemisistäni. (myös c ja d)
c) Kuulumisen tunne	Kuulun itselleni tärkeään ryhmään tai yhteisöön. Olen tarpeellinen muille ihmisille. (myös d) Koen, että minuun luotetaan. (myös a)
d) Merkityksellisyyden tunne	Tunnen, että päivittäiset tekemiseni ovat merkityksellisiä. Tunnen, että elämälläni on tarkoitus. (myös a)

Taulukko 7: Osallisuuden kokemuksen jäsenyys osallisuusindikaattorissa (Leemann, Nousiainen, Keto-Tokoi ja Isola, 2022)

Haastatteluaineisto on teemoiteltu aineistolähtöisesti ja jäsentyy siis väljästi edellä mainittuja osallisuuden ulottuvuuksien lomaan (Leemann ym. 2022) kuviossa. Pienet onnistumistarinat keikauttavat ulottuvuudet myös paikoin uuteen järjestykseen. Osallisuuden ydinelementeiksi kuvataan tässä asioita, jotka osallisuuden kokemuksen syntymisen kannalta olennaisia tapahtumia, aktiivisia tekoja tai tekijöitä, jotka nousevat esiin pienissä onnistumistarinoissa. Mekanismit ovat tässä asioita, jotka niin ikään vahvistavat ja mahdollistavat edelleen osallisuuden kokemusta toimintaan osallistumisen aikana. Kuvaamme löydöksiä ottein haastateltujen kertomasta.

Haastateltavia yhdisti heidän kuvauksensa siitä, että toimintaan osallistuminen oli toivottu vastakohta kotiin jäämiselle tai pitkäksi aikaa jämähtämiselle:

”mä vaan halusin muutosta siihen mun omaan tilanteeseen. Mä tiesin että mä en voi parantaa mun tilannetta sillä kotona olemalla -- vaikka se koti oli mulle semmoinen turvapaikka ja semmoinen missä oli ihan hyvä olla ja näin. Mutta kyllä mä tiesin että ei tää ole tervettä olla täällä kotona vaan että pakko nyt on tässä jotakin tehdä koska -- vaikka ahdisti ja pelotti niin kyllä mä olin tosi kyllästynyt siihen omaan tilanteeseen, että olin vaan siellä kotona. Niin se oli sitten semmoinen yksi iso juttu että minkä takia me sitten kävin siellä” (H4)

Osallisuus on jatkumo

Jurvansuu ym. 2021 kuvaavat etnografisessa tutkimuksessaan mielenterveyskuntoutujien kohtaamispaikan osallisuutta ja osattomuutta ns. jatkumoina. Jako on peräisin Mäntynevan ja Hiilamon (2018) tutkimuksessaan hahmottelemien osallisuuden ulottuvuuksien pohjalta: toiminta - toimeettomuus, yhteisöllisyys – ulkopuolisuus, autonomia – kontrolli. Kun tarkastelemme osallisuuden ydinelementtejä ja mekanismeja tarkastellessa nämä ulottuvuudet ovat myös hahmotettavissa, ja ne on kuvattu kuvion 21 taustalle.

Pieniä onnistumistarinoita -haastattelussa monet kuvasivatkin omaa tarinaansa jonkinlaisena polkuna, jota pitkin he ovat päässeet etenemään palvelun aikana tai sen jälkeen itselleen mielekkäällä tavalla. Oman tuen tarpeeseen vastaavan ohjauksen merkitys korostuu kertomuksissa jatkumoista. Siirtymiä eri palveluiden tai toiminnan välillä haastateltavat kuvasivat saatetuiksi tai saumattomiksi. Keskeistä kertomissa oli, että siirtymien väliin ei jäänyt liikaa epätietoista aikaa siitä, mitä tapahtuu. Ohjauksessa eteenpäin on hyödynnetty myös osallistujan omaa osaamista ja kiinnostuksen kohteita (esim. digipaja, draamapaja, toiminnan kehittäminen ryhmässä). Haastateltavat ovat saaneet tietoa tai ehdotuksen siitä, mikä voisi palvella edelleen hänen tarpeitaan:

”mä olin psykiatrisessa hoidossa ihan sairaanhoitajan kanssa -- mä olin siellä jonkin aikaa ja sitten ne suosittelee -- et mä menisin jonnekin, tällaiseen tukevaan juttuun” (H3)

Toimintaan osallistuminen omien voimien, tarpeiden ja/tai kiinnostuksen mukaisesti

Riittävän joustava mahdollisuus osallistua toimintaan näkyy onnistumistarinoissa etenkin kertomuksissa toimintaan tulovaiheessa, kun arkinen rytmi ja omat voimavarat ovat vielä kadoksissa. Toiminnan vaikutusta omaan arkeen vastaajat kuvasivat esimerkiksi arkea rytmittävänä, turvallisuutta tuovana, syynä ja kannustimena nousta ylös sängystä tai television ääreltä. Mahdollisuus jatkaa toiminnassa, vaikka aina ei paikalle pystyisikään, tuotiin esiin tärkeänä. Se toi lisää voimia.

”No kyllähän se nyt loppua kohden huomasi sen, että mä jaksoin paljon paremmin. Kun tuli sitä rytmiä siihen arkeen, koska sehän on tosi väsyttävää kun se vaan makaa kotona. Mutta sitten kun sulla on jotenkin tekemistä säännöllisesti niin. Se vaikutti tosi paljon sitten siihen jaksamiseen ja oli paljon pirteämpi. Ja joo, ei ollut enää semmoinen, tai olihan aika masentunut vielä silloinkin, mutta ei ollut ehkä niin siellä syvässä kuopassa siellä.” (H4)

Mahdollisuus kokeilla erilaisia asioita toiminnan sisällä ja sen ulkopuolella

”kun oli niin kun mielekästä tekemistä päivisin, että ne oli tosi mielenkiintoisia. Ne teemapäivät ja vapaa-aikapäivät ja pääsi testailemaan vaikka keilaamista ja tällaista niin erilaisten asioiden kokeilu.” (H3)

Haastatellut nostivat itse esiin monia osallisuutta vahvistaneita todellisia onnistumistarinoita. Tämä pitää sisällään omiin tarpeisiin vastaavaa tukea sekä:

”se meni silleen niin kun no todella hyvin kun miettii että mikä mikä mun tilanne on tällä hetkellä --- heitän läppää siitä että olen (nuorten toiminnassa) menestystarina että niinku on varmasti muitakin, -- koska sieltähän se on lähtöisin sitte tää mun polku. Mut siis paljon, -- ihan oikeita asioita on tapahtunut. Ja oon just niinku tismalleen oikeisiin palveluihin, mut on ohjattu ja oon tavannut niin paljon niin kun ihania niin kun ryhmäläisiä, mutta myös niin ihania niin kuin ohjaajia jotka sitten jonka myötä --varmistui se oma --että miksi miksikä mä haluan kouluttautua että se oli just sen nuoriso ohjaaja, koska mä oon saanut itse niin hyvää kohtelua niin kun nuoriso alalta -- ohjaajilta.” (H4)

Aidosti välittävät, samalla tasolla kohtaavat ammattilaiset

Ammattilaiset nähtiin myös toimintaa ylläpitävänä ja jämäköittäväenä, eteenpäin vievänä, toisaalta tukea tuovana ja samalla tasolla kohtaavana tärkeänä osallisuuden vahvistajana:

”vuosi vuodelta ja päivä päivältä se ohjaajan merkitys tavallaan on siinä osallistamisessa, -- totta kai se on myös kävijälähtöistä ja se pitää tulla se halukkuus myös sieltä itseltä jotenkin sitoutua siihen toimintaan, mut kyllä mä näen että vähän tarvitsee ehkä potkua perseelle sitten siinä.” (H1)

”Mun mielestä tää on hyvin järjestetty ja vetäjät on sydämellisiä, kivoja ihmisiä.” (H2)

”Oli jotenkin silleen tosi ymmärtäväiset ohjaajat ja tosi helposti lähestyttävät. Ohjaajat se oli tosi iso juttu mulla, että jotenkin oli tottunut – (ohjaajien) auktoriteettiasemaa(n) -- ja me ollaan täällä alapuolella. Niin sitten (kun ohjaajat ovat) tasolla meidän nuorten kanssa, niin se oli tosi semmoinen tärkeä juttu.” (H4)

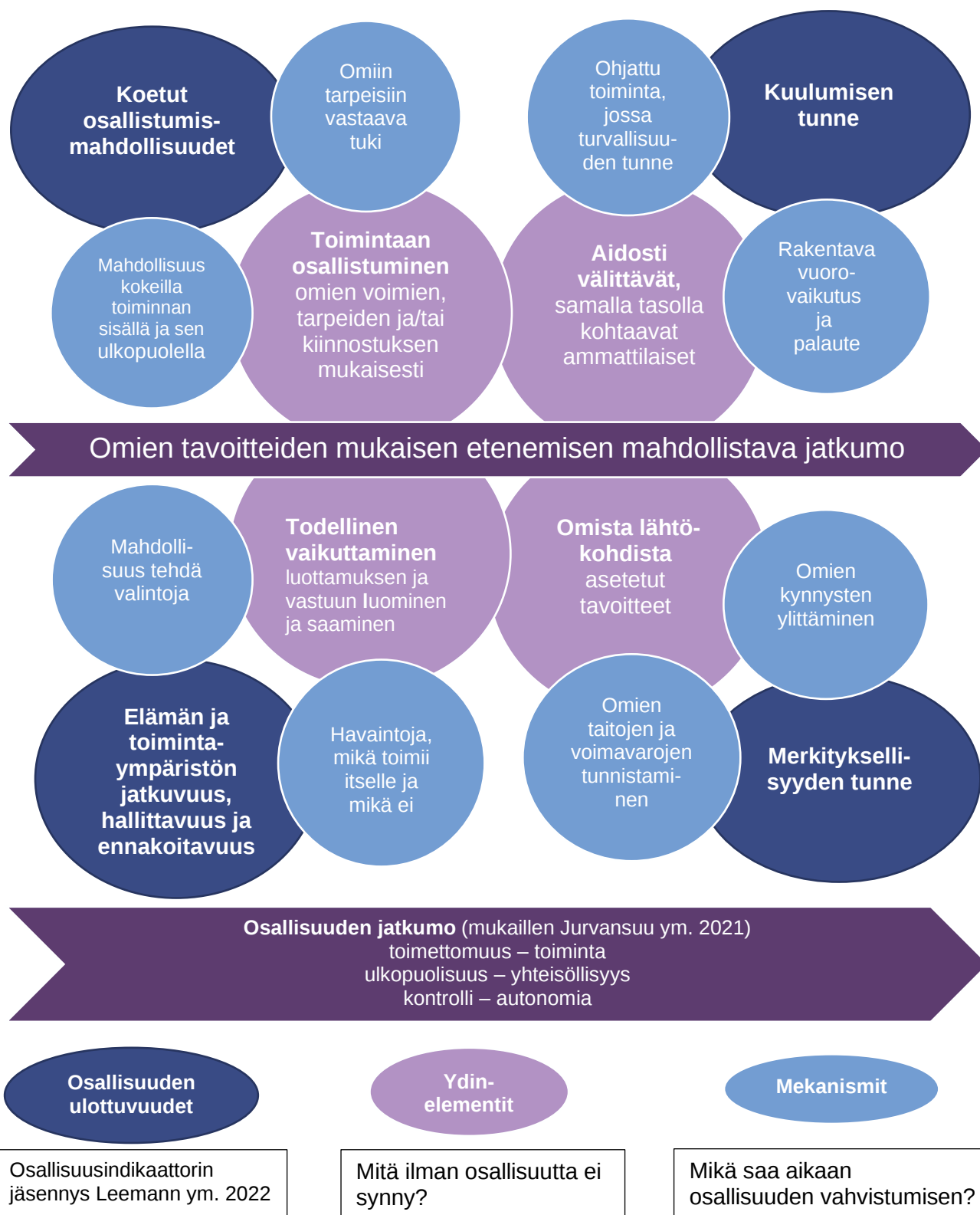
Ohjattu toiminta, jossa syntyy turvallisuuden tunne

Haastateltavat kuvaavat toiminnan kautta tutustuneensa erilaisiin ihmisiin, kuin keneen omassa arjessaan olisi tutustunut. Toiminnan alussa on voinut tämän vuoksi kokea epävarmuutta tai jännitystä. Yksi kuvaa erilaisten ihmisten kohtaamisen omaa elämänkatsomustaan avaavana ja rikastavana. Toinen kertoo toiminnassa huomanneensa olevansa ulospäin suuntautuneempi kuin muut ryhmäläiset. Kolmas haastateltava kuvaa luottamuksen synnyttyä mahdollisuuden vertaistuen syntymiseen, kun elämäntilanne yhdistää.

”–(ensin) oli ihan kauhuissaan että ketä nää ihmiset on, että mä en varmana näiden kanssa ole mitään yhteistä, mutta sitten -- kun alkoi muotoutumaan sitä luottoa niihin ihmisiin sitten sehän se alkoi olemaan semmoista tosi vertaistuellista. Että huomasi että ahaa nää painii samoja asioiden kanssa kun minä, niin sitten siitä tuli semmoinen niin kun hyvä fiilis että en olekaan ainut joka ei uskalla poistua kotoa.” (H4)

”turvallinen ilmapiiri niin kun saada tällaisia oivalluksia ja sai niinku osaksi siihen tosi paljon kannustusta niin muilta ryhmäläisiltä kuin sitten niinku ohjaajilta.” (H4)

Osallisuuden ydinelementit ja mekanismit pienissä onnistumistarinoissa

Kuvio 21: Pieniä onnistumistarinoita -haastattelujen pohjalta hahmottuvat osallisuuden ydinelementit ja mekanismit mukaillen Leemann ym. 2022 ja Jurvansuu ym. 2021

Rakentava vuorovaikutus ja palaute

Lisääntynyt arkinen vuorovaikutus voi mahdollistaa yhteenkuulumista ja tunnetta yhdenvertaisuudesta ja kokemus oman toiminnan hyödyllisyydestä sekä saatu positiivinen palaute lisäävät sekä merkityksellisyyttä, kuuluvuuden tunnetta että minäpystyvyyttä. Toisaalta palautteen vastaan ottaminen voi olla vaikeaa tai sen tarvetta ei tunnista tai kaipa.

"Ja oli jotenkin eilen ihana kuulla kun yksi kävijä oli mulle silleen että kun sä oot jo niin vakiokalustoa että hän ihan miettii kun sä olit äsken poissa että mihin sä oot hävinnyt kun suhun on niin tottunut. Että, jotenkin kyllä ihmiset tottuu siihen että kun tulee tutuiksi ja samat naamat käy ja on aktiivisia kävijöitä niin kyllä se vaan luo sellaista turvallisuuttakin samaan aikaan." (H1)

"No sen mä kyllä muistan ja talletin sydämeeni, että (ohjaaja) sanoo siinä ekas keskustelussa, että mä oon tärkeä tälle ryhmälle ja se varmaan just juonsi siitä, kun mä sanoin että oonkohan mä nyt ihan mummo tai että miten noi lapset suhtautuu muhun. Mutta se laukaisi sen sitten positiiviseksi, että hän sanoi, että sä oot kyllä tärkeä ryhmälle. Niin sitten tuntuu jo helpottavalta. Nyt voi hengittää. Et se oli tärkeä maininta." (H2)

"muistelisin -- että ohjaaja on sanonut mulle, että no kyllähän sinä pystyt kun mä oon ollut se, että en mä pysty tähän, mä oon tosi huono mut ohjaaja on sitten sanonut että "no höpöhöpö että"- tyylillä. (H4)

"Kyllä -vaikka mä oikeen silleen. Ehkä enempi sellast positiivista. Ehkä nyt oo oikeen kaivannutkaan mitään ihmeellistä." (H5)

Omista lähtökohdista asetetut tavoitteet

Nuorilla aikuisilla painottui haastattelussa polku työelämään, ikääntyneempien kertomukset keskittyivät oman hyvinvoinnin paranemiseen tässä ja nyt. Iäkkäämmät eivät korostaneetkaan toiminnan vaikutusta omaan tulevaisuuteen sitä kysyttäessä.

"mä en nyt hirveästi elä huomista, -- että mä yritän jotenkin elää tän päivän niin hyvin kun mä pystyn ja on mahdollista. Kun mulla on tapana just että me järjestän kaikkea ja huolehdin kaikesta ja huolestun kaikesta, että nyt semmoinen pitäisi ... pois kaikki tommoinen, että nyt oikeastaan tärkein ihminen maailmassa ole minä, jos näin voi sanoa." (H2)

"varmaan se mihin se kaikista eniten vaikutti (oli) mun tulevaisuuteen. Just ennen digipajaa mä olin just miettinyt sitä että lähtisin joskus kouluun tai töihin, mutta nehan tuntui ihan massiivisilta. Mä ajattelin että en mä ikinä voisi, kun mä olin ollut työttömänä sen melkein 3 vuotta siinä välissä, heti kun mä keskeytin koulun niin mä olin työttömänä niin koko sen ajan mä ajattelin, että ehkä vuosien päästä mä voisin mennä jonnekin, että en mä todellakaan pysty. Mutta sitten siellä heti kun mä aloitin siellä, kuukaus sen jälkeen, mä olin silleen että: "Mä haluan töitä, että haluan oikeesti tekemään jotain -- mä kyllä pystyn siihen. Mä näin sen heti että mä pystyn siel tekee jotain. Huomasin siellä, että kyllä mä pystynkin. Mä olin vuosia pelännyt sitä asiaa, se oli tavallaan hirveä hirviö mikä on joku työ tai koulu, oli sellainen että en mä ikinä pystyisi tuohon, mitä ihmettä, ja sitä mä olin siellä hetken se muuttui ihan täysin." (H3)

"-- että kun oli nyt saanut sinne hyvän alun siellä niin halusi sitten jatkaa -- sinne toiseen ryhmätoimintaan eli draamalle missä se on sitten 5 kertaa viikossa, että sehän on ihan hirveän jännittävää kanssa et miten mä jaksan mutta hyvin jaksoin." (H4)

H5 "Vois tietysti jos sain vaiheessa olla joku mahdollistakin että voisi noin muinakin aikoina vaikka käydä jossain ulkoilemassa. Tai luonnossa, niinku se mustikka reissu niin jotain sellaista voisi tehdä ihan vapaa aikanakin."

Omien kynnysten ylittäminen

Nousiaisen (2021) mukaan pieneltä kuulostavilla asioilla ja kokemuksilla voi olla suuri merkitys osallisuuden kokemuksen kannalta. Uusista, haastavalta tuntuvista tilanteista selviäminen, kuten kotoa lähteminen ja arjen rutiinien syntyminen vahvistaa uskoa omaan pystyvyyteen:

"Se oli vaan tosi kivaa se aika siellä. Kyllä se lähti hyvin käyntiin, ei ollut mitään ongelmia, mähän vielä vielä vähän pelkäsin silloin, että mä en pystys missään arjessa olla yhtään kiinni, mutta. Sitten mä pystyin siihen ja oli tosi kyl kivaa." (H3)

Haastateltavat kuvasivatkin toimintaan lähtemistä konkreettisena oman kodin kynnyksen ylittämisenä, ja toisille se oma henkinen kynnyks, joka on ylitettävä uudelleen päivästä toiseen, kunnes pelko tai muu sisäinen este poistuu. Lopulta tämä vahvistaa sisäistä motivaatiota:

"Halusi jatkaa sitä, että olisihan se nyt ollut aika turhaa että jos olisi niinku käynyt tuon Powerian, olisi niinku oppinut siihen, että oppinut sitten minkälaista ollaan ryhmässä ja niinku päässyt niinku harjoittelemaan minkälaista on ryhmässä ja sitten yhtäkkiä ei olekaan sitten semmoista ryhmätoimintaa enää siellä. Niin olisi varmaan palannut takaisin sinne kotiin sängyn pohjalle." (H4)

Omien taitojen, voimavarojen ja puolien tunnistaminen näkyi haastatteluaineistossa mm. seuraavasti:

"meillä oli viikottain niitä oliko ne ryhmä palaverieja vai ryhmävalmennuksen koko päivä on sitä niin se oli mulle ihan massiivinen juttu kun siellä muut oli vähän semmoisia rauhallisia aika semmoisia sisäänpäin kääntyneitä ihmisiä enemmän niin mä olin äänessä ihan koko ajan." (H3)

"Itsestäni (opin) ehkä ja siis sillään pieniä oivalluksia että-- kun uskalsi niinku tehdä ja sanoa asioita niin tuli semmoisia oivalluksia, että en mä olekaan niin ujo mitä mä oon aina ajatellut ja miten musta on aina sanottu että sä oot niin hirveän ujo. Niin ehkä siellä alkoi vähän ymmärtää sitten paremmin sitä, että en välttämättä olekaan niin ujo." (H4)

Todellinen vaikuttaminen, luottamuksen ja vastuun luominen ja saaminen

Vertaistukeen, nuorten päihdekuntoutujien itse käynnistämä avoin kohtaamispaikka perustuu yhteisöllisyyteen ja mm. päätökset toiminnasta tehdään yhdessä. Itse ja yhdessä aikaan saatu, organisoitu toiminta nousi esiin avointa toimintapaikkaa perustamassa olleen nuori aikuisen kertomana:

"Semmoinen selkeä niin kun organisoitu toiminta mitä mä teen siellä homebasella, että mä pystyn sitä kautta sitten vaikuttamaan asioihin." (H1)

Myös muut haastateltavat ovat kokeneet voineensa vaikuttaa toimintaan monipuolisesti:

"Joo, niin hän (ohjaaja) on kyllä ottanut ne ilomieliin vastaan ne asiat mitä mä oon ehdottanut ja kyllä mun mielestä (olen vaikuttanut) tuohon keskustelun kulkuun aina, että sitten pitää vähän mun toppuutellakin joskus ettei... että kuuntele muitakin. Mutta se on tietysti sitten kun tulee kauhean hiljainen hetki tai silleen, että ei oikein kukaan sano mitään, niin mä koen velvollisuudekseni, että avaan sitä keskustelua, että ei nyt ihan vaan odoteta, että kuka sanoo." (H2)

"mähän menin sinne just silloin -- kun sitä vasta suunniteltiin. Se oli ihan alussa se ryhmä niin -- itsekin pääsi vaikuttaa myös siihen jopa suunnitteluunkin että mihin digipaja lähtee siitä--" (H3)

"No eei mitään erikoista, mutta. Mutta jotenkin kyllä se niinku tuntuu että koko ajan niinku pääsee vaikuttamaan, että. Miten tehdään joku asia, kyllä siihen on otettu kaikki aika hyvin huomioon ja sit jos jollain on joku erityistaito johonkin niin tehdä se sitten silleen miten parhaiten niinku ehkä tulee onnistumaan." (H5)

Mahdollisuus tehdä valintoja esiintyy onnistumistarinoissa pienistä arkisista valinnoissa, oman osaamisen ja kiinnostuksen kautta tehtäviin asioihin sekä suurempiin oivalluksiin tehdä omaa hyvinvointia palvelevia valintoja elämässä:

"mulle on avautunut se kolmas elämä, elämän vaihe, niin mä voin sanottaa sen ja arvottaa sen vaikka uudella tavalla, että antaa se vapaus nyt itselle, koska työelämä ei enää kahlitse sillä lailla. Kun se on ollut aika iso iso asia kyllä mun elämässä ja hirveän raskaita vaihteita käyty. Nii mä oon siitä kiitollinen, että mä itse ymmärrän näitä asioita justii, vaikka mä oon ollut kipeä. Niin mä itse ymmärrän, ku sillon kun ne tulee eteen ja sitten mä osaan jotenkin ajatella just näin, että "hej, sä voit valita" tai että se on tärkeä." (H2)

"jos itse on silleen että mä en tykkää oikein tehdä tota, voinko mä tehdä jotain omaa samalla niin ne on että joo että tee vaan. Se oli tosi vapaata, että se ei ollut sellainen, että nyt kun tehdään, niin sun pitää tehdä sitä. Niin se oli, että sai tosi paljon siinä vaikuttaa." (H3)

"No esimerkiksi siihen, että mitä syödään ja mitä tehtäisiin sitten seuraavaksi, että. Tilanhoitaja ja se mikä meillä on siinä pehtoorina niin jolla on ne eläimet, ni kyl siitä varmaan niinku vähän puhellut että mitä pitäisi tehdä ja sitten ollaan ehkä ite sitä katsottu että onnistuisiko se meiltä ni sitten niitä on pyritty sit jollakin tavalla työstämään." (H5)

6 Lopuksi: johtopäätökset, pohdinta ja jatkosuunnitelmat

Vuonna 2022 alueella toteutetun kohdennetun hyvinvointikyselyn tapaan myös Osallisuuden versoja -hankkeessa todettiin palveluihin jalkautuminen toimivaksi tavaksi selvittää haavoittuvassa asemassa olevan väestöryhmän kokemuksia. Palveluihin jalkautumalla tavoitimme "hiljaisia ja näkymättömiä" eli niitä alueen asukkaita ja palvelujen käyttäjiä, jotka eivät aktiivisesti anna palautetta, vastaa kyselyihin, osallistu asiakasraateihin tai ilmoittaudu kokemusasiantuntijoiksi. Sosiaalihuoltolain mukaan näitä väestöryhmiä tulisi kuitenkin erityisesti kuulla palveluja kehitettäessä, koska heillä itsellään on paras asiantuntemus tilanteestaan, mutta myös vaikeuksia tulla kuulluksi.

Resurssien niukkuudesta johtuen selvityksen ulkopuolelle jäi monia kiinnostavia väestöryhmiä, kuten taloudellisten tai muiden vaikeuksien kanssa kamppailevia lapsiperheitä sekä jälkihuollon asiakkuudessa olevia nuoria aikuisia. Yksi keskeinen kehittämistarve onkin jatkossa tavoittaa laajemmin haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä eri palveluista sekä henkilöitä, jotka eivät ole lainkaan kiinnittyneet palveluihin.

Osallisuusindikaattori toimi tälläkin kertaa erittäin hyvin haavoittuvassa asemassa olevien osallisuuden kokemuksen mittaamisessa. Kyselyä toteutettiin sekä perusmuotoisena että selkokielellä ja siihen vastattiin niin paperilla, nettilinkin kautta kuin tuetusti vastaamallakin. Kyselyä pyrittiin toteuttamaan vastaajille miellyttävällä tavalla, rauhallisessa tilassa yhdessä kohtaamalla ja siihen osallistuminen oli kaikille vapaaehtoista.

Selvityksen tulokset ovat pitkälti samansuuntaiset aiemman tutkimuksen kanssa. Osallisuuden kokemuksen ja muiden hyvinvointiin vaikuttavien tekijöiden väliltä löytyi aiempien tutkimusten kaltaisia vuorovaikutussuhteita. Myöskään osallisuuden kokemuksen vaihtelu eri taustamuuttujien ja ilmiöiden mukaan ei tuottanut suuria yllätyksiä. Pienemmät yllätykset selittyvät aineiston painottumisella. Esimerkiksi eri ryhmien väliset erot jäivät joiltain osin pieniksi juuri siksi, ettei vastaajien keskuudessa ollut lainkaan korkeasti koulutettuja, aktiivisia ja työssäkäyviä, hyvätulaisia vastaajia.

Tulosten esittely ja niistä keskustelu jalkautumalla uudestaan palveluihin, joista aineisto oli kerätty, osoittautui sekin menestyksekkääksi toimintatavaksi. Eryteisesti osallisuuden kokemusta selvitettäessä tuntui tärkeältä, ettei haavoittuvassa asemassa olevia käytetä pelkästään tiedon tuottajina vaan heidät otetaan mukaan myös tulosten analysointiin kuvaamaan, mistä tulokset kertovat. Tuloksia käsiteltiin palvelujen käyttäjien kanssa monipuolisesti eri tavoin, myös toiminnallisia menetelmiä hyödyntäen. Esitystavassa pyrittiin selkeyteen, mikä saikin positiivista palautetta. Esitystapaan liittyviä huomioita (kuten se, etteivät punavihreät graafit toimi, jos niitä tarkastelevalla on punavihervärisokeus) otettiin huomioon mahdollisuuksien mukaan, kun tuloksia esiteltiin eri tahoille. Kuvioiden visuaalinen käsittely vei paljon aikaa, ja välillä epäesteettiseksi jääneet kuvat särähtivät katsojien silmään. Erytisen haasteelliseksi osoittautui kuvata osallisuuden kokemuksen ja muiden hyvinvointiin vaikuttavien tekijöiden muutosta palvelun aikana. Osallisuuden kokemus ja muut tekijät sekä vahvistuvat että heikkenevät ja lopulta luovuimme yrityksestä kuvata tätä kaksisuuntaista muutosta yhdessä kuviossa.

Tulosten jalkauttamisesta saadut kokemukset herättelivät pohtimaan, miten vastaavia selvityksiä voisi jatkossa tehdä vieläkin osallistavammin siten, että haavoittuvassa asemassa olevat otettaisiin vahvemmin mukaan kaikissa tutkimusprosessin vaiheissa. Miten osallisuutta tutkimalla voisi tietoisesti vahvistaa osallisuuden kokemusta? Toiminnassa ”puolivahingossa” syntyneen Osallisuutta vahvistava tutkimuskumppanuus -toimintamallin kehittämistä ja kuvaamista jatketaankin vuonna 2024.

Pääsimme aimo askelen verran eteenpäin siinä, miten sosiaalipalvelujen vaikutusta osallisuuden kokemukseen voi systemaattisesti seurata. Askel on tärkeä, koska lain mukaan sosiaalipalvelujen tavoitteena on osallisuuden edistäminen, mutta vaikutusta ei aiemmin ole juurikaan mitattu. Osallisuuden todettiin vahvistuvan jo pelkästään siksi, että asiasta keskustellaan yhdessä (ns. Hawthorne -ilmiö), mutta onko toisaalta merkitystä sillä, mikä vahvistumista selittää, jos kokemus osallisuudesta kuitenkin vahvistuu ja hyvinvointi lisääntyy? Etenkin, kun osallisuuden kokemuksen vahvistumisen tiedetään parhaimmillaan käynnistävän hyvän kehän, jossa vahvistuvat myös muut hyvinvoinnin osa-alueet.

Myös osallisuustiedon hyödyntämisessä on alueella päästy hyvään alkuun. Tietoa hyödynnetään palvelujen kehittämisessä, tiedolla johtamisessa ja eriarvoisuuden vähentämisessä. Havaintojemme mukaan niin virallisia sosiaalipalveluja kuin järjestöjenkin palveluja voi tietoisesti kehittää paremmin osallisuutta vahvistaviksi. Lisäksi osallisuudesta tuotettua tietoa on mahdollista käyttää rakenteellisen sosiaalityön tiedon tuottamisessa ja parhaimmillaan myös keinona lisätä haavoittuvassa asemassa väestöryhmien valtaa. Eriarvoisuus vaarantaa koko väestön hyvinvointia, joten tiedon tuottaminen haavoittuvassa asemassa olevien kokemuksista nostettiin myös hyvinvointialueen yhdenvertaisuus ja tasa-arvosuunnitelmaan. Laajan osallistumisen ja haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien

näkökulmien huomioimisen nähdään tuottavan ”kaikkien kannalta parempia ratkaisuja, kuten aiempaa toimivampia palveluja, entistä viihtyisämpiä alueita tai turvallisuutta” (Isola ym. 2020, 181)

Hankkeen tuloksista on kerrottu laajasti. Esiintymiset ja julkaisut vievät runsaasti työaikaa, mutta koemme eettiseksi velvollisuudeksemme tuoda mahdollisimman laajasti esiin vastaajien kokemuksia niin osallisuudesta ja hyvinvoinnista kuin palvelujen riittävydestäkin. Selvityksiin osallistuneet ovat nähneet vaivaa vastaamalla kyselyihin ja osallistumalla haastatteluihin sekä yhteisiin keskusteluihin. Meidän vastuullamme on nostaa heidän näkemyksiään esiin. Tulosten julkaisua olemme tehneet myös yhdessä.

Monia kysymyksiä jää myös vaille vastausta. Yksilötasolla huomio kiinnittyy erityisesti palvelujen riittämättömyyteen ja sen vaikutukseen. Seurauksena riittämättömistä palveluista ei ole vain heikko osallisuuden kokemus ja heikentynyt hyvinvointi, vaan seuraus voi olla hyvinkin vakava. Missä olemme palvelujen tuottajina epäonnistuneet tai mitä voimme tehdä toisin, kun 18–24-vuotias vastaaja kertoo riittämättömistä mielenterveyspalveluista, yksin jäämisestä, hyvinvointinsa heikkenemisestä ja siitä, ettei ole varma onko elossa enää viiden vuoden kuluttua? Juho Saaren ym. (2020) mukaan olisikin tärkeä pohtia keinoja siihen, miten palveluissa voitaisiin vahvistaa yksilön toiveikkuutta ja uskoa tulevaisuuteen. Toisin sanoen kyse on siitä, miten autetaan rakentamaan elämälle mielekäs suunta? (emt. 234).

Tämän raportin ulkopuolelle, itse kysely- että haastatteluaineistoon jää vielä paljon selvitettävää. Aineistoa voidaan hyödyntää luvan antaneiden vastausten (osallisuuskysely n 270, Pienet onnistumistarinat -haastattelu n 5) osalta myös osallisuuteen liittyvässä jatkotutkimuksessa.

Osallisuuden versoja -hanke oli kestoaltaan vain vuoden mittainen, mutta onnistui tuottamaan haavoittuvassa asemassa olevien päijäthämäläisten osallisuudesta ja hyvinvoinnista aivan uudenlaista tietoa niin palvelujen käyttäjille, niiden tuottajille kuin alueen päättäjillekin. Onnistumisessa keskeisessä roolissa oli eri yhteistyötahojen sekä hankkeen selvitystyöhön osallistuneiden ja hankkeen henkilöstön välinen vahva luottamus sekä tämän luottamuksen varaan perustunut sujuva ja positiivisessa hengessä toteutunut yhteistyö. Onnistuminen on yhteinen.

Osallisuuden tukemisella ja luottamuksen luomisella (itseemme, toisiimme ja tulevaisuuteen) on Pieniä onnistumistarinoita -haastatteluiden mielestä keskeinen merkitys eteenpäin elämässä pääsemiseksi. Tiedämme, että se on tärkeää työtä. Lämpimät kiitokset kaikille, jotka osallisuutta ja luottamusta joka päivä työssään vahvistavat. Olemme yhdessä, oikealla polulla.

”Se oli tosi tärkeä kokemus. Mä olin ollut puoli vuotta raittiina ja mä pystyin luomaan tällaisen paikan mun ystävien kanssa missä me voidaan kokoontua. Niin jo siinä se pelkkä vaikuttamisen ja osallisuuden tavallaan määritelmä jotenkin korostui tosi voimakkaasti.” (H1)

”lyhykäisyydessään voisi sanoa, että pelkästään sillä mun osallisuuden tukemisella -- mut saatiin työnnettyä silleen niin kun eteenpäin elämässä. Että jos ei olisi näin hyvin tuettu, sitä mun osallisuutta, niin en mä usko, että mä olisin ikinä edes lähtenyt sieltä kotoa pois. Niin kyllä se – osallisuuden tukeminen oli tässä kyllä aika aika vahvana tässä minun polulla.” (H4)

Lähteet

Aikuisväestön hyvinvointi ja terveys – Terve Suomi 2022. Lääkärille pääsy koetaan yhä vaikeammaksi – työikäisten psyykkinen kuormittuneisuus lisääntynyt. THL Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146624/Tilastoraportti_Terve_Suomi_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Aikuisväestön hyvinvointi ja terveys – Terve Suomi 2022. THL Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

<https://thl.fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/terveyden-ja-hyvinvoinnin-edistaminen/aikuisvaeston-hyvinvointi-ja-terveys-terve-suomi>

Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo. WSOY.

Allardt, Erik (1993) Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. Teoksessa Martha C. Nussbaum & Amartya Sen (toim.): The Quality of Life. Clarendon Press. Oxford.

88–94. [Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research | The Quality of Life | Oxford Academic \(oup.com\)](#)

Allardt, Erik (1998) Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. Teoksessa Roos J. P. & Hoikkala Tommi (toim.) Elämänpolitiikka. Gaudeamus. Tampere. 34–53.

Carroll, Tuula (2023a) Osallisuutta valtavirran laidalla. Työryhmäpuheenvuoro. Sosiaalityön tutkimuksen päivät 16.2.2023. Helsinki https://www.helsinki.fi/assets/drupal/2023-02/ABSTRAKTIKIRJA_MUOKATTU2.0.pdf

Carroll, Tuula (2023b) Osallisuutta valtavirran laidalla. Haavoittuvassa asemassa olevien hyvinvointi ja osallisuus Päijät-Hämeessä. Helsingin yliopisto. Erikoissosiaalityön koulutus, Hyvinvointipalvelujen erikoisalan lopputyö. 2023. [osallisuutta valtavirran laidalla carroll2023](#)

Edistääkö toiminta osallisuutta? 24 apukysymystä. THL Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Sokra – Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatio. <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuuden-osa-alueet-ja-osallisuuden-edistamisen-periaatteet/edistaako-toiminta-osallisuutta-24-apukysymysta>

Erjansola, Jenni & Mäki, Netta & Ahlgren-Leinvuo, Hanna (2022): Osallisuus. Teoksessa Ahlgren-Leinvuo, Hanna & Erjansola, Jenni & Joensuu, Minna & Mäki, Netta & Mäntty, Minna & Sihvonen, Ari-Pekka. Pääkaupunkiseudun asukkaiden hyvinvointi ja terveys. Pääkaupunkiseudun asukkaiden hyvinvointikyselyn tuloksia. Tutkimuksia 1/2022. Helsinki: Helsingin kaupunki. 58–63.

[HYTE TUTKIMUKSIA \(hel.fi\)](#)

FinSote -tutkimuksen tulosraportit. THL Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

<https://www.terveytemme.fi/finsote/>

Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. [HE 164/2014 - Hallituksen esitykset - FINLEX®](#)

Hedman, Lilli; Ikonen Jonna; Leemann Lars; Koskela Timo; Martelin Tuija; Solin Pia; Tamminen, Nina & Parikka, Suvi. (2021). Osallisuuden kokemus ja positiivinen mielenterveys työmarkkina-aseman ja kotitalouden rakenteen mukaan – FinSote 2019 -tutkimuksen tuloksia Tutkimuksesta tiiviisti 5/2021.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. [Osallisuuden kokemus ja positiivinen mielenterveys työmarkkina-aseman ja kotitalouden rakenteen mukaan. FinSote 2019 –tutkimuksen tuloksia. \(julkari.fi\)](#)

Helne, Tuula & Hirvilampi, Tuuli (2021) Puristuksissa? Nuoret ja kestävä hyvinvoinnin ehdot. Kela.

Helsinki. [Puristuksissa? Nuoret ja kestävä hyvinvoinnin ehdot \(helsinki.fi\)](#)

Henriksson, Misha (2015). Päihdekulttuurista valtakulttuuriin. Laitoskuntoutusjaksolla olleiden päihderiippuvaisten toipumisen psykososiaalisia lähtökohtia. Pro gradu -tutkielma. Sosiologia. Lapin yliopisto. <https://core.ac.uk/download/pdf/44346324.pdf>

Hietala, Outi; Kulmala, Meri; Mietola, Reetta; Sotkasiira, Tiina & Turja, Mari (2023) Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi. Vertaisuuden rakentuminen kanssatutkimuksessa. Julkaisussa Kulmala, Meri; Spišák, Sanna & Venäläinen, satu (toim) Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt. Tampere: Tampere University Press. 89–105.

[05 Hietala ym Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi Vertaisuuden rakentuminen kanssatutkimuksessa.pdf \(tuni.fi\)](#)

Isola, Anna-Maria; Kaartinen, Heidi; Leemann, Lars; Lääperi, Raija; Schneider, Taina; Valtari, Salla; Keto-Tokoi, Anna (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. THL. Työpaperi 2017_033 [Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa \(julkari.fi\)](#)

Isola, Anna-Maria, Nousiainen, Marko & Valtari, Salla (2020) Osallisuustyö välineenä heikossa asemassa olevien vallan lisäämiseen. Teoksessa Suoninen-Erhiö, Lea; Pohjola, Anneli; Satka Mirja & Simola, Jenni Simola (toim.) Sosiaaliala uudistuu. Tietopohjan ja vuorovaikutuksen kysymyksiä. Huoltaja-säätiön julkaisuja. Helsinki. 165–188. [SU-ia.pdf \(huoltaja-saatio.fi\)](#)

Isola, Anna-Maria & Leemann, Lars (2021). Osallisuuden kokemus on hyvinvoinnin ja terveyden tekijä. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti, 58(4). <https://doi.org/10.23990/sa.112402>

Isola, Anna-Maria (2024) Mitä tutkimus kertoo osallisuudesta ja osallisuuden edistämisestä? THL Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Osallisuusviikko 2024. Diaesitys 7.2.2024. <https://owncloud.thl.fi/index.php/s/mWH49MMWYLurzlr#pdfviewer>

Jurvansuu, Sari; Takala, Janne & Tourunen, Jouni (2023) Ryhmästä osallisuutta? Mielenterveys- ja päihdekuntoutujien osallisuuden sekä toiminta- ja työkyvyn muutokset ryhmätoiminnan aikana. A-klinikkasäätiö: Katsauksia ja näkökulmia 1/2023: 1–18. https://a-klinikkasaatio.fi/wp-content/uploads/Ryhmasta_osallisuutta.pdf

Jurvansuu, Sari; Kaskela, Teemu & Tourunen, Jouni (2021) Pienoisetnografinen tutkimus osallisuuden ulottuvuuksista mielenterveyskuntoutujien kohtaamispaikassa. Tietopuu: Tutkimussarja 5/2021: 1–22. <https://doi.org/10.19207/TIETOPUU13>

Jurvansuu, Sari; Kaskela, Teemu & Tourunen, Jouni (2021): Toimijaverkkoteoriaan pohjautuva pienoisetnografia päihteitä aktiivisesti käyttäville suunnatusta matalan kynnyksen kohtaamispaikasta. Tietopuu: Tutkimussarja 3/2021: 1–20. https://tiedostot.a-klinikkasaatio.fi/tutkittua/tietopuu_tutkimussarja_3_2021_toimijaverkkoteoriaan_pohjautuva_pienoisetnografia_matalan_kynnyksen_kohtaamispaikasta.pdf

Jyrkinen, Jannika; Laitinen, Jesper & Viitanen, Morris (2024) Haavoittuvassa asemassa olevien osallisuuden kokemukset suhteessa koettuun terveyteen ja yksinäisyyteen [Käytäntötutkimus Haavoittuvassa asemassa olevien osallisuuden kokemukset suhteessa koettuun terveyteen ja yksinäisyyteen](#)

Karjalainen, Pekka; Liukko, Eeva; Muurinen, Heidi & Tolonen, Satu-Mari (2023) Käytäntötutkimuksia sosiaalityön toimintamalleista. Raportti 11/2023. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. [URN ISBN 978-952-408-132-0.pdf \(julkari.fi\)](#)

- Karvonen, Sakari; Kestilä, Laura; Saikkonen, Paula (toim.) (2022): Suomalaisten hyvinvointi 2022. Teema 35/2022. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki. 361 s. URN:ISBN:978-952-343-996-2 THL Suomalaisten hyvinvointi. 2022. Diaesitys.
<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145692/Suomalaisten%20hyvinvointi%202022%20PowerPoint.pdf>
- Keränen, Minna (2023) Erityistä tukea tarvitseva asiakas sosiaalihuollossa. Kategoria-analyysi erityisen tuen käsitteestä sosiaalihuoltolain valmisteluasiakirjoissa. Maisterin tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. [Maisterintutkielmapohja \(jyu.fi\)](#)
- Latva-Hoppala, Emilia & Kanervo, Riikka (2023) Digiohjaustarpeet ja niihin vastaaminen. Teoksessa Kanervo, Riikka (toim.) "Rupiaa rohkiasti tekemähän" – digirohkeuden ja -osallisuuden vahvistaminen digiohjauksella Etelä-Pohjanmaan alueella. Laurea-julkaisut 215. Laurea-ammattikorkeakoulu, 31–36. [Laurea julkaisut 215.pdf \(theseus.fi\)](#)
- Leemann, Lars & Hämäläinen Riitta-Maija (2016) Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. Yhteiskuntapolitiikka 81 (2016): 5. 586–594. [*YP1605 Leemann&Hamalainen.pdf \(julkari.fi\)](#)
- Leemann, Lars; Isola, Anna-Maria; Kukkonen, Minna; Puromäki, Henna; Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2018) Työelämän ulkopuolella olevien osallisuus ja hyvinvointi. Työpaperi 17 / 2018. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. [Työelämän ulkopuolella olevien osallisuus ja hyvinvointi. Kyselytutkimuksen tuloksia. \(julkari.fi\)](#)
- Leemann, Lars (2020). Alustavat tulokset osallisuusindikaattorin yhteyksistä muihin ilmiöihin. Sokran kyselytutkimuksen tulokset. Verkkojulkaisu: Osallisuusindikaattori mittaa osallisuuden kokemusta (Thl.fi/Sokra) [Osallisuusindikaattori mittaa osallisuuden kokemusta - THL](#)
- Leemann, Lars; Martelin, Tuija; Koskinen, Seppo; Härkänen, Tommi & Isola, Anna-Maria (2021) [Full article: Development and Psychometric Evaluation of the Experiences of Social Inclusion Scale \(tandfonline.com\)](#) Journal of Human Development and Capabilities, DOI: 10.1080/19452829.2021.1985440
- Leemann, Lars; Nousiainen, Marko; Keto-Tokoi, Anna & Isola, Anna-Maria (2022) Osallisuuden kokemus aikuisväestössä. Teoksessa Sakari Karvonen, Laura Kestilä & Paula Saikkonen (toim.) [Suomalaisten hyvinvointi 2022.](#)
- Leemann, Lars & Virrankari, Lotta (2022) Nuorten osallisuuden kokemus ja siinä tapahtuneet muutokset vuosina 2019–2021: ovatko erot kasvaneet koronaepidemian aikana? Teoksessa Kekkonen, Marjatta & Gissler, Mika & Känkänen, Päivi & Isola, Anna-Maria (toim.) Poikkeuksellinen nuoruus korona-aikaan. Nuorten elinolot -vuosikirja 2022. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 152–166. [URN ISBN 978-952-343-937-5.pdf \(julkari.fi\)](#)
- Leemann, Lars & Nousiainen, Marko. Realistic evaluation of social inclusion. (2023). Sage. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/13563890231210328>
- Mertanen, Katariina & Vainio, Saara (2021) Voiko haavoittuvuuskeskustelu haavoittaa kohteitaan? Katariina Mertasen ja Saara Vainion puheenvuoroihin pohjautuva kirjoitus Haavoittuvassa asemassa – millä perusteella ja kenen määrittelemänä? -webinaarissa 16.9.2021 [Voiko haavoittuvuuskeskustelu haavoittaa kohteitaan? – CoSupport – Interrupting Youth Support Systems in the Ethos of Vulnerability \(helsinki.fi\)](#)
- Mäntylä, Erika (2020) Lomalle yhdenvertaisuuteen: Lomatoiminnan osallisuusvaikutusten arviointi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpaperi 9/2020. Helsinki 2020.

Mäntyneva, Päivi & Hiilamo, Heikki (2018) Osallisuuden ja osattomuuden dynamiikka työtoiminnassa. Etnografinen tutkimus kolmella kuntouttavan työtoiminnan kentällä. Yhteiskuntapolitiikka 83:1, 18–28. [YP1801_Mantyneva&Hiilamo.pdf \(julkari.fi\)](#)

Nousiainen, Marko (2021) Pienet onnistumistarinat ja osallisuuden kokeminen yhteisissä keittiöissä. Yhteiskuntapolitiikka 82(2) 155–165.

Nousiainen, Marko (2023) Mitä tutkimus kertoo osallisuudesta ja sen lisäämisestä? Esitys Päijät-Hämeen sotefoorumissa 18.10.2023. [02 PH sotefoorumi 2023 Nousiainen.pdf](#)

Nousiainen, Marko (2024) Mitä osallisuus on? Miten voin mitata ja arvioida osallisuuden kokemusta? THL Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Osallisuusviikko 2024. Diaesitys 5.2.2024. <https://owncloud.thl.fi/index.php/s/mWH49MMWYLurzl#pdfviewer>

Osallisuuden edistäjän opas. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Ohjaus 10/2023. Helsinki. [Osallisuuden edistäjän opas \(julkari.fi\)](#)

Osallisuuden osa-alueet ja osallisuuden edistämisen periaatteet. THL Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Sokra – Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatio. <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuuden-osa-alueet-ja-osallisuuden-edistamisen-periaatteet>

Osallisuusindikaattori mittaa osallisuuden kokemusta. Osallisuusindikaattorin tulosten tulkinta. THL Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. [https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuusindikaattori-mittaa-osallisuuden-kokemusta#Osallisuusindikaattorin tulosten tulkinta](https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuusindikaattori-mittaa-osallisuuden-kokemusta#Osallisuusindikaattorin_tulosten_tulkinta)

Pienet onnistumistarinat -työkalu osallisuusvaikutusten arviointiin. THL Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/pienet-onnistumistarinat-tyokalu-osallisuusvaikutusten-arviointiin>

Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno (2013) Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa Era, Taina (toim.) Osallisuus – oikeutta vai pakkoa. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156. 12–34. [JAMKJULKAISUJA1562013_web.pdf \(theseus.fi\)](#)

Saari, Juho (2011) Johdanto. Teoksessa Saari, Juho (toim.) Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Gaudeamus. Helsinki. 9–29.

Saari, Juho (2019) Hyvinvointivaltio eriarvoistuneessa yhteiskunnassa. Sosiaaliturva 2030. Toimihankkeen selvityshenkilön raportti. <https://vnk.fi/documents/10616/5698452/Selvityshenkil%C3%B6+Juho+Saaren+raportti+30.1.2019+-+Hyvinvointivaltio+eriarvoistuneessa+yhteiskunnassa>

Saari, Juho; Eskelinen, Niko; Björklund Liisa (2020) Raskas perintö. Ylisukupolvinen huono-osaisuus Suomessa. Gaudeamus. Helsinki.

Salminen, Jarkko; Lehtonen, Pauliina; Rikala, Sanna; Kuusisto, Anna-Kaisa; Luoma-Halkola, Henna; Puumala, Eeva; Sointu, Liina; Wallin, Antti & Häikiö, Liisa (2021) Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. Focus Localis 3/2021. 80–98. [Vol 49 Nro 3 \(2021\): Focus Localis 3–2021 Hyvinvoinnin teemanumero - pdf \(journal.fi\)](#)

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

Sosiaali- ja terveydenhuollon yhdenvertaisuuden käsitteet (2019) Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
[Sosiaali- ja terveystalvelujen yhdenvertaisuuden käsitteet versio 2–0 saavutettava \(julkari.fi\)](#)

Terve Suomi -tutkimuksen indikaattorit. Sotkanet Tilastohaku. THL Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
<https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/haku?q=592>

Työterveyslaitos. Työkyky. <https://www.ttl.fi/teemat/tyohyvinvointi-ja-tyokyky/tyokyky>

Vanjusov, Heidi (2022) Saatavilla, mutta ei saavutettavissa? Sosiaalioikeudellinen tutkimus päihdepalveluihin pääsystä. Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Social Sciences and Business Studies. No 281. Itä-Suomen yliopisto. Joensuu. [urn_isbn_978-952-61-4625-6.pdf \(uef.fi\)](#)

Virokannas, Elina; Liuski, Suvi & Kuronen Marjo (2020) The contested concept of vulnerability – a literature review. Vulnerability-käsitteen kiistanalaiset merkitykset – systemaattinen kirjallisuuskatsaus. European Journal of Social Work. Volume 23, 2020 - Issue 2. 327–339. [The contested concept of vulnerability – a literature review: Vulnerability-käsitteen kiistanalaiset merkitykset – systemaattinen kirjallisuuskatsaus: European Journal of Social Work: Vol 23, No 2 \(tandfonline.com\)](#)

Liite 1 Hankesuunnitelma Osallisuuden versoja

Hankkeen toteuttaa Sosiaalialan osaamiskeskus Verso ajalla 1.1. - 31.12.2023

Hankkeen tausta

Heikoimmassa asemassa olevien osallisuus toteutuu muuta väestöä huonommin, mikä on pulmallista siksi, että osallisuuden kokemus on keskeinen osa hyvinvointia. Tutkimusten mukaan huono-osaisuutta kokevien tilannetta voidaan parantaa osallisuutta edistämällä. Osallisuus on yhteydessä terveyteen, köyhyyteen, yksinäisyyteen, työ- ja toimintakykyyn, mielenterveyshäiriöihin ja elämänlaatuun esimerkiksi siten, että osalliseksi itsensä kokeva ihminen tekee hyvinvointiaan palvelevia valintoja, koska hänen tulevaisuushorisonttinsa yltää pidemmälle. Osaton ihminen näkee edessään vain riskejä ja kielteisiä asioita.

Matala osallisuuden kokemus viittaa siihen, että henkilö on syrjäytymisvaarassa tai kokee itsensä syrjäytetyksi. Kaikkein heikoimmassa asemassa olevat puolestaan elävät todennäköisesti sairaaman ja lyhyemmän elämän kuin korkeammassa asemassa olevat. Kaikkien, mutta erityisesti heikoimmassa asemassa olevien väestöryhmien osallisuuden edistämällä onkin suuret vaikutukset terveyteen, hyvinvointiin ja turvallisuuteen.

Sosiaalihuoltolaki velvoittaa lisäämään osallisuutta, mutta pitäisi myös tietää, toimivatko palvelut osallisuutta lisäävästi. Jos toimivat, niin mitkä tekijät siihen vaikuttavat? Asiakkailta on oikeus saada parhaaseen käytettävissä olevaan tietoon perustuvia ja vaikuttavia palveluja.

Tutkimuskirjallisuudessa osallisuudesta puhutaan syrjäytymisen vastinparina ja toisaalta syrjäytymisestä puhutaan prosessina, joka vie kohti huono-osaisuutta. Osallisuutta vahvistamalla ihmiset integroituvat vahvemmin osaksi yhteiskuntaa, mikä vähentää eriarvoisuutta. Päättäjien, eri tahojen työntekijöiden ja viranomaisten tulisi olla nykyistä paremmin tietoisia näistä prosesseista ja mekanismeista.

Sosiaalialan osaamiskeskus Versossa toteutettiin vuonna 2022 selvitys haavoittuvassa asemassa olevien hyvinvoinnista ja osallisuudesta Päijät-Hämeessä. Selvitys täydensi vuoden 2021 syksyllä alueen koko väestölle kohdistuneen hyvinvointikyselyn tuottamaa tietoa. Selvityksen yksi tulos on haavoittuvassa asemassa olevien osallisuuden kokemuksen merkittävä vaihtelu eri palvelujen välillä. Vapaamuotoisissa kohtaamispaikoissa osallisuuden kokemus on jopa korkeammalla tasolla kuin väestössä keskimäärin, mutta erityisesti mielenterveyskuntoutujien osallisuus näyttää hyvin matalana.

Hankeidea perustuu selvitystyössä esiin nousseeseen kehittämistarpeeseen. Hankkeessa hyödynnetään myös Sosiaalialan osaamiskeskus Verson aiempien hankkeiden kokemuksia yhteiskehittämisestä, asiakaskokemuksen huomioimisesta ja palvelumuotoilun menetelmistä.

Hankkeen varsinainen kohderyhmä on haavoittuvassa asemassa olevat työikäiset Päijät-Hämeen alueen asukkaat.

Lisäksi kohderyhmänä ovat alueen päättäjät sekä työssään haavoittuvassa asemassa olevia kohtaavat eri tahojen työntekijät ja viranomaiset järjestöissä ja julkisella sektorilla.

Hankkeen tavoitteena on

- 1) Edistää haavoittuvassa asemassa olevien osallisuutta ja hyvinvointia Päijät-Hämeessä tunnistamalla osallisuuden ydinelementtejä sekä kuvaamalla ja vahvistamalla niitä
- 2) Vahvistaa työssään haavoittuvassa asemassa olevia kohtaavien työntekijöiden ja viranomaisten tietoa kohderyhmän osallisuudesta sekä sen lisäämisen menetelmistä
- 3) Lisätä alueen päättäjien tietoa kohderyhmän osallisuudesta ja sen merkityksestä hyvinvoinnille

Toimenpiteet tavoitteiden saavuttamiseksi

1) Hankkeessa pilotoidaan ja testataan erilaisia osallisuuden kokemukseen liittyviä mittareita ja menetelmiä työikäisten, haavoittuvassa asemassa olevien alueen asukkaiden osallisuuden edistämiseksi. Lisäksi tunnistetaan osallisuuden ydinelementtejä ja kuvataan niitä.

- Pienet onnistumistarinat -työkalu: pilotoidaan työkalua ja selvitetään osallisuuden kokemuksen vahvistumista palveluissa, joissa haavoittuvassa asemassa olevia alueen asukkaita kohdataan. Työkalua on aiemmin

hyödynnetty mm. THL:n Yhteisten keittiöiden arviointitutkimuksessa, jossa keskityttiin erityisesti avoimien tilojen ja kohtaamispaikkojen osallisuutta lisääviin vaikutuksiin.

- Osallisuusindikaattori mittarina: testataan indikaattorin soveltuvuutta mittariksi, jolla selvitetään, lisääntyykö osallistujien osallisuuden kokemus palvelun aikana. Toteutetaan testaukseen valikoituneissa palveluissa osallisuuden mittausta palvelun alkaessa ja 6kk jälkeen tai palvelun päättyessä.

- Statushierarkiaa selittävä tikapuu -mittari: kokeillaan mittaria haavoittuvassa asemassa oleville suunnatuissa palveluissa puheeksioton välineenä ja osallisuutta selittävänä tekijänä

2) Hankkeessa vahvistetaan haavoittuvassa asemassa olevia kohtaavien työntekijöiden ja viranomaisten tietoa kohderyhmän osallisuudesta sekä sen edistämisen menetelmistä koulutuksen avulla sekä juurrutetaan osallisuutta edistävät keinot osaksi jatkuvaa toimintaa.

- osallisuuden lisäämiseen on kehitetty lukuisia menetelmiä. Hankkeessa lisätään toimijoiden tietoa menetelmistä ja edistetään niiden käyttöönottamista Osallisuuden palaset -koulutusten avulla

- sidosryhmien tietoa osallisuuden elementeistä ja merkityksestä lisätään myös jalkautumalla palveluihin testaamaan erilaisia osallisuuden työkaluja

3) Lisätään päättäjien tietoa osallisuuden merkityksestä, erityisesti huomioiden hyvinvointialueen asiakas ja osallisuuslautakunta sekä toiminnasta vastaavat viranomaiset

- tietoa lisätään käyttämällä erilaisia menetelmiä, kuten luokkaretki osallisuuteen -kierros, akvaario -työskentely ja erilaiset tapahtumat sekä osallistumalla ja herättämällä aiheesta keskustelua tiedotusvälineissä ja sosiaalisessa mediassa.

Hankkeen kohderyhmä ja sidosryhmät osallistetaan kehittämiseen hyödyntämällä monipuolisesti erilaisia yhteiskehittämisen menetelmiä.

Tulokset ja vaikutukset

Hankkeen tuloksena haavoittuvassa asemassa olevien osallisuuden kokemus vahvistuu. Kohderyhmän parissa työskentelevien eri tahojen osaaminen osallisuuden merkityksestä, sen mittaamisesta ja edistämisen menetelmistä lisääntyy.

Hankkeen vaikutuksesta osallisuuden merkitys hyvinvoinnin edistämisessä ymmärretään laajemmin.

Tiedotus ja juurruttaminen

Hankkeen tuloksista käydään vuoropuhelua mittauksiin ja kokeiluihin osallistuvien palvelujen sekä niiden käyttäjien kanssa koko hankeajan. Hankkeesta, sen etenemisestä ja tuloksista tiedotetaan Sosiaalialan osaamiskeskus Verson nettisivuilla ja some-kanavissa myös koko toteutusajan.

Yhteiskehittämistilaisuuksissa kohderyhmä ja sidosryhmät pidetään mukana kehittämistyössä.

Haavoittuvassa asemassa olevien alueen asukkaiden osallisuutta edistävät keinot juurrutetaan osaksi jatkuvaa toimintaa Sosiaalialan osaamiskeskus Verson tuella. Osallisuusteemaan palataan jatkossa kahden vuoden välein toistettavassa haavoittuvassa asemassa olevien hyvinvointikyselyn yhteydessä.

Hankkeen yhteys Päijät-Hämeen maakuntaohjelmaan

Maakuntastrategia kytkeytyy kansallisen tason aluekehittämiss päätökseen, jonka yhtenä painopisteenä vuosina 2020–2023 on osallisuuden ja hyvinvoinnin lisääminen sekä eriarvoistumisen ehkäisy. Hanke toteuttaa tätä painopistettä edistämällä kohderyhmän osallisuutta ja hyvinvointia sekä vähentämällä eriarvoisuutta.

Lisäksi hanke toteuttaa maakuntaohjelman "Uudistumista yhteistyöllä yrityksille, kunnille ja asukkaille" - teeman alakohtaa parhaiden käytäntöjen käyttöönotossa työllisyyden ja sosiaalisten ongelmien hoitamisessa.

Haavoittuvassa asemassa olevien osallisuutta edistämällä edistetään kohderyhmän hyvinvointia ja korjataan sosiaalisia ongelmia. Hankkeella on pidemmällä aikavälillä myönteisiä vaikutuksia myös kohderyhmän työllistymiseen, vaikkei työllistyminen olekaan hankkeen ensisijaisena tavoitteena.

Liite 2 Osallisuuskysely

Kysely aikuisten osallisuuden tunteesta

Osallisuudella tarkoitetaan ihmisen kokemusta omasta tärkeydestä ja arvosta.

Osallisuus on myös johonkin kuulumista sekä vaikuttamista oman elämän kulkuun, mahdollisuuksiin, palveluihin ja yhteisiin asioihin.

Tätä kyselyä tehdään mm. avoimissa kohtaamispaikoissa, ryhmätoiminnassa, sosiaalisessa kuntoutuksessa ja kuntouttavassa työtoiminnassa.

Kyselyyn vastaaminen kestää noin 15–20 minuuttia.
Vastauksesi käsitellään luottamuksellisesti ja nimettömänä.

Kyselyllä saadaan arvokasta tietoa palvelun vaikuttavuudesta osallisuuden tunteeseen.
Lämmin kiitos, että olet mukana!

Lisätietoja: Sosiaalialan osaamiskeskus Verso | Osallisuuden versoja -hanke | projektisuunnittelija Emmi Fjällström
emmi.fjallstrom@paijatha.fi

Hyväksyn antamani tietojen tallentamisen Sosiaalialan osaamiskeskus Verson Webropol-kyselyohjelmaan. * Voit antaa vastauksesi kyselyn järjestäjälle vain hyväksymällä tietojen tallentamisen.

☐ kyllä

1. Asuinkunta * (rastita oikea vaihtoehto, Päijät-Hämeen kunnat)

2. Elämäntilanne * Voit valita useamman vaihtoehdon.

☐ Asun yksin ☐ Asun vanhempani tai vanhempieni kanssa ☐ Olen yksinhuoltaja ☐ Olen yhteishuoltaja
☐ Olen avo- tai avioliitossa, kanssamme asuu lapsia ☐ Olen avo- tai avioliitossa, kanssamme ei asu lapsia ☐
Asun useamman aikuisen yhteistaloudessa, esim. kimppa-asunto, opiskelija-asuntola
☐ Asun ryhmäkodissa tai laitoksessa ☐ Minulla ei ole vakituista asuntoa ☐ Jokin muu, mikä

3. Ikäryhmä *

☐ 18–24 -vuotias ☐ 25–29 -vuotias ☐ 30–44 -vuotias ☐ 45–65 -vuotias ☐ yli 65 -vuotias

4. Sukupuoli * _____ Nainen _____ Mies _____ Muu _____ En halua vastata

5. Koulutus * Valitse korkein suorittamasi tutkinto.

☐ Kansakoulu/keskikoulu/peruskoulu on jäänyt kesken ☐ Kansakoulu/keskikoulu/peruskoulu
☐ Ammattikurssi/työn ohessa saatu koulutus ☐ Ammattikoulu- tai opistotason tutkinto ml. näyttötutkinnot ☐
Ammattikorkeakoulututkinto/alempi korkeakoulututkinto ☐ Vähintään ylempi korkeakoulututkinto ☐ Jokin muu

6. Mitä teet päätoimisesti tällä hetkellä? *

☐ Ansiotyössä ☐ Yrittäjä ☐ Opiskelija ☐ Työtön ☐ Eläkkeellä ☐ Äitiys-/vanhempainvapaa tai hoitovapaalla ☐
Kotiäiti tai -isä ☐ Jokin muu

7. Jos olet tällä hetkellä työtön, miten pitkään olet ollut yhtäjaksoisesti työttömänä? *

☐ alle 6 kuukautta ☐ 6–12 kuukautta ☐ 12–24 kuukautta ☐ yli 24 kuukautta

Osallisuuden kokemusta voidaan mitata THL:n kehittämällä osallisuusindikaattorilla, joka muodostuu kymmenestä väittämästä.

8. Mitä mieltä olet seuraavista väittämistä? * Merkitse jokaisen väittämän kohdalle se vaihtoehto, joka kuvaa parhaiten omaa kokemustasi. 1=täysin eri mieltä, 2=jokseenkin eri mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 5=täysin samaa mieltä

Tunnen, että päivittäiset tekemiseni ovat merkityksellisiä	1	2	3	4	5
Saan myönteistä palautetta tekemisistäni	1	2	3	4	5
Kuulun itselleni tärkeään ryhmään tai yhteisöön	1	2	3	4	5
Olen tarpeellinen muille ihmisille	1	2	3	4	5
Pystyn vaikuttamaan oman elämäni kulkuun	1	2	3	4	5
Tunnen, että elämälläni on tarkoitus	1	2	3	4	5
Pystyn tavoittelemaan minulle tärkeitä asioita	1	2	3	4	5
Saan apua silloin, kun sitä todella tarvitsen	1	2	3	4	5
Koen, että minuun luotetaan	1	2	3	4	5
Pystyn vaikuttamaan joihinkin elinympäristöni asioihin	1	2	3	4	5

© Terveystieteiden tutkimuskeskus, 2019, all rights reserved.

Valitse vaihtoehto, joka parhaiten kuvaa tilannettasi tai kokemuksiasi.

9. Mitä mieltä olet nykyisestä terveydentilastasi?* Onko se

☐ hyvä ☐ melko hyvä ☐ keskitasoinen ☐ melko huono ☐ huono

10. Millaisena koet taloudellisen tilanteesi? * Onko sinun helppo kattaa tuloillasi kaikki menosi?

☐ erittäin helppoa ☐ helppoa ☐ en osaa sanoa ☐ hankalaa ☐ erittäin hankalaa

11. Riippumatta siitä, oletko ansiotyössä vai et, arvioi millainen työkykysi on nykyisin. * Oletko

☐ täysin työkykyinen ☐ osittain työkykyinen ☐ täysin työkyvytön

12. Tunnetko itsesi yksinäiseksi? *

☐ en koskaan ☐ joskus ☐ hyvin harvoin ☐ melko usein ☐ jatkuvasti

13. Jos haluat, voit täydentää vastaustasi tähän (avoin kenttä)**14. Oletko käyttänyt seuraavia palveluja viimeisen 12 kuukauden aikana? *****Mielenterveyspalvelut**

☐ En ole tarvinnut ☐ Olisin tarvinnut, mutta en ole käyttänyt ☐ Olen hakenut, mutta en ole saanut
☐ Olen käyttänyt, mutta ei ole ollut riittävää ☐ Olen käyttänyt ja on ollut riittävää

Päihdepalvelut

☐ En ole tarvinnut ☐ Olisin tarvinnut, mutta en ole käyttänyt ☐ Olen hakenut, mutta en ole saanut
☐ Olen käyttänyt, mutta ei ole ollut riittävää ☐ Olen käyttänyt ja on ollut riittävää

15. Jos vastasit, että palvelu ei ollut sinusta riittävää, voit kertoa miksi. (avoin kenttä)

16. Millaisena näet oman hyvinvointisi viiden vuoden kuluttua? *

☐ Hyvinvointini on nykyistä parempi ☐ Hyvinvointini on ennallaan ☐ Hyvinvointini on nykyistä huonompi

17. Jos haluat, voit perustella vastauksesi (avoin kenttä)

18. Onko mielessäsi jotain muuta, mitä haluat sanoa hyvinvointiisi tai osallisuuteesi liittyen? (avoin kenttä)

19. Missä toiminnassa käydessäsi olet täyttänyt kyselyn? *

☐ Avainsäätiön Poveria ☐ Avainsäätiön Toiveista todeksi ☐ Avainsäätiön Digittämö ☐ Avainsäätiön AvainStartti
☐ Homebasen kohtaamispaikka ☐ Lahden Klubitalo ☐ Menten Toimintakeskus Oskun kuntouttava työtoiminta
☐ Menten Toimintakeskus Oskun ryhmätoiminta ☐ Menten Toimintakeskus Oskun Vertaistupa
☐ Sininauhan päiväkeskus Tuulensuoja ☐ Kuntouttava työtoiminta (kirjoita missä) ☐ Sosiaalinen kuntoutus (kirjoita missä) ☐ Jokin muu, mikä? ☐ En halua vastata

20. Missä vaiheessa toimintaa vastaat tähän kyselyyn? * Kyselyyn voi vastata toiminnan alussa ja lopussa. Jos toiminta on jatkuvaa, kyselyyn voi vastata myös kertaluonteisesti.

☐ Toiminnan alkuvaiheessa ☐ Toiminnan loppuvaiheessa ☐ Toiminta on avointa ja jatkuvaa

21. Kirjoita tähän saamasi vastaajakoodi * Jos osallistut avoimeen/jatkuvaan toimintaan, et tarvitse vastaajakoodia. Saat vastaajakoodin kyselyyn ohjeistavalta henkilöltä. Vastaaja käyttää samaa koodia omassa alku- ja loppukyselyssä. Vastaajakoodini on _____

22. Kuinka kauan olet käynyt tämänhetkisessä toiminnassa? * Jos olet käynyt samassa toiminnassa useammalla eri jaksolla, vastaa kysymykseen tämänhetkisen jakson osalta.

☐ alle kuukauden ☐ noin 1 kuukauden ☐ noin 2 kuukautta ☐ noin 3 kuukautta ☐ noin 4 kuukautta
☐ noin 5 kuukautta ☐ noin 6 kuukautta ☐ yli puoli vuotta, mutta alle vuoden ☐ yli vuoden

Lupa tietojen käyttöön

Antamiasi vastauksia käsittelee Osallisuuden versoja -hanke. Palvelun tai toiminnan järjestäjä ei saa tietoa yksittäisistä vastauksista. Palvelu saa koosteen järjestämänsä toiminnan tuloksista. Voit myös halutessasi antaa luvan vastaustesi käyttöön tutkimuksessa.

23. Vastauksiani saa käyttää toiminnan vaikuttavuuden arviointiin. * Vastauksia ja tietoja käsitellään nimettömästi ja luottamuksellisesti.

☐ kyllä ☐ ei

24. Vastauksiani saa käyttää tutkimuskäyttöön. * Vastauksia ja tietoja käsitellään nimettömästi ja luottamuksellisesti.

☐ kyllä ☐ ei

Kiitos vastauksestasi ja ajastasi. Olet arvokas!

Liite 3 Pienet onnistumistarinat -haastattelurunko, tiedote ja suostumuslomake

Teemahaastattelun runko

Toiminnan merkitys

Miltä sinusta on tuntunut (osallistua tähän tekemiseen / toimintaan)?

Millainen merkitys tällä toiminnalla on ollut sinulle?

Millaisia hyviä asioita toiminnan mittaan on tullut vastaan? Millaisia huonoja asioita?

Miten tässä (toiminnassa) mukana olo on vaikuttanut sinuun?

Voitko antaa esimerkkiä?

Miten vaikutukset näkyvät arkielämässäsi? Terveydessä tai hyvinvoinnissa?

Teetkö nyt jotain asioita eri tavalla kuin ennen?

Toimijauskomukset

Millaisiin asioihin olet voinut vaikuttaa toiminnassa mukana ollessasi?

Esimerkiksi toiminnan sisältöihin? Tai elinympäristöön? Tai omaan elämään?

Millä tavalla olet voinut vaikuttaa? Voitko kuvata tilannetta, jossa pystyit vaikuttamaan?

Oletko oppinut jotain uutta?

Mitä? Millainen se kokemus oli?

Oletko havainnut muutoksia itseluottamuksessasi? Miten ne näkyvät elämässäsi?

Onko osallistuminen vaikuttanut tulevaisuuden suunnitelmiisi? Miten?

Sosiaalisten suhteiden laatu

Oletko saanut tätä kautta tuttavien tai ystäväiden?

Keitä? Millaisissa tilanteissa näet heitä?

Millaista palautetta olet saanut osallistuessasi?

Keneltä? Millainen se tilanne oli?

Lopuksi:

Kiitos että olet kertonut meille kokemuksistasi.

Tiedote ja suostumus Pieniä onnistumistarinoita -haastatteluun

Kutsu Pieniä onnistumistarinoita -haastatteluun

Päijät-Hämeen hyvinvointialue | Sosiaalialan osaamiskeskus Verso
Osallisuuden versoja 2023

Kiitos kiinnostuksestasi osallistua Pieniä onnistumistarinoita -haastatteluun!

Sopisiko sinulle haastattelu aika _____ klo _____
paikassa _____?

Jos haluat sopia jonkin toisen ajan tai et halua osallistua haastatteluun,
ilmoittaisitko ystävällisesti minulle emmi.fjallstrom@paijatha.fi tai p. 044 077 3311.

Sosiaalialan osaamiskeskus Verson Osallisuuden versoja -hanke 2023 kerää osallisuusindikaattorikyselyihin osallistuneilta aikuisilta lisää tietoa osallisuuskokemuksista Pieniä onnistumistarinoita -haastattelun avulla. Kerron sinulle osallistumisesta haastatteluun, ja voit esittää vapaasti mieleesi tulevia kysymyksiä.

Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista.

Haastattelussa esitetään avoimia kysymyksiä kokemuksistasi käyttämäsi palveluun liittyen. Voit vastata omin sanoin.

Haastattelussa kerättävät tiedot säilytetään nimettöminä.

Ne käsitellään luottamuksellisesti ja henkilötietolain vaatimalla tavalla. Voit halutessasi milloin tahansa keskeyttää osallistumisesi ja peruuttaa suostumuksesi syytä ilmoittamatta.

Pyydämme sinulta suostumuksen kerätä, säilyttää ja käyttää antamiasi tietoja Osallisuuden versoja -hankkeen käyttöön. Hanke tekee yhteistyötä työikäisille suunnattujen sosiaalipalveluiden kanssa, tavoitteena vahvistaa palvelun käyttäjien osallisuuden tunnetta. Pyydämme suostumuksesi haastattelun nauhoittamiseen ja kirjalliseksi litterointiin. Haastattelu arkistoidaan kirjallisena Sosiaalialan osaamiskeskus Verson arkistoon ilman nimeä ja henkilötietoja.

Voit antaa suostumuksen haastattelusi käyttöön aikuisten osallisuuteen liittyvissä tutkimuksissa. Jos et anna suostumusta tutkimuskäyttöön, haastatteluaineisto tuhoetaan hankkeen päättyttyä. Haastateltavan henkilöllisyyttä ei voi yhdistää tuloksiin.

Jos haluat osallistua haastatteluun, pyydämme sinua haastattelun alussa allekirjoittamaan oheisen suostumuksen. Suostumus säilytetään erillään haastatteluaineistosta.

Ystävällisin terveisin,

Emmi Fjällström | projektisuunnittelija | Osallisuuden versoja
emmi.fjallstrom@paijatha.fi | 044 077 3311
Sosiaalialan osaamiskeskus Verso | Kirkkokatu 29 A, 15100 Lahti

Pienet onnistumistarinat**SUOSTUMUS HAASTATTELUUN JA TIETOJEN KÄYTTÖÖN**

Olen lukenut ja ymmärtänyt tämän haastattelun tiedotteen, jossa selvitetään haastattelun tarkoitus ja toteutustapa. Haastattelun sisältö on selitetty minulle myös suullisesti.

Minulla on ollut mahdollisuus esittää vapaasti kysymyksiä haastattelijalle haastatteluun liittyen. Olen saanut riittävät vastaukset kaikkiin esittämiini kysymyksiin.

Minulle on selvitetty, että haastattelussa kerättävät tiedot säilytetään nimettöminä ja että ne käsitellään luottamuksellisesti, kuten henkilötietolaki vaatii. Tiedän, että tämä allekirjoittamani suostumus säilytetään erillisenä haastatteluaineistosta.

Suostun vapaaehtoisesti tähän haastatteluun ja annan Osallisuuden versoja -hankkeelle suostumukseni tiedotteessa esitetyn mukaisesti kerätä, säilyttää ja käyttää hankkeen kehittämistarkoituksiin antamiani tietoja. Tiedän, että voin halutessani milloin tahansa keskeyttää osallistumiseni ja peruuttaa suostumukseni syytä ilmoittamatta.

Suostun siihen, että haastattelu arkistoidaan kirjallisena Sosiaalialan osaamiskeskus Verson tietoaarkistoon ilman nimeä ja henkilötietoja. Haastateltavan henkilöllisyyttä ei voi yhdistää tuloksiin.

Merkitse rastin oikeaan kohtaan

Olen yli 18-vuotias _____ kyllä _____ en

Haastatteluani saa käyttää Osallisuuden versoja -hankkeen kehittämistyössä _____ kyllä _____ ei

Haastatteluani saa käyttää aikuisten osallisuuteen liittyvissä tutkimuksissa _____ kyllä _____ ei

Päivämäärä _____

Allekirjoitus _____

Nimen selvennys _____

Suostumuksen vastaanottajan allekirjoitus _____

Liite 4 Yhteistyökumppanuudet, tavoitetut henkilöt ja tulosten käsittely

Osallisuusindikaattorikyselyn toteutus ja tulosten käsittely			
Palveluntuottaja/ Toiminnan järjestäjä	Työntekijät	Asiakkaat	Tulosten käsittely ja juurtuminen
Päijät-Hämeen hyvinvointialue Työikäisten palvelutuotanto Vastausten määrä (n 114) Kuntouttava työtoiminta Sosiaalinen kuntoutus	Työikäisten palvelutuotanto Kyselyjen toteutus omatoimisesti työpajoilla Tulosten käsittely yhdessä työntekijöiden kanssa Kyselyn toteuttaminen koettiin pääsääntöisesti helpoksi tukimateriaalien avulla	Tulosten käsittely yhdessä asiakkaiden kanssa Hollolan työpaja - asiakasraati 4 hlö + pajan workshop 5 hlö Lahden työpaja - asiakasraati 10 hlö Orimattilan työpaja - kuntouttava 8 hlö Asiakkaat toivat esiin, että osallisuus- indikaattoritulosten käsittely koettiin kiinnostavana	Kaksi kertaa vastanneiden määrä (n 21), joiden osallisuus vahvistui keskimäärin +8 pistettä 65,2%:lla osallisuus vahvistui keskimäärin +15 pistettä Osallisuusindikaattorin käyttö työpajoilla otettiin 2024 tulostavoitteeksi Tulosten käsittely yhdessä asiakkaiden ja työntekijöiden kanssa Tavoitteena vuonna 2025 osallisuusmittausten jatkaminen ja tulosten seuranta
Päijät-Hämeen sosiaalipsykiatrinen säätiö Mente Toimintakeskus Osku Vastausten määrä (n 22) - Kuntouttava työtoiminta - Ryhmätoiminta (ent. sosiaalinen kuntoutus)	Ryhmätoiminnan kyselyiden toteutus omatoimisesti	Kyselyjen toteutus työpajoille ja tulosten käsittely yhdessä hankkeen toimesta asiakkaiden kanssa. Tuotettu yhdessä viestintäpajan kanssa kooste osallisuuskyselyn tulosten ja keskustelun pohjalta, kuntouttavasta työtoiminnasta viestiminen tuleville asiakkaille (liite 5)	Kaksi kertaa vastanneiden määrä (n 5) Keskimäärin osallisuus vahvistui +1 pistettä 60%:lla osallisuus vahvistui keskimäärin +15 pistettä Kiinnostunut jatkamaan osallisuusmittausten tekemistä jatkossa osana toiminnan vaikuttavuuden näkyväksi tekemistä
Avain-säätiö Kurssitoiminta - Toiveista todeksi (2 ryhmää) - Digittämö (2 ryhmää) - Poveria Yksilövalmennus - AvainStartti	Kyselyjen toteutus hankkeen toimesta Toiveista todeksi ja Poveria-ryhmässä Digittämö- ja AvainStartti - kyselyiden toteutus omatoimisesti Tulosten käsittely työntekijöiden kanssa	Toiveista todeksi tulosten käsittely yhdessä asiakkaiden kanssa Poverian nuorille tehtävän kyselyn soveltaminen - tutustuminen DraamaLab-toiminnassa - toiminnallinen osallisuusteeman käsittely ja mobiilikysely 1 haastattelu	Kaksi kertaa vastanneiden määrä (n 22), joiden osallisuus vahvistui keskimäärin +8,5 pistettä 68,2%:lla osallisuus vahvistui keskimäärin +15,3 pistettä Kiinnostunut jatkamaan osallisuusmittausten tekemistä jatkossa osana toiminnan vaikuttavuuden näkyväksi tekemistä

			Yhteisseminaari osallisuudesta Näkymättömät - elokuvaalounas marras 2023 1 haastatteluaineisto
Homebase ry. Avoin kohtaamispaikka	Kertakyselyn toteutus hankkeen toimesta Tuloksia hyödynnetty toiminnan raportoinnissa ja rahoituksen hakemisessa	Tulosten käsittely yhdessä asiakkaiden kanssa, koostettu ja toimitettu Homebaseen keskustelut 1 haastattelu	Kerran toteutettu osallisuusmittaus 1 haastatteluaineisto
Lahden klubitalo Eskot ry. Avoin kohtaamispaikka	Kertakyselyn toteutus hankkeen toimesta Tuloksia hyödynnetty toiminnasta viestimisessä ja raportoinnissa hakemisessa	Tulosten käsittely yhdessä asiakkaiden kanssa, koostettu asiakkaiden kanssa viestintämateriaalia	Kerran toteutettu osallisuusmittaus
Lahden Sininauha ry. Avoin päiväkeskus - Tuulensuoja	Kertakyselyn toteutus hankkeen toimesta, tuettu kysely Tuloksia hyödynnetty toiminnasta viestimisessä ja raportoinnissa hakemisessa	Tulosten käsittely yhdessä asiakkaiden ja työntekijöiden kanssa kanssa, hyödynnetty viestinnässä	Kerran toteutettu osallisuusmittaus
Muu yhteistyö			
Yhteistyötaho	Yhteistyön muoto ja palaute	Tavoitetut asiakkaat	Tulokset
Lahden diakonialaitos DILA ry.	Pieniä onnistumistarinoita -haastattelun toteutus yhteistyössä	1 haastattelu	1 haastatteluaineisto - Haastattelun luvalla julkaistu blogikirjoitus toiminnan koetuista osallisuusvaikutuksista
Sininauha ry. ja Valo- valmennussäätiö Luonto- ja maatilatoiminta - Myötätuuli -hanke	Pieniä onnistumistarinoita -haastattelun toteutus yhteistyössä	4 hlö, tutustuessa kokemuksiin maatilatoiminnasta 1 haastattelu	1 haastatteluaineisto - Myötätuuli -hankkeen mittarina Pieniä onnistumistarinoita, kokemusten vaihto ja tuki hankkeelle työkalun käyttöön omien kokemusten pohjalta
Lastenkulttuurikeskus Piipoo (Lempäälä)	Pieniä onnistumistarinoita - kokemusten vaihto	Ei tavoitteena Piipoon hankkeissa ollut nuoria aikuisia (alle 29-vuotiaita, haavoittuvassa asemassa olevia)	- kokemusten vaihto haastattelun käytöstä ja tulosten analysoinnista

Liite 5 Viestintä ja tilaisuudet

- 16.2.2023 Osallisuutta valtaviirran laidalla. Työryhmäpuheenvuoro. Sosiaalityön tutkimuksen päivät. Helsinki
- 22.2.2023 Dialogi kuulumisen kokemuksen rakentamisesta. Kuuluuko ihminen? -seminaari. Lahti
- 4.5.2023 Miten osallisuustyötä tehdään Päijät-Hämeessä. Puheenvuoro. TerveSos -tapahtuma. Tampere.
- 11.08.2023 [Työpajatoiminta mahdollisti osallisuusloikan - Dila](#). Blogikirjoitus. Pienet onnistumistarinat -haastattelu, joka toteutettu yhteistyössä DILA ja Osallisuuden versoja
- 21.9.2023 "Haavoittuvassa asemassa olevat aikuiset ja nuoret eivät tule kuulluksi ja nähdäksi". Asiakas- ja osallisuuslautakunnan ilmiöpyytä. Lahti
- 22.9.2023 Radiohaastattelu: Radio Voiman podcast | Sote-alan ammattilaiset: "Pitäisikö palata aikaan, kun jokaiseen asiaan ei ollut omaa asiantuntijaansa, vaan ihminen kohdattiin kokonaisvaltaisemmin?" | Päijät-Häme | [Etelä-Suomen Sanomat \(ess.fi\)](#)
- 3.10.2023 Asunnottomien yön etkot. Paneelikeskustelu. [ESS \(4.10.2023\)](#)
- 14.10.2023 Asunnottomien yö. [Tuulensuojan osallisuusvaikutuksista](#). Päijät-Hämeen hyvinvointialue. Facebook-julkaisu.
- 18.10.2023 Osattomuudesta osallisuuteen. Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveysfoorumi. Lahti
- 26.10.2023 Facebook -julkaisu. [Menten osallisuuskyselyn tuloksista työstetty viestintätiedote](#). Mente, Päijät-Hämeen Sosiaalipsykiatrinen säätiö.
- 2.11. 2023 Hiljaiset ja näkymättömät. Näkökulmia osallisuuteen. [Elokuvalounas](#). Lahti
- 19.12.2023 [Haavoittuvassa asemassa olevat aikuiset ja nuoret eivät tule nähdäksi ja kuulluksi](#). Blogikirjoitus. Sosiaalityötä Päijät-Hämeessä.
- 12/2023 Klubilahti. Osallisuus – Lahden klubitalolaisten ajatuksia osallisuudesta. [Lahden klubitalojen lehti](#).
- 26.1.2024 [Osallisuus sosiaalityössä. Yhdessä kirjaamista, kokemusasiantuntijoita vai kiertoilmaus syrjäytymiselle?](#). Blogikirjoitus. Sosiaalityötä Päijät-Hämeessä.
- 15.2.2024 Osallisuutta valtaviirran laidalla 2.0. Työryhmäpuheenvuoro. [Sosiaalityön tutkimuksen päivät](#). Tampere